
HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

SIGILLUM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
VE RI TAS
CHRISTO ET ECCLESIAE

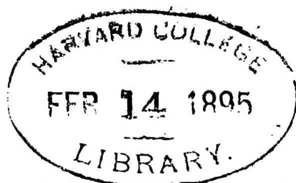
DESPRE SCRIEREA

LIMBEI RUMÂNE.

DE

TITU MAIORESCU.

IASSI.
EDIȚIUNEA ȘI IMPRIMERIA SOCIETĂȚEI JUNIMEA
1866.

HARVARD COLLEGE
FEB 14 1895
LIBRARY.

PREFAȚĂ.

In Iassi s'a formatu o Societate literară, „Junimea“, pentru a cărei scopuri era neapărat de trebuință a se stabili o ortografie a limbei rumăne. După discuțiuni prelungite fără sistemu, toți membrii ne amu convinsu, că prin opiniuni fragmentare asupra diferitelor experimente ortografice, ce s'au ivitu până acum in scrierile autorilor rumăni, nu se aduce nici unu folosu, ci că intrebarea trebuesce odată cercetată in modu sistematicu și completu, așa incăt să se căstige criteriul adevĕratu pentru judecarea materiei intregi.

Sub impresiunea acestei cerințe fură schițate paginele următoare. Publicarea lor provine mai ăntăi din datoria de a presinta publicului cetitoru justificarea ortografiei adoptate. Și apoi ne a condusu credința, că ele vor putè contribui la aplanarea

dificultăţilor alfabetice, ce ocupă intr'unu gradu aşa de mare atenţiunea autorilor rumăni.

Dacă din această causă tractatul ortograficu de faţă va afla lectori, şi lectori critici, ii rugămu să observe, că desvoltarea ideilor cuprinse in elu procede pe cale demonstrativă, prin deducţiuni din principiul scrierei analizatu la inceputu. Fiecare opiniune işi află dar inţelesul şi justificarea numai in legătură cu cele ce o precedu şi ce o urmează, şi de aceea o critică, care aru despicà căteva frase isolate, ar fi injustă. *Principiis obsta.* Cu această reservă ănsĕ primimu or ce discuţiune asupra materiilor propuse şi vomu urmări cu luare aminte toate observările, ce ni s'aru face. In deosebi suntemu datori a susţinè discuţiunea cu scoala etimologică şi cu cea fonetică, dacă voru respunde objecţiunilor ce le facemu; pănă cănd in fine se va lămuri valoarea tuturor argumentelor şi se va putè pronunţà o judecată in cunoscinţă de causă.

Iassi, in Iunie 1866.

T. Maiorescu.

DESPRE

SCRIEREA LIMBEI RUMĂNE

CUPRINSU.

Partea ăntăia.

Principiul scrierei.

Seculului al XIX se va numi in Istorie cu dreptu cuvĕntu seculul naţionalităţilor. In elu s'a lămuritu şi se realizează idea că popoarele sunt chiemate a se consolida in cercuri etnografice, specializăndu 'şi fie-care misiunea istorică după propria sa natură. Pe lăngă tesaurul comunu alu popoarelor civilizate, mai are fie-care tĕrĕmul sĕu aparte, in care işi desvoaltă in modu specialu individualitatea şi, separăndu-se aci de toate celelalte, işi constitue naţionalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modernu să'şi aibă o formă de statu naţională, o impărţire a societăţei naţională, o desvoltare scienţifică a sa şi mai ales o literatură şi o limbă naţională.

A fostu dar urmarea cea mai justă a ideilor timpului in care trăimu, dacă şi intre Rumăni s'a desceptatu in seculul acesta consciinţa naţionalităţei lor şi a căştigatu astădi valoarea unui adevĕru

lăţitu şi inrădăcinatu in poporu. Fie-care Rumânu scie că e Romanu, şi in ori ce va face elu de acum inainte, va căuta cu necesitate a se pune in legătură pe cât va putè mai nemijlocită cu tradiţiunea latină, de la care insuşi a primitu viaţa sa intelectuală. *Noi suntemu viţă latină* — eaca puntul de plecare al civilizaţiunei noastre, eaca adevĕrul ce este menitu a deveni cel mai importantu in ḑioa in care pe toate sferele desvoltărei noastre vom sci a'i trage consecinţele practice.

Până acum acestu adevĕru avû numai in limba şi in scrierea noastră o consecinţă mai practică, şi aceasta cu totu dreptul. Fiind că pentru Rumâni limba este cea mai scumpă remăşiţă de la strămoşii latini, care astăḑi intr'unu timpu de decadenţă le amintesce âncă o nobilă antichitate şi care tot-deauna le a fost busola unică dar sigură spre a le păstra justa direcţiune şi a'i preserva de rătăcirea şi perderea in mijlocul valurilor de popoare immigrante ce bântuiră Dacia lui Traianu.

După limbă ânse se indreptează şi scrierea. In momentul in care Rumânii s'au pĕtrunsu de adevĕrul că limba lor este o limbă romană, in acelu momentu şi forma esterioară sub care avea să se presinte aceasta, adecă scrierea sau, esprimată prin elementele ei, literile trebuiau să fie luate tot de la Romani. Şi astfel alfabetul slavonu, care invĕlea mai mult, decât revela limba rumână şi pe

care ilu primisemu numai dintr'o oarbă intămplare esternă, fu alungatu din scrierea noastră cea nouă şi fu inlocuitu prin alfabetul latinu. Această innoire este o consecinţă aşa de naturală a latinităţei poporului nostru, incăt nu noi trebue să demonstrămu, pentru ce acum scriemu cu litere latine, ei adversarii aru trebui să ne probeze, pentru ce să imprumutămu de la străini literile lor, după ce scimu că avemu pe ale noastre?

Deşi dar primirea alfabetului latinu in scrierea rumănă nu are trebuinţă de nici o altă justificare decăt de faptul că noi suntemu de origine latină, totuşi vomu aduce in favoarea'i unu argumentu nou de o logică aşa de riguroasă incăt noue ne pare mai presus de controversă. Argumentul este: că *numai cu literile latine insemnate după trebuinţele flecţiunei noastre, se potu inţelege schimbările gramaticale in limba rumănă şi prin urmare numai cu acele litere se poate scrie această limbă.* Eacă tesa ce o vomu demonstra in paginele următoare, stabilindu mai ăntăi principiul scrierei şi căştigăndu astfel mĕsura raţională pentru a judeca toate controversele respective.

Ce condiţiune are să implinească or ce alfabetu? Precum vorbirea chiarifică găndirea scoţindu-o din starea nebuloasă in care se află şi esprimăndu-o intr'o formă sensibilă pentru auḑu, aşa scrierea la rĕndul sĕu chiarifică pe amĕndoue, intrupăndu-le

in litere și făcêndu-le sensibile pentru vêḑu. Dacă dejà vorba trebue să fie o imagine justă a inteligințeĭ, deși ea face prima transițiune din lumea ideală spre cea materială, cu cât mai mult se va cere de la scriere să fie imaginea cea maĭ logică a gândirei, când ea se află pe același terênu de sensibilitate cu vorbirea și strămută in sfera vêḑului ceea ce se află tradusu in sfera auḑului.

Tocmai această operațiune mijlocitoare a scrierei de a descepta prin veḑu amintirea sunetului cuvintelor spre a ajunge la gândirea ințelesului lor, cere cu necesitate forma cea mai chiară pentru ochi spre a fi percepută cu cea mai mare iuțeală.

Căci litera in sine, intrucât este unu lucru veḑutu, nu are pentru mintea mea nici o valoare, ci are valoare numai intrucât imi reproduce ințelesul. Noi ințelegemu mai ântâiu și apoi vorbimu, noi vorbimu mai ântâi și apoĭ scriemu, ânsê nu vorbimu și nu scriemu decât numai pentru a ințelege.

Prin urmare timpul ce mi'lu ocupă simpla *vedere* a scrisoarei, este unu timpu perdutu. Litera nu are altă treabă decât a mê goni pe cât se poate mai iute afară din sine spre auḑu și ințelesu, și este evidentu că, cu cât mê va occupă mai mult litera ca semnu vêḑutu, cu atât mi-amu intârḑiatu mai mult scopul scrierei, adecă ințelegerea, și cu atât idea communicată prin scrisu se află mai impedicată și mai inlanțuită in elementul străinu firei

sale, in care a virît'o trebuința de sensibilitate a oamenilor. *) De aci resultă că acea scriere va fi cea mai bună care va representa mai chiar, mai iute și mai complet natura logică a limbei.

Ansĕ natura logică a limbei o arată vorbirea gramaticală. Omul a esprimat prin cuvinte gândirile sale, cari toate nu conținu alta decât relațiunile intre lucruri precum ĕi paru lui, și așa mai ântăi in vorbire a trebuitu să arete dependința unui cuvĕntu de altul conform dependinței lucrurilor din idea lui. Când a disu Rumânul cuvintele omul casa și a vrutu să arete prin ele unu raportu intre aceste doue gândiri, a fostu silitu să modifice unul din aceste cuvinte ca să'lu arete dependentu, adecă legatu de celălalt in idea sa; și astfel a disu: omul casei sau casa omului, adecă a *declinatu* substantivul. Când a vrutu același Ru-

*) Acestu adevĕru ne demonstrează tot deodată, cât de falsă este in privința alfabetului or ce argumentatiune scoasă din frumusețea sau din uriciunea lui, precum d. e. la noi se audu de multe ori criticându-se sedilele sub t, d și s, „findcă sunt urite". Chiemarea literei nu este de a fi frumoasă sau urită, și nu se poate *intru nimic* judeca din acestu puntu de vedere esterioru. Litera trebue să fie pe cât se poate mai *indiferentă ca semnu vĕdutu*, pentru a servi de cea mai repede transițiune spre gândire. Numai calugĕrii evului de mijlocu se ingrijau de frumusețа literelor și'și puneau pațiența a le ilustra cu desenuri și colori. Pe atunci trăiau semnele și mureau ideile.

mânu să arete că face ceva, şi a vedutu că alta este dacă face elu şi alta dacă face altul, şi earăşi alta dacă face elu unu lucru acum şi alta dacă l'a făcutu mai nainte, a disu: eu facu, ânsă tu faci; eu facu acum, ânsă eu faceam atunci. Şi aşa a *conjugatu* verbul. Etc.

Astfel s'au introdusu schimbările cuvintelor sau flectiunile lor, şi de aci s'au distinsu aşa numitele părţi a le cuventului. Pe aceste ânsă ni le esplică gramatica. Prin urmare, cum diserămu mai sus, Gramatica arată natura logică a limbei. Aşa dar cea d'ântâi cerinţă pentru screre o vomu formulă astfel: *Scrierea trebue să fie gramaticală, adecă să ne arete cu cea mai mare chiaritate posibilă cuvintele în schimbările lor, fiindcă în ele e conţinută toată logica unei limbi, adecă toată arătarea raporturilor între idei.*

Prin esprimarea lor in scrisu facemu transitiunea cea mai nemijlocită spre insaşi gândire, ceea ce este scopul intelectualu alu scrierei, şi aşa de mare a fostu trebuinţa esprimărei flecţiunilor pentru vedu încât numai din ea ni se esplică Istoria scrierei in omenire.

Cu cât cultura intelectuală a oamenilor este mai înapoită, cu atât scrierea esprimă numai objecte fără raporturi subjective. Probă hieroglifele. La inceputu scrierea lor era numai iconică, adecă imi-

ta objectele. *) Când vrea să dică *omu*, desena sau sculpta o figură de omu; când vrea să dică *piramidă*, representa deadreptul o piramidă, etc. Primul defectu ce se simţi in acest felu de scriere, fu imposibilitatea de a esprima objectele nesensibile, adecă ideale, d. e. tăria, curagiul. Pentru aceste se facù unu pasu mai departe in cultura grafică: se intrebuinţară icoane de objecte materiale *in inţelesu simbolicu* pentru a esprima objecte ideale. Astfel leul ca hieroglifă simbolică insemna la Egipteni curagiul, **) albina insemna ascultarea supuşilor, etc.

Este ănsĕ o clasă de lucruri pentru a căror esprimare arta grafică trebuia să facă un progresu şi mai mare in abstracţiune, şi aceste sunt numele proprii. Diferinţa lor specifică consistă in aceea că toată natura lor e conţinută in sonu. Necesitatea de a esprima numele proprii a silitu dar pe Egipteni a *simboliza sonurile*, şi de când cu descoperirea petrei de la Rosetta şi in urma ingenioasei demonstraţiuni a lui Champollion (junior) se scie, că Egiptenii aveau *hieroglife fonetice* prin cari se află d. e. esprimate numele Ptolemeu, Cleopatra, etc. corespundĕnd fie-cărui sonu, celu puţin fie-cărei consune, unu semnu osebitu.

Ănsĕ această scriere egipteană erà o consecinţă

*) Hieroglifele „chiriologice", după terminologia stabilită.

**) Vedĭ nota I la finele acestei părţi.

a aceleaşi direcţiuni care se manifestase şi in hieroglifele chiriologice şi simbolica: adecă de a esprima objectul, fie deadreptul fie prin simbolu, şi prin urmare remanea radical diferită de alfabetu. Căci când este vorba a scrie unu nume propriu *ca nume* şi nu ca persoană reală, objectul scrierei este insuşi sonul, şi prin urmare tot numai reproducerea lucrului silise pe Egipteni să introducă hieroglifele fonetice, or cât de mare a fostu intinderea, ce le au dat'o apoi in timpul din urmă.

Cu unu cuvêntu resumătoru: *hieroglifele erau o scriere objectivă.*

De aci ânsĕ se vede că o lume intreagă de gândiri erau imposibile de incorporatu prin semnele egiptene: ideile noastre subjective asupra objectelor. Să chiarificămu mai ântâi prin câteva esemple populare acestu puntu cam dificilu. Când vorbimu de objectulu materialu *masă*, ne putemu esprima prin insuşiri a le lui, şi dicemu d. e. o masă aurită, o masă mare, o masă colorată, etc. Aceste erau esprimabile prin hieroglife. Ne mai putemu ânsĕ esprima numai prin cuvinte subjective a le impresiunei noastre: d. e. ce mai masă! sau mescioară, sau din contra măsoaie. Cum s'ar fi insemnatu prin hieroglife espresiunile din urmă? Imposibil; căci hieroglifa acolo unde dicu eu mescioară, mi-aru fi pututu numai desemna o masă mică lângă o persoană mai mare. Ânsĕ este

evidentu, că alta este o masă mică, și alta o mescioară sau o mĕsuță. Intelesulu propriu al cuvintelor măsoaie și mescioară nu este de a arăta atât mărimea relativă a objectului, cât din contra impresiunea mea subjectivă de plăcere sau neplăcere la vederea acestei mărimi.

Să luămu acum altu esemplu mai importantu, să privimu multele cuvinte cari toate insemnează aproape același lucru. Despre natură potu dice că este plăcută, ănsĕ potu dice prin gradațiune că este frumoasă, sau sublimă, sau admirabilă, sau delicioasă, etc. etc., potu in fine intrebuința la ori ce objectu marea sumă de calități care se referu la impresiunea mea subjectivă despre acelu objectu. Toate aceste erau și remăneau neesprimabile prin hieroglife.

Să trecemu acum la esemplul finalu și celu mai importantu. Or ce lucru, or ce lucrare, or ce insușire sunt in opiniunea noastră diferite după diferința persoanei, timpului, numerului, etc. prin care se manifestează. Aci este, după cum atinserămu și mai sus, isvorul flecțiunilor, a declinărei, conjugărei, derivărei. *Eu scriu*, eacă o lucrare materială ușor de representatu. Ansĕ ea nu remăne identică in opiniunea noastră, dacă o face altul decăt eu, d. e. tu, sau elu, sau dacă o facu mai mulți, d. e. noi, voi; sau dacă se face acum sau s'a făcutu mai nainte sau se va face mai

tărdiu, adică eri, mâne. De aceea limba noastră dice: eu scriu, ânsă nu dice: tu scriu, noi scriu, etc., de şi lucrarea, objective vorbind, este aceeaşi; nu dice eu scriu eri, eu scriu mâne. Ci, simţind profunda diferinţă ce esistă in opiniunea subjectivă asupra aceluеaşi objectu când persoanele sau timpurile sau numerele sunt diferite, modifică insuşi cuvêntul şi'lu face ast-fel unu organu fidelu pentru manifestarea sensibilă a osebirei ideale, şi dice: eu scriu, tu scrii, elu scrie, noi scriemu..., eu scriamu eri, eu voiu scrie mâne.... Hieroglifa, reproducêndu-mi pentru toate căsurile aceste numai imaginea objectivă a scrisului, imi lasă neesprimate aceste diferinţe multe şi fine ce le a observatu subjectul meu. Limba rumână dice: unu omu, dar nu dice: doi omu, ci doi oameni, şi prin acesta arată, că după opiniunea ei când se află individii in societate cu mai mulţi, nu'se schimbă numai cifra, ci se modifică şi natura lor proprie. Noi dicemu: unu barbatu bunu, dar nu dicemu: unu femee bunu, ci o femee bună, fiindcă alta este după finеţa limbei noastre bunătatea in barbatu şi alta bunatatea in femee, etc. etc.

Toate flecţiunile: genu, numeru, casu, persoană, timpu, modu, comparativu, superlativu, radicalu, derivatu, diminutivu, augmentativu... sunt o sumă de modificări introduse in unul şi acelaşi cuvêntu pentru unul şi acelaşi objectu spre a esprima in-

tru formă din ce in ce mai adecuată prodigioasa lume de impresiuni interioare diferite cu care impodobesce şi inviază subjectul simpla perceptiune a lucrurilor esterne. Pentru toate aceste, pentru acestu microcosmu ideal infloritu in mijlocul realităţii objectelor — scrierea egipteană era mută; semnele lor erau in principu şi in aplicare imposibile.

De aceea la popoare cu o mai puternică desvoltare intelectuală nu s'au pututu introduce hieroglifele in nici unu modu; ci din capul locului trebuia să se schimbe sistemul de a marca găndirile in modu vidibilu. Pentru Feniciani, pentru Greci, pentru Romani nu sta importanţa in arătarea brută a objectului, ci era vorba să se arăte *ideile lor despre* aceste objecte. *Ansĕ aceste idei sunt întrupate in cuvinte şi infinita lor varietate este manifestată prin modificările sonurilor şi terminărilor in cuvinte, adecă prin flecţiuni. Astfel scrierea lor a trebuitu să se adapteze sonurilor şi pentru a corespunde mobilităţei cuvintelor in flexiuni, a trebuitu să fie compusă din elemente mobile şi strămutabile după libera impulsiune a ideei ce aveau să o realiseze.* Eacă aci originea logică a alfabetului, care, in opposiţiune radicală *) cu hieroglifele egiptene, se poate numi *o scriere subjectivă.*

*) Vedi şi nota II la finele acestei părţi.

Revenindu acum la șirul demonstrațiunei noastre de mai nainte, vomu constata, că necesitatea de a esprima in scrisu ideile subjective cu toată mobilitatea lor a silitu pe oameni, și mai ântâi pe Fenicieni (Semiți), a introduce semne corespundĕtoare cuvintelor cu flecțiunile lor, și că prin urmare *misiunea caracteristică a literilor noastre nu este de a ne arăta numai simplu sonurile brute a le cuvĕntului, căci aceasta o făceau dejà hieroglifele fonetice, ci de a ne arăta sunetele cuvĕntului ca formele flecțiunei lui.* Și acum avemu dreptu a dice: *acelu alfabetu este mai binu pentru o limbă, care ĕi arată mai bine schimbările cuvintelor, și numai in acestu puntu de vedere se poate afla mĕsura rațională pentru o preferință intre doue alfabete diferite.* Revenindu dar la cercetarea noastră de mai sus in privința aptitudinei alfabetului latinu și alfabetului slavonu, ne vomu intreba: care din aceste doue alfabete va esprima mai bine prin semnele sale vidibile relațiunea cuvintelor, adecă flecțiunile lor? Pentru a resolvi această intrebare intr'unu modu necontestabilu, nu avemu decăt a compara esprimarea grafică din partea amendoue alfabetelor in privința aceloraşi cuvinte caracteristice:

vĕdu	вѣд
vedi	вези
vedere	ведере

vĕḑĕndu	въꙁînd
vĕḑutu;	въꙁѫt;
facu	фак
făceam	фъчеам
făcĕndu	фъкънd
facere;	фачере;
carte	картe
cărţi	кърцї
cărticică etc.	кърtiчiкъ ш. ч. л.

Intrebare: intrucăt putemu simţi că literile **vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑutu,** arată raporturi de dependinţă a uneia şi aceleiaşi idei? Respunsu: numai intrucăt scimu că **vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑutu,** sunt forme schimbate a acelueaşi cuvĕntu **vedere,** sau vorbind gramaticalicesce: numai intrucăt ne aducemu aminte că verbul in chestiune este **vedere** şi că **vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑutu,** sunt timpuri şi moduri din conjugarea lui. *) Alfabetul latinu ne

*) Aci privimu lucrul numai din puntu de vedere alu grabnicei inţelegeri, ear nu alu studiului filologicu. După principiele acestuia intrebarea noastră ia altă faţă. Participiele vĕḑĕnd, vĕḑutu, presentul vĕdu şi in genere flecţiunile de conjugare precum şi casurile declinaţiunei nu se referă la infinitive sau la nominative. Ci atăt infinitivul şi nominativul, căt şi celelalte forme de conjugare şi declinare se referă toate impreună la o rădăcină primitivă comună a cuvĕntului. In fie-

esprimă indată strênsa legătură între persoana, timpul şi modul de conjugaţiune a cuvintelor *vĕdu*, *vĕḑĕndu*, *vĕḑutu* şi provenirea lor din infinitivul *vedere*, aratăndu-ne sonurile de flecţiune prin aceleaşi litere, insemnate numai cu o trăsură pentru a le sci modificările. Ear alfabetul slavonu nu ne esprimă aceasta, ci ne strică toată fisionomia cuvĕntului, schimbăndu'i literile, pare c'aru fi altul la infinitivu şi altul la indicativu sau la participiu. Cănd scriu *vĕḑĕndu*, inţelegu indată că amu a face cu o dependinţă logică a ideei esprimate prin semnele

---

care substantivu şi in fie-care verbu se află o formă radicală care este mai vechiă de căt flecţiunile lui şi din care s'au format sau mai bine lăngă care s'au lipitu toate sonurile caracteristice de declinare şi conjugare. Acea formă radicală este purtătorul comunu a acestoru schimbări declinative şi conjugative, ea este vechia tulpină, nu din care s'au ramificatu, ci in care s'au altuitu diferitele crengi mai tinere.

De acestu principiu *etimologicu* nu este vorba in tecstul de mai sus şi nici nu trebue să fie vorba la o stabilire de alfabetu, precum vomu arata mai pe largu la „critica etimologismului.“ In casul nostru este vorba de partea cea mai importantă a alfabetului, de partea lui psichologică, adecă de transiţiunea de la semnele vĕḑute spre inţelesul cuvĕntului, or care aru fi rădăcina lui etimologică. Dacă grabnica inţelegere a casurilor şi numerului unui substantivu atĕrnă de la compararea nominativului, nominativul trebuesce pe căt se poate sĕ fie amintitu prin semnele scrise, deşi altu casu aru fi mai aproape de rădăcina etimologică.

vedere, dar când scriu *дезинд* nu ințelegu indată că amu a face cu unu modu de conjugare a verbului *вѣдѣре* findecă amêndouĕ nu au mai nici o literă comună, şi d. e. *всаіре* după literile sale imi pare mai in legătură cu *вѣдѣре* decât propriul seu participu *взѫнд*.

Aceeași intrebare pentru toate esemplele. Intru cât scimu că literile *cărți* arată unui plurale? Numai intrucât simțimu că avemu aci o declinare de substantivu, adecă că cuvêntul *cărți* este acelaşi cuvêntu care in singularu se scrie *carte*. Alfabetul latinu ne o arată indată; nu avemu decât să vedemu literile *cărți* pentru a ințelege pe locu că ele sunt o declinare a substantivului *carte*. Alfabetul slavonu din contră ne incurcă reminiscența. Elu ne scrie pe *кърці* cu nisce semne care ne potu aduce aminte multe alte cuvinte ce n'au a face cu *kapte*, d. e. când cetescu *кърці* semnele m'aru indemna tot aşa de bine a me gândi la *карте* precum me indeamnă *кърці*. — Or ce declinatiune este o schimbare de casu şi numeru. Ansĕ pentru a simți o schimbare, se ceru doue lucruri: 1) representarea stărei neschimbate, 2) representarea stărei schimbate. Intrucât imi lipsesce una din aceste, eu nu'mi potu gândi cu chiaritate schimbarea, şi prin urmare nu'mi potu gândi cu chiaritate nici declinațiunea nici conjugațiunea.

Instructivă este o privire asupra scrierei altor

limbe. Când Germanul vede: *Väter* simte că are pluralul de la *Vater* intrucât litera ä prin forma ei vădută ii amintesce pe a din care s'a schimbatu, și astfel pluralitatea se simte din literile vădute prin oppositiune cu singularul reprodusu. Tipul unei mare părți a flectiunei germane (bazate pe ceea ce numescu ei „Umlaut", nu „Ablaut") s'aru strica, când sunetele ä, ö, ü, s'aru scrie prin alte semne.

Cu cea mai mare rigoare se observă acestu principiu psichologicu in „ortografia" conjugărei și declinărei francese. **Loué, louée, loués, louées, je louai**, aceste cinci cuvinte au toate aproape același sunetu. Ansĕ celu d'intâi arată că **loué** este unu bărbatu, cel de al doilea că este o femeie, cel de al treilea că sunt mai mulți bărbați, celu de al patrulea că sunt mai multe femei, celu de al cincilea că este vorba de o actiune personală in perfectu, etc. Să ne inchipuimu acum, cum aru trebui să scriemu aceste cuvinte numai după sunetul lor („fonetícesce" curat). Pentru toate intelesurile lor osebite, pentru această abundantă variatiune de declinare, de conjugare, de genu, de numeru așa scrie numai **loué, loué, loué, loué, loué!** Or cine simte că in această monotonie ni s'a stinsu lumina intelesului. In aceste semne identice ne a remasu numai cinci cadavre din cari a dispărutu viața intelectuală. — Cu cât Francesii au stricatu prin pronuntiarea lor modulatiunea schimbărilor

gramaticale, cu atăt mai mult trebue să o păstreze in scrierea lor. Este dar o profundă logică care silesce pe Francesi să'și susțină in ești̦nță scrierea cum o au, deși nu se mai potrivesce cu vorbirea, și mai curend se va aduce societatea cultă a Franței să vorbească măne cum scrie astădi, decăt să scrie măne cum vorbesce astădi. —

Căt de indiferentă aru păré sus pomenita adaptare a scrierei cu flectiunile vorbirei intr'unu casu, in doue, in trei: atăt de importantă și chiar de o importantă vitală devine, cănd cuprinde *forma generală sub care se presintă toată logica unei limbi.* Atunci scimu, că de aci atĕrnă scrierea raporturilor intre cuvinte, de aci chiaritatea ințelegerei gramaticale, de aci repejunea de transițiune de la semnul vĕḑutu spre justa găndire, de aci cu unu cuvĕntu: rațiunea de a fi a alfabetului.

Ne resumămu: Toată esprimarea unităței aceluiași cuvĕntu in diferitele sale raporturi, a immuerei și intăririi sonurilor, a geniului armonicu din limba rumănă, intreaga chiaritate a declinațiunei și conjugatiunei in scrierea rumănă stă și cade cu alfabetul latinu, și se intunecă și se ucide prin alfabetul slavonu.

Conchidemu această parte a cercetărilor noastre cu propusĕciunea finală: *Alfabetul latinu este așa de necesaru pentru scrierea limbei rumăne, incăt,*

dacă prin o catastrofă istorică ni s'aru fi perdutu or ce urmă a lui, noi astădi cu desceptarea cunoscinţelor limbistice amu fi siliţi prin însaşi raţiunea limbei noastre să inventămu unu alfabetu analogu celui latinu.

Si aceasta ne este o probă mai mult şi chiar o probă decisivă pentru esenţiala latinitate a limbei rumâne.

Note la partea ăntăĭă.

NOTA I. (La pag. 7.)

Transițiunea de la insemnarea simplă iconică („chiriologică") spre cea simbolică este naturală logicei omenesci și nu se află numai la Egipteni, ci dare și la vechii locuitori din Mexico cari poate nu au statu in legătură intimă cu Egiptul. Al. Humboldt in „Vues des Cordillères et Monuments des peuples indigènes de l'Amérique" ne arată că in scrierea iconică a Mexicanilor *direcțiunea* mișcărei se esprima prin urme de picioru, *rangul* regilor și alu preoților prin imbrăcăminte și colori, *nobilimea* persoanelor prin lungimea nasului, etc.

Unu esemplu nou forte interesantu și totdeodată autenticu pentru scrierea pitorescă simbolică este petițiunea ce au adresat'o câțiva capi ai seminției Indianilor selbatici „Cipive" Președintelui Statelor-Unite din America in anul 1849. Petițiunea, scrisă pe coaje de mesteacănu, avea de scopu

a arăta voinţa acestor Indieni de a se civiliza şi de a se aşeḑa lăngă Lacurile mici pe teritoriul Statelor-Unite. Această ideă a lor este representată in următorul modu: Pe coaje sunt mai ăntăi desemnate şepte figuri de animale diferite; fiecare corespunde numelui unei ginţi de Indieni şi ĕi ţine locu de pajură („totem"). Din ochiul animalului celui mai inaintatu sunt trase şese linii spre ochii celor'lalte animale, pentru a simboliza egalitatea intenţiunilor. In fiecare din animale, colorate după natură, se mai află desemnată căte o inimă roşiă şi toate inimele sunt earăşi impreunate cu căte o liniă, pentru a arăta unitatea simţimintelor. Din ochiul celui d'intăiu animalu purcedu ăncă doue linii, una inainte pentru a arăta direcţiunea călătoriei, alta indărat peste capetele animalelor spre patru lacuri mici (desemnate sub animalul celu din urmă şi colorate in albastru) pentru a arăta regiunea unde voiau Indienii să'şi ficseze locuinţa lor. Pe o altă scoarţă de mesteacănu a aceleiaşi petiţiuni sunt desemnaţi mai mulţi vulturi, dintre care celu mai d'inainte prin lungimea ciocului seu se arată a fi căpitanul misiunei. Inaintea lui se află representatu Preşedintele Statelor-Unite in locuinţa sa oficială din Washington. Ochiul seu este unitu printr'o liniă cu ochiul căpitanului indianu şi amĕndoi işi dau mănele in semnu de amiciţie. Subt vulturi sunt desemnate

trei case mici, simbolul așeḑărei in locuințe fiese in oppositiune cu viața nestatornică de mai nainte. *).

Adese asemene simbolizări sunt foarte depărtate de la legătură naturală, cel puțin după ințelegerea modernă, intre objectul idealu și celu materialu prin care se esprimă. La Egipteni penele ca hieroglifă simbolică insemnează ura, locusta insemnează pietatea inițiată in misterele divine; dreptatea se esprimă prin pană de păunu, slăbiciunea spiritului care se pleacă altora, prin o scoică in care șade unu racu etc. **) De aci lipsa de precisiune in arătările hieroglifice și divergențe de opiniuni in privința ințelesului lor, nu numai in timpii moderni, ci și in antichitate. Diodor Siculul ***) d. e. ne spune, că in monumentul regelui Osimandias pe păretele d'intăi se vedea desemnata acestu rege obseḑĕndu unu zidu incungiurată de unu riu, și anume luptăndu-se in frunte și insoțitu de unu leu in contra unor adeversarii, dar că o parte a interpreților acestui monumentu erau de opiniune a se ințelege subt hieroglifa leului unu leu adevĕratu, pe care l'aru fi domesticitu regele și care apoi 'i aru fi ajutatu in resboiu, pe când alții

*) Schoolcraft, Historical and statistical information of the Indian tribs of the United States. Citatu in Steinthal, Entwicklung der Schrift, pag. 64, 65.

**) W. v. Humboldt, Opere complete, vol. VI, pag. 457.

***) Βιβλιοθ. ἱστ. I, 48. Edit. Firmin Didot 1842, vol. I, pag. 40.

credeau că sub hieroglifa leului trebue să se inţeleagă dispositiunea energică şi arogantă a regelui.

Dejà de la sine se inţelege, că prima confusiune in astfel de scriere se va nasce din indoială, dacă objectul desemnatu trebue luatu in inţelesul seu naturalu sau in inţelesul simbolicu ca representare a unei găndiri immateriale. D. e. dacă leul arată tăria, cum să se arete animalul leu? — Egiptenii ajunseseră până acolo incăt simbolizau şi objectele materiale prin alte semne, fiindcă reproducerea lor naturală avea dejà inţelesul stabilitu de a simboliza substantive ideale. Consecenţa a fostu, că adevĕrata scriere hieroglifică era inţeleasă numai de preoţi prin tradiţiune secretă de la părinţi (τὰ ἱερὰ [γράμματα] μόνους γιγνώσκειν τοὺς ἱερεῖς παρὰ τῶν πατέρων ἐν ἀποῤῥήτοις μανθάνοντας. Diod. Sicul. III, 3. pag. 128 in edit. citată).

NOTA II. (La pag. *11.*)

Amu insistatu cu preferinţă asupra diferinţei intre hieroglife şi litere, fiindcă nu amu aflat'o enunţată cu chiaritate in nici unul din autorii consultaţi.

Din cele dise in tecstu se va inţelege că Egiptenii pe calea hieroglifelor nu puteau să ajungă nici odată la alfabetu şi că viceversa alfabetul nu este unu progresu graficu, resultănd din hieroglife. Din contră: alfabetul şi hieroglifele, şi anume şi

hieroglifele fonetice, sunt radical osebite. Hieroglifa din capul locului are de principiu: *de a imita objectul prin semne vědute.* Când objectul este materialu vidibilu, il desemneazǎ deadreptul; când este immaterialu, ilu materializeazǎ in simbolu; când este materialu audibilu, ca sonurile numeluj propriu, ilu traduce in sfera ochiului și ilu deseamnǎ prin semne materiale vědute. Din contrǎ scrierea alfabeticǎ din capul locului nu imiteazǎ objectele, ci numai *cuvintele noastre* despre objecte; ea nu deseamnǎ d. e. objectul masǎ, ci scrie sonurile *m-a-s-ǎ*, prin cari se esprimǎ subjectul meu asupra acelui objectu. Astfel, deși objectul este același, scrierea lui variazǎ dupǎ diferința limbelor; Nemții ilu scriu *Tisch*, Francesii *table*, etc., pe când ca hieroglifǎ chiriologicǎ elu aru remânè identicu la toate popoarele *). Pentru hieroglifa foneticǎ la numele

*) In aceasta voru fi vědutu și Egiptenii valoarea scrierei lor. Hieroglifele chiriologice sunt o adevěratǎ pasigrafie, o scriere universalǎ inteligibilǎ pentru toatǎ lumea și când toatǎ lumea nu aru voi sǎ'și comunice alta prin scriere decât numai objecte, hieroglifele egiptene cu perfecta finețǎ a ecsecutǎrei lor aru fi idealul or cǎrei scrieri. Ansě aceastǎ treaptǎ objectivǎ deabia corespunde stǎrei *sělbatice* a oamenilor. Popoarele cu ce' incepu a se desvolta mai mult, cu atât iși inavuțescu lumea lor subjectivǎ, cugetǎrile lor asupra objectelor esprimate in limbǎ. Limba atunci cu necesitate se desbinǎ și se individualizeazǎ dupǎ individualitatea popoarelor, și in urmǎ ei se individualizeazǎ și scrierea. De aceea este o idee necoaptǎ de

proprii sonul era scopul finalu alu insemnărei; pentru scrierea alfabetică sonurile insemnate sunt numai unu mijlocu de transițiune spre gândirea objectului realu, pe când pentru insemnarea sonului ca objectu s'au introdus notele musicale. — Egiptenii prin scrierea lor voiau să'și represinte deadreptul objectul; noi prin scrierea noastră deși voimu a ne aminti objectul, dar nu voimu a ni'lu representa deadreptul, ci numai trecutu prin filtratiunea subjectului marcată in cuvêntu. Prin urmare lucrul stă așa că, după gradul inălțimei intelectuale a limbei, in unele popoare scrierea a trebuitu să fie de la inceputu alfabetică, pe când in alte popoare ea a fostu de la inceputu și până la sfirșitu hieroglifică. Aci se vede intima legătură intre vorbire și scriere, și se intelege ușor, pentru ce limbele monosilabe, d. e. cea chinesă, nu au alfabetu, ci numai însemnări ideografice, fie ele or cât de amestecate cu elemente fonetice.

Această amestecare cu elemente fonetice este foarte insemnată și in scrierea egipteană, și nu trebue să credemu că hieroglifele fonetice erau mărginite numai la nume proprii. Ele in timpul din urmă se intindeau la foarte multe objecte, ănsě

se ocupa de inventarea unei pasigrafii pentru limbele Europene. Esința limbei consistă in subjectivitatea ei individuală și prin urmare nu se va putea esprima nici odată prin pasigrafie cosmopolită.

nici odată nu stau singure, ci totdeauna *insoţite de hieroglifele simbolice ale objecteloru.* Acelaşi lucru se esprima dar in acelaşi timpu in doue moduri: prin sonu şi prin figură. In opposiţiune cu alţi autori, şi mai ales cu Steinthal, noi credemu că această impreunare trebue să se esplice astfel: Partea cea slabă a scrierei egiptene, abstrăgĕnd chiar de la imposibilitatea de a arăta impresiunile subjective, remănea totdeauna confusiunea simbolizărei. Cu căt cercul cunoscinţelor lor se intindea mai mult, cu atăt şi confusiunea devenea mai mare, fiindcă numerul simboalelelor celor uşor de inţelesu era cu necesitate foarte mărginitu. O primă incercare de a invinge dificultatea a fostu intrebuinţarea mai multor figure pentru unu lucru ce nu s'ar fi putut simboliza in modu simplu. Aşa *mierea* se arăta prin 2 figure, prin o albină şi unu vasu; *seteu* prin apă şi unu viţelu in fugă; verbul *a conduce* se scria prin unu braţu şi unu bieiu, etc. Această compunere de semne a ajunsu la o culme clasică iu scrierea chinesească, unde mai toate conceptele se esprima prin impreunarea figurativă a tuturor părţilor lor simple, aşa incăt scrierea devinea oare cum o definiţiune analitică desemnată.

Lacrima se esprimă chinesesce prin *ochiu* şi *apă*, *frica* prin *inimă* şi *albu*, *caracterul* prin *inimă* şi *născutu*, *a iubi* prin *inimă* şi *ascunsu*, *pedeapsa*

prin *crimă, judecată* și *esecuțiune* (cuvĕntu și sabiă), etc. Astfel scrierea Chinesilor este unu tesauru prețiosu, care conține analizate ideile loru poetice și morale asupra diferitelor objecte a le găndirei.

Ănsĕ unui poporu mai mobilu și mai inteligentu decăt Chinesii nu'i puteau fi de ajunsu nici aceste compuneri; căci ele sunt departe de a fi chiare. Descompunerea analitică a unui conceptu in elementele sale constitutive este o operațiune prea grea și opiniunea despre aceste părți este prea diferită in diferiții indiviḑi incăt să se poată generaliza ca modu de scriere a lor, ca normativu alu cetirei și ințelegerei. Nu toți iși inchipuescu iubirea ca o pasiune ascunsă in inimă, precum vrea scrierea chinesească nu toți caracterul ca o calitate innăscută. Prin urmare și intrebuințarea mai multor figure pentru unu singuru lucru nu depărta confusiunea, ba ăncă mai adauga indoiala, dacă doue semne representau doue concepte diferite sau trebuiau să fie unite in găndu spre o singură simbolizare, și astfel dificultatea primordială a scrierei hieroglifice remănea și pe această treaptă a desvoltărei ei.

In ce consista acea dificultate analizată mai deaproape? Dificultatea sau confusiunea hieroglifelor provenea din lipsa de transițiune necesară de la simbolul vĕḑutu spre objectul găndirei. Să ne esplicămu acestu puntu cu toată precisiunea posibilă. Cănd

vĕdu eu, in esemplul nostru de mai sus, o figură a inimei şi o figură a nascerei, aceste doue representaţiuni nu mĕ conducu cu siguranţă spre conceptul ce au a'lu simboliza, nu mĕ silescu cu necesitate a mĕ găndi la caracteru. Căci or-ce transiţiune de la o găndire la alta are o causă determinată, or-ce simbolizare trebue dar să aibă o legătură. Ănsĕ in casul nostru legătura este ascunsă. Cănd cineva, avĕnd idea de innascutu in inimă, se poate găndi indată şi la caracteru? Numai atunci, cănd de mai 'nainte prin o mai adăncă cugetare şi esperiinţă a lumei a dobĕnditu convingerea despre radicala diferinţă şi neschimbare a caractelor omenesci, care ne silescu a le atribui unei fatalităţi de la nascere. Intrucăt dar ne amu găndita de mai nainte la aceste lucruri, intrucăt identitatea caracterului şi a insuşirilor innăscute in inimă ne a fostu de mai nainte cunoscută, intratăt s'a formatu prin coecsistenţă o legătură de aducere aminte intre aceste doue lucruri şi numai intratăt vedĕndu unul din ele ne putemu găndi la celalaltu. Ănsĕ nu toţi au făcutu aceeaşi esperienţă, nu toţi au aceaşi opiniune despre caracteru, prin urmare nu in toate capetele ecsistă aceeaşi conecsitate intre idea de innăscutu şi ideia de caracteru, şi astfel lipsind legătura, nu poate trece găndirea de la unul la altul. Pentru ca aceasta să se intemple in toate casurile sau numai in majoritatea

lor, amu trebui să presupunemu o educaţiune comună, o combinaţiune identică a tuturoru ideiloru in intregul poporu, lucru imposibilu din minutul in care mulţimea şi mobilitatea ideilor le impedică perceperea lor din partea fiecărui individu şi le face proprietatea numai a câtorva. — In esemplul de mai sus a fostu dar *coecsistenţa* causă transiţiunei de la unu gându la altul. In alte casuri sunt altfel de legături. Una din cele mai obicinuite este comunitatea unei părţi la doue concepte diferite. Pe aceasta se bazează toate metaforele, comparaţiunile şi o mare parte a simbolizărilor. D. e. dacă Achilu se compară cu unu leu, gândirea poate să facă o transiţiune de la Achilu la leu fiindcă amêndoue aceste concepte au o parte constitutivă in comunu: adecă tăria sau curagiul. Justiţia se poate simboliza prin o sabie, fiindcă amêndoue pêtrundu cu agerime in inima objectelor, etc. Să ne intrebămu acum, ce s'aru intêmpla, când o asemene comparaţiune sau simbolizare ne aru fi obscură şi amu voi a ne o esplica? Fără indoială, pentru a putė trece cu mintea de la simbolul vêḑutu spre objectul ce'lu represintă, amu căuta mai ântêi acea parte, care, fiindu-le comună, a servitu de punte de transiţiune intre ele. Odată aceasta aflată, simbolul este esplicatu. *Togmai acestu au făcutu Egiptenii, când au pusu hieroglifele fonetice peste hieroglifelele simbolice pen-*

tru a inlesni cetirea. Ca să inţelegemu aceasta, trebue să scimu mai ăntăi, care erau motivele lor de simbolizare, adecă legăturele psichologice prin care să poată trece mintea lor de la desemnul materialu vĕḑutu spre lucrul idealu gănditu? Cu alte cuvinte: care era sistemul scrierei hieroglifice?

Intrucăt este permisu a ne pronunţa in starea actuală a descifrărei hieroglifelor, similitudinea interioară, adecă comunitatea unei calităţi constitutive, era la inceputu motivul celu mai intrebuinţatu pentru simbolizarea materială a objectelor ideale. Scrierea egipteană era metaforică şi metonimică. Astfel d. e. iepurele este hieroglifa simbolică pentru fertilitate, hipopotamul pentru impudenţă, pasĕrea Ibis cu penele sale albe şi negre pentru divinitatea jumătate manifestă şi jumătate ascunsă, etc.

Până cănd cercul simbolizărilor fu restrinsu la asemĕnări aşa de palbabile precum sunt cele de sus, inţelegerea hieroglifelor nu putea presinta dificultăţi prea mari. Ănsĕ la multe objecte ideale nu se putea găsi cu uşurinţă vre unu objectu materialu care să aibă cu dĕnsele o parte mai insemnată in comunu şi astfel să le poată servi de simbolu inteligibilu. Atunci Egiptenii recurseră la unu nou isvoru de simbolizări: Represintară objectul idealu prin figura unui objectu materialu, a cărui *nume* era identicu cu numele celui d'intăi, aşa incăt in asemene casuri *sonurile egale* formau

legătura de transițiune intre o găndire și alta. D. e. in limba egipteană bufnița se numesce *ba*, ănsĕ și sufletul se numesce tot *ba*, și astfel vedemu bufnița intrebuințată ca hieroglifă simbolică pentru a scrie *sufletu*. Și in adevĕru in ce-altu modu aru fi pututu Egiptenii să simbolizeze sufletul? In limba egipteană cuvĕntul *mas* insemnează adjectivul tĕnĕru, ănsĕ insemnează și substantivul copilu și verbul a nasce și unu bobocu inverḑindu; astfel vedemu că desemnul unui bobocu inverḑindu este hieroglifa simbolică pentru *copilu*, pentru *tĕnĕru* și pentru *a nasce*. Coșul se chiamă egiptenesce *neb*, ănsĕ *neb* insemnează și Domnu; astfel figura unui coșu este hieroglifa simbolică pentru *Domnu*. Și alte esemple sumă.

Egiptenii, pușí in cea mai grea posițiune prin necesitatea de a simboliza in modu ușoru găndiri ideale, trebuiră să profiteze in fine de ambiguitatea limbei ce o vorbeau, pentru a continua scrierea objectivă ce o adoptaseră odată și care corespundea așa de bine geniului loru. Acestu espeditivu era cu atăt mai indicatu pentru Egipteni, cu căt limba lor in esință monosilabă, ca toate limbele monosilabe, dispunea de foarte puține cuvinte sau silabe radicale. Căte voru fi fostu, nu se scie ăncă astăḑi. In or ce casu au fostu puține *), in comparare cu mulțimea ideilor, și astfel fiecare

*) Veḑi partea IV, critica etimologismului.

cuvĕntu avea de siguru cel puţin doue inţelesuri cu totul diferite. Dacă unul din acestea se raporta la unu objectu materialu, ear altul la unu objectu idealu, simbolizarea era gata. Şi acum ne esplicămu pentru ce cu toate ostenelele date inainte de descoperirea petrei de la Roseta, nu au fostu in stare Europenii a descifra hieroglifele; ei vroiau să le inţeleagă toate pe calea metaforică şi metonimică, pe când sistemul scrierei multor dintre ele era bazatu pe homonimie, adecă pe sonuri identice la lucruri diferite. Pentru a modernisa esplicarea noastră, putemu ḑice: scrierea egipteană era in mare parte unu şiru sistematicu de rebus şi de „bonsmots“ ilustrate.

După ce ănsĕ aceste simbolizări grafice, prin progresul limbei şi prin mulţimea cuvintelor ce s'aru fi potrivitu cu acelaşi desemnu, deveniseră obscure, Egiptenii utilizară descoperirea hieroglifelor fonetice, pe cari poate la inceputu le intrebuinţau numai pentru numele proprii, pentru a chiarifica prin dĕnsele vechia scriere obscură. Şi astfel deasupra hieroglifei simbolice a unui objectu vedemu scrise hieroglifele fonetice (oare cum literele) cari represintă numele aceluiaşi objectu, pentru a arăta că *sonurile* numelui sunt puntea de transiţiune spre găndirea ideală simbolizată. Cotul, egiptenesce *ma*, este din vechime hieroglifa adevĕrului. Pentru ce? Pentru că şi adevĕrul se chiemă *ma*. Perḑĕndu-se

ănsĕ in timpii din urmă simţimĕntul legăturei intre cotu şi adevĕru, nesciind adecă toţi Egiptenii, dacă oare cotul nu simbolizează mai curĕnd prin metonimie lungimea sau mĕsurarea sau intinderea etc., cei mai culţi dintre ei au scrisu deasupra cotului cu hieroglife fonetice (adecă prin o seceră = *m* şi unu braţu = *a*) cuvĕntul *ma* şi a vrutu să ḑică prin aceasta: figura desemnată a cotului, care cotu se numesce in limba noastră *ma*, arată celu mai insemnatu din celelalte lucruri numite totu *ma*, şi acesta este adevĕrul.

Din argumentaţiunea de mai sus resultă: hieroglifele fonetice puse deasupra celor simbolice pentru esprimarea aceluiaşi lucru, nu sunt o scriere alfabetică, ci sunt numai aucsiliare psichologice secundare pentru inţelegerea legăturei intre desemnul simbolicu şi conceptul simbolizatu.

In această ipotesă şi numai in această ipotesă ne putemu acum esplica, pentru ce hieroglifele fonetice nu le vedemu intrebuinţate in toate casurile, ci numai in căteva (adecă unde erau ambiguităţi), şi pentru ce şi in aceste casuri ele sunt *totdeauna* insoţite de hieroglifele primitive simbolice, pe care aveau numai a le esplică.

Prin urmare menţinemu opiniunea enunţată in tecstu despre diferinţa radicală intre scrierea egipteană şi cea alfabetică, şi hieroglifele fonetice, departe de a resturna această tesă, nu facu de-

cât a o confirma, arătând ultima consecință riguroasă a acelei scrieri obiective.

Sunt dar pentru insemnarea ideilor omenesci doue sisteme cu totul osebite și fără transițiune posibilă de la unul spre altul: or se represintă objectul, și atunci se intrebuințează *hieroglife* chiriologice, simbolice și fonetice, or se represintă maniera omului de a se esprima asupra objectului, adecă cuvintele, și atunci se intrebuințază *literele* ca semnele vědute a le sonurilor. La aceste doue sisteme nu se poate aplica aceeași mesură de progresu și nu se poate dice: hieroglifele ocupă o treaptă inferioară, alfabetul o treaptă superioară in aceeași scară. Amendoue sunt terminate in sine, fie-care se află la culmea inalțimei sale. Numai că proprietățile lor sunt diametral oppuse: hieroglifa e pitorescă naturalistă, litera e logică subjectivă, opposițiune corespundětoare diferinței intre limbele și geniele popoarelor cari au admisu una sau ceilaltă din aceste doue scrieri.

Partea a doua.

Cercetări fonetice asupra alfabetului latinu.

Primimu dar astăḑi alfabetul latinu pentru scrierea cuvintelor rumăne.

Ănsĕ cum? — La această primă intrebare vomu respunde apucăndu lucrul de la inceputu, și insistămu asupra acestui inceputu, fiind că numai așa putemu scoate chestiunea din starea confusă in care au adus'o ortografistii nostri prin disputele lor asupra metoadei fonetice, etimologice, fonetico-etimologice, și cum le mai chiamă. O metoadă inainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetico-etimologică, trebue să fie simplu logică.

Pentru ca să luămu dar lucrul in adeveru de la inceputu, noi presupunemu că pănă in minutul acesta amu scrisu numai cu buchile slavone si că acum pentru prima oară ne încercămu a introduce

literele latine. Această metamorfosă va incepe fără indoială cu constatarea sonurilor ce voimu a le scrie de acum inainte cu semne rumăne.

Sonurile limbei rumăne sunt in numĕru de 27, dintre care 20 consune si 7 vocale. Consunele sunte:

б ч d ф г
х к л м н
п р с т в
ц z ш џ ж

Ear vocalele:

a e i o ȣ ъ î

Acum vomu căuta pentru fie-care din ele litera latină corespundĕtoare. Aci ănsĕ intimpinămu prima dificultate insemnată: adecă de a sci, cum pronunţau Latinii literele lor. — Cănd nu am avè decăt manuscriptele latine dintr'o singură epocă fără alte notiţe şi fără legătură cu alte limbe, dificultatea ar remănè neinvinsă sau cel puţin nu s'ar putè invinge cu siguranţă sciinţifică. Ănsĕ din norocire căteva elemente aucsiliare contribuescu a hotări chestiunea in parte:

1. Romanii nu au peritu cu totul, ci au lăsat descendenţi in popoarele romane de astăḑi, in Italieni, Francesi, etc. Fie-care din aceste popoare, pe lăngă diferinţa lor provenită din amestecările cu diferite ginţi, are o parte comună in limba, adecă — pentru casul nostru — in pronunţarea sa.

Această parte comună nu poate să provină decât de la originea comună, de la Romani. De aci căstigămu regula, dacă nu absolută, cel puţin foarte probabilă: *Consunele şi vocalele a căror pronunţare este identică in toate popoarele romane de astăḑi, s'au pronunţatu in acelaşi modu şi de Romani.*

2. Multe cuvinte romane, mai ales nume proprii, se află scrise cu literele unei limbi contimpurane, adecă a Grecilor, şi din comparaţiunea acestor semne intre ele şi cu limba greacă de astăḑi ne resultă unu nou mijlocu de a ficsa pronunţarea latină.

3. Ne au remasu de la inşii autorii romani notiţe care ne esplică destul de lămurit cum se pronunţau căteva din literele latine. Asemene notiţe se află mai ales in Gramatistii din timpul decadinţei, Donatus (sec. IV p. Ch.), Diomedes, Marius Victorinus (sec. IV) şi Priscianus (sec. VI); mai nainte ăncă in Varro *de lingua latina,* in Quintilianu, căte unele şi in Aulus Gellius, etc.

4. In fine avemu probe despre scrierea latină in diferite timpuri. Din compararea schimbărilor ce se ivescu in scrierea unuia şi aceluiaşi cuvēntu se poate asemene conclude asupra pronuţărei literelor lui. *)

---

*) O epocă nouă in sciinţa epigrafică incepe cu investigările lui Ritschl din Bonn (acum in Leipzig). Pro-

Inzestraţi cu aceste mijloace şi regule, aflămu cu siguranţă că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie cu următoarele litere latine, findcă şi Latinii le ceteau aproape tot aşa *):

Pentru	sonul	rumănu	б	litera	romană	b
"	"	"	д	"	"	d
"	"	"	г	"	"	g
"	"	"	л	"	"	l
"	"	"	м	"	"	m
"	"	"	н	"	"	n
"	"	"	п	"	"	p
"	"	"	р	"	"	r
"	"	"	с	"	"	s
"	"	"	в	"	"	v
"	"	"	а	"	"	a
"	"	"	о	"	"	o
"	"	"	ȣ	"	"	u

Unii din scriitorii nostri nu ne lasă nici această

---

fitămu de ocasiune pentru a le recomenda ca indispensabile la studiul limbei rumăne.

In cercetările fonetice ce urmează, ne a ajutat vol. I. din doctrina elementară a limbei latine de K. L. Schneider (Berlin, *1819*), o autoritate in această materie.

*) Cel puţin in timpul ce ne privesce, adecă de când ocupară Dacia şi puseră fundamentul etnograficu pentru poporul rumănu de astădi, prin urmare de la sec. II. d. Chr. Mai in vechime se inţelege că nici sonurile nici literele latine nu erau toate ficsate, *B* se confundu cu *V*, *V* cu *U*, *U* cu *O* şi *I*, etc.

posesiune de treisprețece litere in siguranță, ci scriu d. e. chiar sonul rumănu î, căruia in modu necontestabilu ĕi corespunde semnul latinu i, cu alte semne, cănd cu e, cănd cu a, și așa pentru toate vocalele și pentru multe consune. In locu de *dimineață* ei scrie *demanetia*, in locu de *puteamu* ei scriu *poteamu*, etc. Acesti scriitori sunt etimologistii. Causele scrierei lor fiind ănsĕ limbistice, și nu alfabetice, nu se potu analiza acum, ci se voru critica pe largu in partea a patra a cărței de față. Aci, pentru a nu intrerupe șirul cercetărilor noastre alfabetice, anticipămu in contra lor regula ortografică: *acele sunete rumăne, pentru cari se scie litera latină corespundĕtoare, se scriu cu această literă, abstrăgĕnd de la considerări etimologice.*

Scimu dar să scriemu cu litere latine 13 din sonurile noastre; remăne ăncă de aflatu cum să esprimămu pe celelalte 14. Pentru literele fiecărui din ele vomu face unu studiu specialu.

e

După cum se cetesce astăḑi limba latină, sonul e are trei litere: **e**, **ae** și **oe**. Să'lu scriemu și noi cu toate trei sau numai cu semnul **e**?

Dacă cercetămu, pentru ce Latinii scrieau diftongii **ae** și **oe**, vedemu din căteva indicii sigure,

că aceasta se făcea fiindcă pronunţau amĕndoue vocalele, **a** şi **e**, **o** şi **e**. Când genitivul de la *familia* se scria *famili*ae, atunci se şi cetea familia-e, ba chiar **a** se audia mai mult decât **e**; cuvĕntul scrisu *foederati* se şi cetea fo-ederati; etc.

Probele pentru această aserţiune sunt cunoscute filologilor. Noi compilămu cele mai importante:

ae se confunda cu *aï*, ceea ce nu aru fi fostu cu putinţă, dacă s'aru fi cetitu *e*, ci numai dacă se cetea *a-e*. Virgilie (Aen. III, 354) scrie: *Aulaï in medio libabant pocula Bacchi*, in locu de *aulae*. In altu locu (Aen. IX, 26) *Dives equum, dives pictaï vestis et auri*, in locu de *pictae*.

In latinitatea vechiă se punea *aï* de regulă in locu de *ae*, de şi se află şi *ae*, *Aidilis*, *quaistor*, *Aimilius*, *aire*, in locu de *Aedilis*, *quaestor*, *Aemilius*, *Aere*. In inscripţiuni mai noue se află acelaşi cuvĕntu scrisu când cu *ae* când cu *ai*, d. e. *Caesaris* şi *Caisaris*. *Caisar* in locu de *Caesar* se află încă in monumente din timpul lui Vespasianu.

Vel. Long. (pag. 2222), vorbindu despre ortografia declinaţiunei ântăi, dice că se poate scrie *ae* şi *ai* in singularu şi in pluralu *(sed nihil obstat quo minus hoc aut illo modo — ai aut ae — scribamus in utroque numero)*.

Cuvintele *quapropter* şi *antehac* provinu din *quae*

propter şi *antehaec.* Perderea lui *e* şi mănţinerea lui *a* arată nu numai ca diftongul *ae* nu se cetea *e*, ci că din contra *e* se audia mai puţin decăt *a* şi se putea absorbi de către acesta.

Foarte lămuritu este unu pasagiu din Quintilianu: „Silaba *ai*, pe a cărei literă a doua noi amu schimbat'o acum in *e*, o pronunţau cei vechi in modu variu prin *a* şi *e*, unii totdeauna ca Grecii, alţii numai in genitivul şi dativul singularu, de unde a introdusu Virgilie in versurile sale *pictaï vestis* şi *aulaï*; ear in pluralul aceloraşi cuvinte intrebuinţau pe *e*, *hi Syllae, Galbae.*" *(Ai syllabam cuius secundam nunc E literam ponimus, varie per A et I efferebant, quidam semper ut Graeci, quidam singulariter tantum, quum in dativum vel genitivum casum incidissent, unde „pictai vestis" et „aulai" Virgilius, amantissimus vetustatis, carminibus inseruit. In iisdem plurali numero E utebantur, hi Syllae, Galbae. Quint. Inst. orat. I, 7.)* —

Asemene *oe* se află confundatu cu *oi*, ceea ce probează că nu s'a cetitu *e* sau *ö*, ci *o—e*. *Oinone* şi *Oenone, Coilius* şi *Coelius, coiperit* in locu de *coeperit*, in Senatus consultul de Bacchanalibus *foideratei* in loc de *foederati* etc.

O confirmare mai mult ne dă faptul, că unele cuvinte latine, cari pe urmă se scrieau (şi ceteau) cu *u*, la inceputu se scriau (şi ceteau) cu *oe*. Căci transiţiunea de la *oe* spre *u* nu s'a pututu face

decăt dacă in *oe* se audia mai ales *o*. Cicero (De Leg. III, 3) citează o lege vechiă: *Ast quando duellum gravius discordiaeve civium escunt, oenus idem iuris quod duo consules teneto*, unde *oenus* stă in loc de *unus* *). Şi mai departe (III, 4): *at si quid erit quod extra magistratus coeratore oesus sit*, etc. in loc de *curatore usus*.

Din cele arătate resultă că, dacă găsimu in manuscripte vechi confusiune intre *ae* şi *e*, şi intre *oe*, *e* şi *ae*, aceasta provine de la confusiunea ce esistă in insaşi pronunţarea cuvintelor respective, ear nu numai in scrisu. Cănd se scria dar *saeculum* şi *seculum*, *coena*, *caena* şi *cena*, atunci se şi cetea *sa-eculum* şi *seculum*, *co-ena*, *ca-enu* şi *cena*. O probă definitivă ne dă Varro in această privinţă. „La ţară multe cuvinte se pronunţă cu *e*, d. e. hedus, cărora in oraşu li se adaugă unu a, haedus.“ (*In Latio rure hedus quod in urbe, ut in multeis, a addito haedus.* Varro. De Lingua latina, IV, 19; după edit. Nisard V, 97.)

Deabia in timpul din urmă, adecă in seculul de

*) De aci se vede, ce eroare comitu aceia, cari scriu rumănesce articulul femininu *o* cu *uă*, dacă motivează aceasta dicĕnd că *o* vine din *una*, cu perderea lui *n* intre doue vocale = uă. *O* celu rumănescu este preţioasa remăşiţă a vechiului *oena* latinu, şi nici argumentele lui A. Pumnu (la pag. *40* şi *41* din Gram. der rum. Spr. Wien, *1864*) nu trebue să ne induplece a părăsi pe *o* şi a scrie *uă*.

mijlocu, când nu mai trăiau Romanii, s'a lăţitu asupra tuturor cuvintelor negligenţa pronunţărei lui *ae* şi *oe* ca *e* şi *ö*, şi astfel se esplică falsa cetire de astădi. Noi ănsĕ nu avemu a ne ocupa de pronunţarea călugĕrilor seculului de mijlocu, ci de alfabetul latinu din timpul Romanilor.

Prin urmare sonului rumănu **e** *corespunde o singură literă latină, care să fi fostu pronunţată in acelaşi modu, adecă* **e** *şi astfel se va scrie numai cu semnul* **e**.

i

Sonul **i** are in manuscriptele latine trei semne: **i, j, y.** Să cercetămu, pe care să'lu primim.

Litera *y*, imprumutată de la Greci, nu se află din vechime in alfabetul latinu, şi in genere nu se află in nici unu cuvĕntu latinescu, ci numai in cele luate de la Greci. Cicero ne spune că pe timpul lui Ennie, adecă pe la 180 a. Chr., nu se intrebuinţa *y*, ci că s'a introdus de abia in timpul seu, adecă in seculul ăntăiu inainte de Christosu. (*„Burrum“ semper Ennius, nunquam „Pyrrhum“; „Bruges“, non „Phryges“, ipsius antiqui declarant libri; nec enim graecam literam adhibebant. Nunc autem etiam duas.* Orat. XLVIII).

Cuvintele cu *y* luate din vechime de la Greci

sau cel puţin comune amendoue popoarelor, sunt scrise şi pronunţate in latinesce de regulă cu *u*, căteva cu *i*, nici odată cu *y*. Inlocuirea lui *y* prin *u* a fostu cu atăt mai naturală, cu căt o ginte a Grecilor inşii, Eolii, ceteau pe *y* de multe ori ca *u*, de unde se şi află in inscripţiuni eolice *ου* in locu de *υ*. *)

Astfel avem in latinesce: *angulus* (*ἄγκυλος*), *cluo* (*κλύω*), *cubus* (*κύβος*), *cutis* (*κύτος*), *duo* (*δύο*), *mullus* (*μύλλος*), *muraena* (*μυραινα*) etc. Nume proprii sunt foarte puţine; cu atăt mai frapantu este esemplul oraşului *Cumae*, grecesce *Κύμη*, care era togmai o colonie eolică. Pentru vechia schimbare a lui *υ* in *i* sunt puţine esemple: *stipes* din *στύπος*, *stilus* din *στύλος*, *lacrima* din *δακρυον*, *Ulixes* din *Ὀδυσσεὺς*, etc.

După ce astfel limba latină se formase dejà in scrierea ei, fără a avè pe *y*, Romanii intrară in contactul literaru perpetuu cu Grecii, prin care se caracterizează cultura lor de la Cesaru până la căderea imperiului. Cu această ocasiune audiră sonul *υ*, pe care Grecii de atunci nu'lu pronunţau nici *u*, nici *i*, ci cu unu sonu mijlociu, poate *ü*. Dovadă pentru aceasta este unu pasagiu din Quintilianu, unde dice: noi Romanii nu avem doue din cele mai plăcute sonuri ale Greciloru, dintre cari unul este vocală *υ*, şi astfel ne amu

*) Boeckh, Staatshaushalt der Athener, II, *397*.

dedatu ale imprumuta sonul și litera decăte ori intrebuințămu vre unu nume grecescu, d. e. Ephyris. (*Et jucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem... quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur... ut in Ephyris etc.* Inst Orat. XII, 10, Edit. Nisard pag. 471, 472.)

De ce dar au introdusu Romanii in căteva cuvinte străine imprumutate de la Greci, și mai ales in numele proprii, litera *y?* Fiindcă această literă avea să insemneze o vocală nouă, care nu era nici *u*, nici *i*, ci unu altu sonu mijlociu, pentru a cărui scriere a trebuit să se priimească literă *y*. Romanii când scriau Pyrrhus, nu ceteau nici Pirrhus, nici Purrhus, ci Pürrhus etc. Din contră acele cuvinte, cari in grecesce se scriu cu *υ*, pe cari ănsĕ Romanii le ceteau cu *u* sau cu *i*, le aflămu scrise in latinesce cu *u* sau cu *i* și nici odată cu *y*, după cum arătarămu mai sus.

Prin urmare noi, care nu mai avemu in limba noastră vre unu sonu corespundĕndu lui *y*, nu putemu introduce această literă pentru scrierea vocalei *i*. Înșii Latinii astădi, cănd aru pronunța cuvĕntul *tiиorpaфie* ca noi, adecă *i* in prima silabă, nu aru scrie nici odată *typographie*, ci *tipografie*, precum au scrisu *stipes* și nu *stypes* etc.— Este dar de combătutu admiterea lui *y* in orto-

grafia noastră precum o incearcă căţiva autori din Bucuresci. Esemplul scrierei francese sau germane la care poate se găndescu D-lor, nu este valabilu in casul nostru. Limba francesă are o literatură scrisă, care ţine in şiru neintreruptu de la căderea Imperiului Romanu, sau cel puţin de la a. 1000, până astădi, *ortografia lor este dar o ortografie tradiţională*, şi in faţa unui obiceiu aşa de vechiu se poate pleca raţiunea. Dacă intrebămu pe Francesi, pentru ce scriu astădi d. e. numele Cyprien cu *y*, singurul lor respunsu este, că ilu află scrisu cu *y* de sute de ani şi ilu păstrează tot aşa. Pentru noi ănsĕ, cari nu avemu vre o tradiţiune ortografică, ci cari introducemu acum pentru prima oară alfabetul latinu din secul II d. Chr., pentru noi admiterea lui *y* este imposibilă, fiindcă aru fi togmai in contra spiritului scrierei latine pe care voimu a o introduce.

Atăt pentru lepădarea lui *y*. Ce se atinge de *j*, aceasta este o literă pe care nu o cunosceau Romanii cei vechi. Ea s'a primitu mai tărdiu in manuscriptele lor, de către gramatistii decadinţei, pentru a distinge cele doue nuanţe ce le aflămu in pronunţarea lui *i*, adecă *i* consonans d. e. *jacio*, şi *i* vocalis, d. e. *fluvius*. Ce mică trebue să fi fost diferinţa pronunţărei, se vede din faptul că, pe cănd *i* in *jacio* era consonantu şi se scria de gramatisti cu *j*, acelaşi *i* in *iambus* era vocalu

şi se scria cu *i* *). Valoarea acestei distingeri n'a pututu dar să esiste decăt pentru prosodia latină, care observa cu atăta rigoare hiatul, precum şi lungimea şi scurtimea vocalelor prin posiţiune, şi aşa vedemu că *i consonans* nu produce hiatus, de şi este precesu de o vocală, şi produce in contră posiţiune, cănd este insoţitu de o consonantă. Tot astfel, pe cănd silaba d'intăi a cuvĕntului *fluvius* este scurtă, Virgilu o intrebuinţează ca lungă prin posiţiune, făcĕnd pe *i consonans*, de aceea gramatistii au şi scrisu in asemene casuri *fluvjus*. Ănsĕ in scrierea prosaică distingerea aceasta nu a avutu nici o insemnătate, şi aşa Romanii in scrierea lor n'au admisu doue litere osebite pentru nuanţele lui *i*. Prin urmare nici noi nu le vomu admite, şi aceasta cu atăt mai mult, cu căt acelu *i consonans* in multe cuvinte rumăne a devenit o adevĕrată consonantă foarte distinsă de *i*, adecă *ж*, şi dar *j* va remănè intrebuinţatu pentru scrierea lui *ж*.

In contra acestei simplificări a scrierei lui *i* se

*) Romanii nu au cunoscutu sonul **ж**, şi nici gramtistii cănd au introdusu pe *j*, nu s'a putut ceti ca **ж**, d. e. **жачео**. Căci **ж** este o consonantă aşa de pronunţată, incăt dacă Latinii aru fi cetitu *Pompejus* = **Помпежюс**, atunci vocativul nu aru putè fi *Pompej*, ci *Pompeje*. Asemene *ajo* nu aru putè avè in persoană *2. ais, ait*, ci *ajis, ajit*, cea ce nu este. Dar o repeţimu: in manuscriptele latine vechi nu se află *j* de locu.

oppunu etimologistii, in fruntea lor Cipariu. Ei scriu pe *i consonans*, care la noi provine din immuiarea unei consune, de regulă a lui *l*, cu consuna primitivă, d. e. *liertare* in locu de *iertare (libertare)*, *copili* in locu de *copii*, etc. Etimologismul nu ne pare admisibilu in ortografie şi de aceea trebue să combatemu şi scrierea lui *i* precum se află la Cipariu. Ear causele pentru şi contra le vomu discuta pe largu in partea IV a disertaţiunei de faţă.

Mai mult de cause fonetice, decăt etimologice, ne pare a fi condusu unu altu filologu rumănu, D. Circa, cănd scrie pe *i consonans* cu *y*; d. e. *gayină*. Noi suntem in contra acestei scrieri. Mai ăntăi introducerea lui *y* pentru acestu casu ar fi o adevěrată eroare paleografică. In paginele precedente amu arătatu, ce insemnare a avutu *y* in alfabetul latinu şi cum astădi nu se poate admite la noi nici chiar in cuvintele, in care se află admisu la Romani, fiindcă astădi a dispărutu sonul pentru care se introdusese in vechime. Acum dacă nu introducemu pe *y* in cuvintele speciale, in care ilu păstrează alfabetul latinu, cu ce dreptu l'amu lua şi l'am intrebuinţă pentru unu sonu, pentru a cărui insemnare nu a funcţionatu elu nici odată la Romani?

Să nu uitămu puntul de plecare alu chestiunei. *Noi nu suntem astădi chiemaţi a inventa alfabete şi a face projecte de creaţiuni grafice: noi avemu*

a introduce alfabelul latinu. Din minutul in care este constatatu, că in alfabetul latinu *y* avea de insemnatu sonul *ü* sau unu altu sonu analogu, ear nu *i*, nu ne mai este permisu a'lu intrebuința pentru *i consonans.* Altfel perdemu ori ce regulă, și in locu de vechiul și cunoscutul alfabetu latinu, introducemu fantasiile moderne a le vre unui autoru mai mult sau mai puțin ingeniosu, in or ce casu ănsĕ prea individualu pentru a deveni legislatoru ortograficu.

A doua oppoșițiune ce amu face-o D-lui Circa, concedĕndu diferința intre cele doue pronunțări a le lui *i*, este, că alfabetul nu e chiematu și nici nu e in stare a insemna toate nuanțele sonurilor unei limbi. *) Și Romanii au avutu ca și Rumănii, amĕndoue sonurile lui *i*, și cu toate aceste s'au mulțămitu cu o singură literă. Pentru ce noi să fimu mai dificili? Totu ce am putè dar admite D-lui Circa ca controversă de discutatu, aru fi insemnarea lui *i consonans* prin dieresis sau prin doi *i*, așa incăt esemplul citat s'ar scrie *găïna* sau *găiina* etc. In această privință ne poate susținè unu pasagiu din Quintilianu, unde in privința vocalelor sfătuesce pe gramatisti să distingă pe cele ce s'au primitu ca consonante, d. e. *i* in *coniicit*, și apoi le spune că Cicero avea obiceiul de a

---

*) Demonstrarea acestei restricțiuni a sistemului foneticu se află in partea III.

scrie *Aiio* şi *Maiia* cu doi *i*, pentru a esprima acea natură consonantică a lui *i*. (*Atque etiam in ipsis vocalibus grammatici est videre, an aliquas pro consonantibus usus acceperit. . . . Atqui litera I sibi insidit; coniicit est ab illo iacit. Sciat etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiiamque geminata I scribere: quod si est, etiam iungetur ut consonans.* Quint. *Instit. orat.* 4.) Ansĕ togmai *neprimirea* acestei maniere a lui Cicero din partea celorlalţi scriitori Romani ne probează, cât de puţin voiau Romanii să distingă in scrisu pe *i consonans* de *i vocalis*; şi in or ce casu chestiunea astfel pusă, fiindcă nu se mai referă la introducerea unei noue litere, ci numai la duplicarea unei litere dejà primite, ese din sfèra cercetărilor alfabetice ce formează obiectul cărţei de faţă, şi devine o controversă gramaticală.

Resultatul finalu al discuţiunei de mai sus este: *sonului rumănu* i *corespunde o singură literă latină,* i, *şi prin urmare se va scrie numai cu semnul* i.

ж este unu sonu necunoscutu Romanilor. Când ḑicemu necunoscutu, nu inţelegemu cuvêntul in modu absolutu, ci ḑicemu numai, că nu aflămu

indicii sigure, cari să ne permită a presupune esistenţa lui *ж* la Latini. Din contră avemu indicii care o negă, după cum vĕḑurămu in nota de la pag. 46.

Considerănd ănsĕ, că in cuvintele adevĕrat rumăne, *ж* se nasce totdeauna dintr'unu *i*, sau deadreptul prin intărire consonantică, sau dintr'unu *ḑ* care tot prin influinţa lui *i* s'a schimbatu in *ж*, precum prin aceeaşi influinţă din *d* se făcuse *ḑ*, conchidemu: că sonul *ж* este o dependinţă consonantică a lui *i* şi astfel ilu scriemu cu semnul dejà adoptatu in acestu casu, adecă cu *i* lungu sau *j*. (Esemple: jocu = *ioco*, judecu = *iudico*, jūru = *iuro*, june = *iuvenis*, junghiu = *iugulo*; repejune din a repeḑì, putrejune din a putreḑì, etc.)

Sonul rumănu ж se va scrie dar cu j.

In alfabetul latinu după pronunţarea modernă sonul *f* are doue litere: *f* şi *ph*. Vomu vedè ănsĕ, că această pronunţarè nu este potrivită cu cea latină, care făcea osebire intre *f* şi *ph*.

Literele *ph*, ca şi *y*, s'au introdusu de Romani numai in căteva cuvinte grecesci, pentru a esprima sonul *φ*, pe care nu'lu aveau Romanii şi căruia

nu'i corespundea litera lor *f*, aşa incăt au fostu siliţi a circumscrie. Litera *f* se pronunţa la inceputu altfel decăt o pronunţămu noi astădi. Quintilianu, in pasagiul suscitatu, ne spune lămurit: „Limba latină este mai aspră de căt cea grecească, şi ne lipsescu chiar doue sonuri din cele mai plăcute a le Grecilor, unul vocala *υ* şi altul consuna *φ*, pe cari le imprumutămu de căte ori intrebuinţămu cuvintele lor, d. e. Ephyris şi Zephyris. Cănd le cetimu grecesce, pare că ne suride limba cu o graţiă neesprimabilă; ear cănd le scriemu cu literele noastre, au unu aeru surdu şi barbaru, şi in locul lor se punu nisce sonuri triste şi dure pe care nu le cunoasce Grecia. Căci litera a 6-a a alfabetului nostru, adecă f, mai că nu se pronunţă cu voce omenească, sau mai bine nu se pronunţă cu nici o voce, ci trebue să fie şuerată pintre dinţi.“ *(Latina facundia..... est ipsis statim sonis durior; quando et iucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullae apud eos dulcius spirant; quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod quum contingit, nescio quomodo hilarior protinus renidet oratio, ut in Ephyris et Zephyris: quae si nostris literis scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, et velut in locum earum succedent tristes et horridae, quibus Graecia caret. Nam et illa quae est sexta nostrarum, paene non humana voce*

vel omnino non voce potius inter discrimina dentium efflanda est. Quint. *Instit. orat.* XII, 10.)

Așà dar pentru scrierea sonului *φ*, fiindcă *f* nu se potrivea cu elu, au fostu siliți Romanii a inventa pe ph. Ce se atinge de pronunțarea lui *f*, filologii se ostenescu mult a o imita după descrierea lui Quintilianu, fără a'și putè închipui cu justeță sonul latinu. (Spalding comite chiar eroarea de a crede că *f* se cetea ca v francesu, pe când v s'aru fi cetitu ca w englesu etc.)

Pentru noi, cari amu pĕstratu multe din particularitățile ce se aflau in pronunțarea străbunilor noștri, descrierea lui Quintilianu este foarte chiară și in dĕnsa recunoascemu togmai modul cu care o mare parte a poporului rumânu din Transilvania și Banatu pronunță încă astădi pe *f*; ei dicu *χiu* in locu de *fiu* (cu unu *χ* șuerătoru), *χerbinte* in locu de *ferbinte*, etc.

Vomu ințelege acum fără dificultate, cum *f* era la inceputu unu felu de aspirațiune neprecisată ca *digamma aeolicum*, și cum se confunda cu *h*, așa incăt se dicea *hircus* și *fircus*, *hoedus* și *foedus* etc. *)

In timpul din urmă al limbei latine ănsĕ *f* se apropie din ce in ce mai mult de pronunțarea noastră și se face, ca și la noi, distingerea intre pro-

---

*) Vedi citațiuni despre accasta in Cipariu, *Elemente de limba romană*, pag. 43.

nunțarea țerănească ca χ și intre cea cultă din urbe ca *f*. Dar nici odată la Romani nu a dispărutu de totu diferința intre *f* și *ph* sau φ și încă din seculul VI, adecă după căderea Imperiului Apuseanu, ne spune Priscianus: „Locul lui φ ilu ține la noi *f*, ceea ce se vede din cuvintele luate de la Greci, cum sunt *fama*, *fuga*, *fur*. Cu toate aceste trebue să scimu că este oare care diferință in pronunțarea lor, precum o arată insași mișcarea cerului gurei, a limbei și a buzelor.“ (φ *locum apud nos f obtinet, quod ostenditur in his maxime dictionibus quas a Graecis sumsimus, h. e. fama, fuga fur. — Hoc tamen scire debemus quod.... est aliqua in pronuntiatione differentia, ut ostendit ipsius palati pulsus, linguae, labrorum.* Priscianus, *Instit. gram.* pag. 543, 548).

Prin urmare Romanii au introdusu literele: *ph* in alfabetul lor pentru că litera *f* nu corespundea sonului grecescu φ; ear unde sonul primitivu φ devenise in limba latină *f*, d. e. in *fuga*, *fama*, etc., acolo se și scria cu *f*. Cu alte cuvinte: *ph* insemna unu altu sonu decăt *f*.

De aceea noi astădi, după ce amu perdutu diferința intre *ph* și *f*, după ce toate cuvintele aceste le cetimu cu *f*, nu mai avemu nici o causă de a scrie *ph* și amu comite o eroare in contra alfabetului latinu, când cetind, precum cetimu: *filosofia*, amu mai scrie *philosophia*. —

Din cele demonstrate resultă lepădarea lui ph din alfabetul rumănu și mănținerea singurei litere latine f pentru sonul nostru φ.

t

Sonul **t** in scrierea latină cum se cetesce astăḑi, se află esprimatu in doue moduri: prin **t** și prin **th**.

Ănsĕ *th* in pronunțarea Romanilor nu era nici odată identicu cu *t*, ci avea misiunea specială de a insemna pe ϑ grecescu, care era unu sonu a parte al Grecilor și osebitu de or ce literă latină. Cănd Romanii scrieau *theatrum*, nu ceteau *teatrum*, ci *ϑeatrum*.

In limba noastră ănsĕ s'a perdutu chiar din cuvintele grecesci sonul ϑ; nimeni nu ḑice la noi *ϑeatru* sau *ϑeologu*; prin urmare *th* nu mai are nici o rațiune in ortografia rumănă, și trebue să fie lepădatu, precum l'au lepadatu și Latinii din toate cuvintele, in cari n'au cetitu ϑ (*Patior* — *παϑ*, *lateo* — *λαϑ*, *triumpus* — *ϑρίαμβος*, etc.)

Compararea cu ortografia francesă sau germană nu este admisibilă, precum arătarămu la litera *y*. Noi nu suntemu chiemați a introduce in scrierea noastră regulele, și cu atăt mai puținu neregularitățile altor popoare moderne; noi introducemu

alfabetul latinu cu logica sa. Şi logica acestui alfabetu ne ordoană a nu primi nici *th*, nici *y*, nici *ph*, fiindcă astădi sunt semne fără sonu.

Prin urmare sonul t se va scrie rumănesce cu singura literă t.

X

Literei greco-slavone χ şi sonului nostru χ nu corespundea litera latină *h*. *H* celu latinu era *spiritus asper* al Grecilor, care in timpurile vechi se şi insemna prin aceeaşi figură H, până când mai pe urmă s'a impărţitu in doue, lăsându-se numai partea stingă Ͱ pentru *spiritus asper*, ear partea dreaptă ⊣ pentru *spiritus lenis*.

Prin urmare *h* nu era, proprie vorbind, nici vocală nici consună, ci o simplă aspiraţiune a lor. Asupra acestui puntu tradiţiunile autorilor sunt chiare. Aulu Gellie scrie: Litera *H*, care mai bine trebue să se numească aspiraţiune decăt literă, o introduceau părinţii nostri in foarte multe cuvinte pentru a le intări pe căt se putea mai mult şi a le face sonul mai viu şi mai accentuatu. Acestu obiceiu paru a'lu fi imprumutatu din esemplul limbei attice. Căci este destul de cunoscutu că Atticii, in contra usului celorlalte ginţi grecesci, pronunţau cuvintele ἰχθὺς şi ἵρος şi multe altele de ace-

lași felu, cu aspiratiunea primei litere. Tot așa s'a ḑisu la noi: *lachrymae, sepulchrum, ahenum, vehemens, inchoare, helluari, halucinari, honera, honustum*. Introducĕndu in toate aceste cuvinte acea litera sau aspirantă ei nu au avutu altă rațiune decăt a mări vigoarea vocei" etc. *(H literam, sive illam spiritum magis quam literam dici oportet, inserebant veteres nostri plerisque vocibus verborum firmandis roborandisque, ut sonus earum esset viridior vegetiorque, atque id videntur fecisse studio et exemplo linguae atticae. Satis enim notum est, Atticos ἰχθὺν et ἵρον, et multa itidem talia, citra morem gentium Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixisse. Sic lachrymas, sic sepulchrum, sic ahenum, sic vehemens, sic inchoare, sic helluari, sic halucinari, sic honera, sic honustum dixerunt. In his enim verbis omnibus literae seu spiritus istius nulla ratio visa est, nisi ut firmitas et vigor vocis, quasi quibusdam nervis additis, intenderetur.* A. Gellius, *Noctes Atticae*, II, 3.)

Importantu in această privință este și următorul pasagiu din Quintilianu: „Cu timpul scrierea aspirațiunei *H* s'a schimbatu cam des la noi. Cei vechi o intrebuințau cu multă reservă chiar inaintea vocalelor, căci ḑiceau *oedos* și *ircos*. Apoi s'a observatu multu timpu regula de a nu se aspira consonantele, precum in *Graccis* și *triumpis*. Deodată ănsĕ se lăți usul lui *h* intr'unu modu așa de

exageratu încăt astăḍi ăncă a remasu in unele inscripţiuni: *choronae, chenturiones, praechones*, despre care scriere escesivă tratează cunoscuta epigramă a lui Catulu. *) De aci s'a pĕstratu pănă la noi scrierea *vehementer* şi *comprehendere* şi *mihi*;

---

*) Să ne fie permisu a o localiza in traducere:
„DESPRE ARIESCU.
Ariescu avea obiceiul de a ḍice şi de a scrie *honoare* cănd vrea să ḍică *onoare*, şi *historie* in loc de *istorie*, şi apoi găndea că vorbise minunat de frumos, dacă ḍisese din toate puterile *historie*. Credu că totu aşa pronunţa şi mumă-sa şi unchiu-seu Liber şi moşu-seu şi bunica. Cănd fu trămisu in Ţara Grèceascĕ, incepură a se odihni urechiele tuturor, căci auḍiau aceleaşi cuvinte pronunţate cu blăndeţa ce li se cuvine şi nu se mai temeau de a le auḍi cu acea pronunţare sĕlbatică: cănd deodată veni scirea teribilă că marea Jonică, de cănd s'à dusu Ariescu la dĕnsa, dejà nu se mai chiamă Jonică, ci Hionică."

(DE ARRIO.

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, et hinsidias Arrius insidias;
Et tum mirifice sperabat se esse locutum,
Quum, quantum poterat, dixerat hinsidias.
Credo sic mater, sic Liber avunculus eius,
Sic maternus avus dixerit atque avia.
Hoc misso in Syriam, requierant omnibus aures,
Audibant eadem haec leniter et leviter.
Nec sibi post illa metuebant talia verba:
Quum subito adfertur nuntius horribilis:
Jonios fluctus, postquam illuc Arrius isset,
Iam non Jonios esse, sed Hionios.
Catullus, 84.)

in cărţile vechi, mai ales ale autorilor tragici, aflămu chiar şi *mehe* in locu de *me*.“ (*H literae ratio mutata cum temporibus est saepius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, quum oedos ircosque dicebant. Diu deinde servatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Graccis et triumpis. Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praechones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant: qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque vehementer et comprehendere et mihi; et mehe quoque pro me apud antiquos, tragoediarum praecipue scriptores, in veteribus libris invenimus.* Quintilianus, *Inst. orat.* I, 5).

Astfel Romanii, când voiră să esprime pe χ grecescu, care este o consună precisă, cu asprimea lui, trebuiră să ia alte semne, fiindcă *h* era o aspiraţiune prea blăndă; şi aşa au intrebuinţatu pe *c* aspiratu prin *h*. Din această aspirare a resultatu o mare apropiare a sonului *ch* de sonul *k*, fără ca să se fi identificatu ăncă la Romani, precum s'a identificatu in căteva cuvinte la noi.

Avemu dar următoarele regule:

Litera slavonă-grecă χ se va scrie cu *h* acolo unde este aspirare de vocală, d. e. *haină, hanu, harnicu, hartă, holdă, humă,* etc.; ănsĕ se va scrie cu *ch* acolo unde nu este numai aspirare, ci se esprimă cu tărie consonantică apropiată de *k*, d. e. *chronologie, Christosu, choru, chaosu, archangelu,*

etc.; se va scrie in fine cu *c* acolo unde s'a formatu sonul curatu *k* perḑĕndu-se or-ce aspiraţiune, d. e. *creştinu, coardă,* etc.

Tendinţa pronunţărei noastre este de a delătura sonul *ch,* schimbăndu'l sau in aspirarea *h* sau in consuna *c.* Astfel vedemu că, pe cănd in numele propriu *Christosu* se mai aude unu *h,* dejà in *creştinu* se aude numai *k.* In genere numele proprii străine remănu ăncă toate cu *χ,* adecă cu *ch,* din simpla causă că se pĕstrează pe căt se poate cum sunt, fiind indicări individuale; aşa dar scriemu şi cetimu: *Chaldea, Charonu, Charibda, Chersonesu, Chimera, Chios, Christosu, Chrisostomu,* etc. La numele comune ănsĕ (afară de cele rare: *chronologie, choru, chaosu,* etc.) s'a şi schimbatu *ch* sau in *h* sau in *c,* d. e. *hartă* (in distingere de *carte, hărţi* şi *cărţi* etc.), *hărtie, horă (*ănsĕ: *choru); caracteru, coardă, creştinu.*

In nici unu casu ănsĕ nu este permisu a mai scrie pe *h* acolo, unde s'a perdutu cu totul in pronunţare, d. e. in *istorie, onoare,* etc. Cine scrie *historie, honoare* şi aduce de esemplu ortografia latină, nu argumentează in cunoscinţă de causă. Pasagiele suscitate din Quintilianu şi Catulu ne arată confusiunea ce domnea şi la Romani in pronunţarea şi scrierea lui *h.* Aru fi fără minte să o perpetueze şi Rumănii, cari nu au nici o causă pentru această. *H* trebue scrisu numai unde se aude.

K

Pentru sonul **k** se află in alfabetul latinu trei sęmne: **c, k** și **qu.**

Ănsę noi nu putemu primi nici pe *k* nici pe *qu.* In ceea ce privesce litera *qu,* tradițiunile latine sunt așa de confuse, incăt este greu a da lectorului o idee chiară despre natura ei. Vel. Long. crede că semnul lui *q* este o impreunare a literelor CV; Quintil. din contră ilu derivă din Koppa celu grecescu Ϙ și ilu pune astfel intre literele cele mai vechi aduse din Grecia. Fie aceasta cum va fi, pentru cercetările noastre sunt numai următoarele constatări de interesu:

1. In timpul scrierei latine mai regulate și de siguru in seculul ce ne privesce, litera *q* se intrebuința numai cănd urma unu *u* cu o altă vocală după dĕnsul, așa incăt toate trei să formeze o singură silabă. Funcțiunea lui *q* era de a arătă unirea diftongică a lui *u* cu vocala următoare. „Mai avemu ăncă litera *q*“, scrie Quintilianu, „care face silabele dure și este de folosu numai pentru a uni vocalele ce o urmează, ear incolo este foarte de prisosu.“ *(Dura et illa syllabas facit, quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est utilis, alias supervacua; ut equos hac et equum scribimus.* Quintilianus, *Instit. orat.* XII, 10).

Probă convingĕtoare despre această funcţiune a lui *q* ne dă şi faptul, că in scrierea vechie chiar dativul *cui* se află scrisu *qui*, când din causă prosodică trebue să se restringă intr'o singură silabă. Vice-versa când silaba cu *qu* trebuia să se lungească in doue, *qu* se inlocuia cu *c*; aşa la autorii comici se află foarte des *relicuus* in locu de *reliquus*, şi in Plautu (Casina, II, sc. 2, versu 33 *) sau 192) *delicuum* in locu de *deliquum* etc.

2. Sonul lui *qu* nu se potrivea cu nici unul din sonurile limbei noastre, cel puţinu nu era nici *cu* nici *cv*, ci unu sonu mijlociu. Probă despre aceasta ne este controversa intre gramatişti asupra naturei sonului următoru lui *q*. *Charisius* ilu dechiară de vocală, *Vel. Long.* oppune, că atunci or ce silabă incepĕtoare cu *q* aru trebui să fiĕ lungă din causa celor doue vocale, ceea ce nu este (*aquĭla, quŏd, equŭs* etc. sunt scurte), şi prin urmare dechiară pe *u* de consună; după dĕnşii se desbină in acelaşi modu şi ceilalţi. Quintilianu, aducĕndu esemplul suscitatu de *equum*, adaugă: „aceste doue vocale, *uu*, producu unu sunetu a parte, precum nu se află nici unul in limba greacă şi care de aceea nu se poate scrie cu literele lor." *(Quum etiam ipse hae vocales duae — scil. uu — efficiant*

*) La *Schneider* (op. cit. I, pag. *332*) din eroare de tiparu se citează *23*.

sonum, qualis apud Graecos nullus est ideoque scribi illorum literis non potest. Quintilianus, *Instit. orat.* XII, 10.)

De aci provine confusiunea ce o vedemu in scrierea grecească, decăte ori vrea să esprime pe *qu*, d. e. la numele proprii latine. Aşa găsimu in Plutarchu *Κουαδραντία* pentru *Quadrantia*, in Evangelia lui Marcu din contră (12, 42) *Κοδράντης* pentru *quadrans*; unii scriu *Κουᾶδοι* pentru *Quadi*, *Σηκουανοὶ* pentru *Sequani*, alţii *Κυρῖνος* pentru *Quirinus*, *Ταρκύνιος* pentru *Tarquinius*, ba chiar *Κοίντος* pentru *Quintus*.

Dejà la Romani ănsĕ sonul propriu alu lui *qu* dispare cu incetul şi se schimbă in *c*. De mult nu se mai ḑicea şi nu se mai scriea *coquus*, ci *cocus*, nu *loquutus*, ci *locutus*; in seculul ăntăiu după Christosu se schimbă şi *quum* in *cum*, *quotidie* in *cotidie*, etc.

La noi această schimbare şi-a aflatu terminarea ei: in limba rumănă nu mai ecsistă sonul *qu* de locu şi prin urmare nici litera nu mai poate ecsista. Ear a o scrie, cum facu unii, in locu de sonul *k* sau *ч*, (d. e. quand, querquetare), este o eroare in contra alfabetului latinu, fiindcă atunci se primesce o literă latină pentru a esprima unu altu sonu decăt acela pentru insemnarea căruia servea, şi aceasta este o arbitrarietate inadmisibilă. Romanii inşii cănd aru fi pronunţat cuvĕntul *cănd*

cà noi, nu l'aru fi scrisu *quand*. Quintilianu (sec. I. d. Chr.) iși bate jocu de cei ce mai voiau să pĕstreze pe *qu* d. e. in scrierea cuvĕntului *cotidie*, ḑice ănsĕ, că asemene „copilării netrebnice“ dispăruseră pe vremea lui. Nu scrimu, de ce a mai venitu D. Eliad și urmașii lui să le improspeteze pe vremea noastră. (*Frigidiora alia ut quotidie — scriberetur, non cotidie, ut sit: quot diebus. Verum haec iam etiam inter ipsas ineptias evanuerunt.* Quint. *Instit. orat. I. 7.)*

A treia literă, cu care se află esprimatu in scrierea romană sonul ce ne ocupă, este *k*. Tradițiunile asupra lui *k* sunt foarte lămurite și după dĕnsele nu mai incape indoială, că această literă trebuesce alungată din alfabetul nostru. *K* s'a introdusu din vechime la Romani și s'a pĕstratu cătva timpu, din causă că era singura literă care esprima cu precisiune sonul *k*; căci litera *c* la inceputu se intrebuința și pentru sonul *g*. Așa cetimu pe columna rostrată *leciones* in locu de *legiones*, *macestratos* in locu de *magestrutos*, etc. Se vede că pronunțarea Romanilor celor vechi nu făcea ăncă destulă distingere intre *c* și *g*. Deabia in secolul al treilea inainte de Christosu s'a introdus litera *g*, formăndu-se prin o mică schimbare din *c*. După spusa lui Plutarchu, Spurius Carvilius aru fi inventorul ei. Litera *g* odată introdusă, *c* servesce esclusiv la esprimarea sonu-

lui *k*, ear litera *k* se perde din scrierea latină cu totul, remăindu intrebuințată numai ca notă de abreviatură când o urmează unu *a* (d. e. *K*. pentru *Caeso*, fiindcă abreviatura *C*. insemna dejà Gaius; *K*. pentru *Calendae*). Cei mai buni autori sunt uniți a o respinge din scrierea latină. Quintilianu ḑice deadreptul, că nu trebue să intrebuințămu pe *k* in nici unu cuvêntu (*k in nullis verbis utendum puto.* Instit orat. I, 7); Priscianus o numesce cu totul superfluă (*et k quidem penitus supervacua est.* Prisc. pag 543), etc. Respingêndu-o dar inşii Romanii, nu avemu noi nici o causă pentru a o introduce.

Resultatul cercetărei de mai sus este: *Sonul k nu se va scrie nici cu litera qu nici cu litera k, ci numai cu c* (respective cu *ch* inainte de *e* şi *i*, precum vomu vedè la partea următoare).

Cu aceasta amu terminatu cercetările fonetice asupra acelor litere din alfabetul latinu, a căror sonu nu era destul de lămuritu pentru a fi ele primite fără controlu in scrierea noastră. O mică observare mai este de făcutu in privința lui *x*. Această literă este o consonanță dublă pentru a esprima *cs* sau *gs* (de regulă.) Ea este dintre literele noue a le alfabetului latinu, deşi mai vechie decât *g*, fiindcă se află pe Columna rostrată, unde aceasta

lipsesce. După *Grotefend*, *x* este imprumutatu din sistemul cifrelor etrusce; după opiniunea comună ănsĕ este o impreunare grafică dintr'unu *C* intorsu şi dintr'unu *S* = ƆS›)(, X. Ca o asemene inlesnire grafică se poate intrebuinţa şi la noi, dacă intrebuinţămu dubla consună *cs*, fără ănsĕ a fi marcată ca literă osebită in şirul celor simple. —

Recapitulăndu acum resultatele cercetărilor din partea a doua şi continuăndu lista alfabetică, incepută la pagina 37, constatămu, că următoarele sonuri din limba noastră se voru scrie numai cu următoarele litere latine corespundĕtoare:

Sonul	rumănu	e	cu litera	latină	e
„	„	i	„	„	i
„	„	ж	„	„	j
„	„	ф	„	„	f
„	„	t	„	„	t
„	„	χ	„	„	h şi ch
„	„	k	„	„	c, resp. ch,

ear literele *ae*, *oe*, *y*, *ph*, *th*, *qu* şi *k* din alfabetul latinu nu potu fi primite in scrierea rumănă.

Această parte a disertaţiunei noastre o credemu demonstrată cu toată rigoarea scienţifică şi prin urmare incercarea, ce o facu căţiva autori Rumăni de a introduce literele *ph*, *y*, *qu* etc. in scrierea noastră, nu ne mai pare o controversă, ci o eroare.

Partea a treia.

Despre scrierea lui ч, џ, ш, щ, z, ъ, î, și o critică a sistemului foneticu.

In partea a doua a disertațiunei noastre amu constatatu, după starea sciinței de astăḑi, cum ceteau Romanii literele lor și care din ele trebuescu să fie adoptate in limba noastră. Pe cănd ănsĕ din acestu studiu a resultatu, că unele din literele latine nu se potu primi in scrierea rumănă, ne mai aflănd in limba noastră vechiul sonu latinu pe care 'l insemnau: in paginele următoare vomu vedè din contră, că unele din sonurile rumăne nu'și află litera corespunḑĕtoare latină, fiindcă in timpurile romane aceste sonuri sau nu au ecsistatu de locu, sau nu au ecsistatu in acea intindere ca la noi. Prin urmare alfabetul latinu aplicatu la scrierea rumănă are pe de o parte litere prea multe, cărora trebue să le refusămu primirea, pe

de alta nu are litere destule şi suntemu siliţi a le inlocui prin altele — o disproporţiune ce nu ne poate mira, când ne aducemu aminte, că noi după desvoltarea limbistică de XVII secole introducemu unu alfabetu petrificatu din sec. II după Christosu.

Intre literele ce lipsescu Romanilor notămu mai ăntăi o literă specială pentru sonul nostru

Sonul ч nu se află in limba latină din timpul in care o privimu noi, adecă in primii secoli după nascerea lui Christosu. Litera c inainte de *e* şi *i* nu se immuia de locu, nici in ч cum cetimu noi şi Italienii, nici in *s* cum cetescu Francesii, nici in *ц* cum cetescu Germanii, ci remănea *k*.

Probele sunt următoarele:

1. Nici unul din vechii gramatisti latini, deşi se ocupă in detaiu de pronunţarea literelor, nu arată vre o diferinţă intre pronunţarea lui *c* inainte de *e* şi *i* cu pronunţarea lui inaintea celorlalte vocale şi a consunelor. Dar şi ceilalţi autori păzescu o tăcere absolută asupra sonului ч; Quintilianu in suscitatul locu, unde vorbesce despre diferinţa intre pronunţarea latină şi cea greacă (XII, 10), l'aru fi menţionatu de siguru, dacă aru fi ecsistatu.

2. *Toate* cuvintele grecesci *fără esceptiune* in cari se află *k* inainte de *e* şi *i*, se transcriu in latinesce prin *c*, d. e. insula *Ceos (Κέως), Cebren (Κεβρὴν), Cecrops (Κέκροψ), cedrus (κέδρος), centrum (κέντρον), Cimon (Κίμον)*, etc. etc.

La numele comune *cedrus, centrum* etc, s'ar putè objecta, că deşi la inceputu, când s'au primitu de la Greci, s'au cetitu *kedrus, kentrum*, totuşi mai pe urmă s'a immuiatu *c* in *ч* şi s'a cetitu *чedrus, чentrum*. Ănsě aceastǎ objecţiune cade de la sine, când vedemu alăturea numele proprii, cari nu sunt supuse immuierei ca cele comune. Dacă *c* inainte de *e* şi *i* s'aru fi cetitu *ч*, atunci Romanii n'aru fi scrisu pe *Κίμον* cu *C*, ci sau *Kimon* sau *Chimon*.

3. Constantă este asemenea scrierea greacă cu *k*, a cuvintelor latine cu *c*, şi aceasta fără esceptiune. Cicero se află scrisu pretutindinea in scriptele vechi grecesci, d. e. in Appianu Alexandrinul (sec. II. p. Chr.) *Κικέρων*, Scipio *Σκιπίων* (in Appianu, in Polibie [sec. II a. Chr.] etc.), Decius *Δέκιος* etc.

Să fi fost *c* altfel pronunţatu in aceste nume, *s'aru fi incercatu cel puţin vre unul din Greci să le scrie altfel*, cu *τσ* sau cu *ζ* sau cu *τζ* sau cu *ϑ* etc. Unanimitatea tuturor scriitorilor greci de a esprima pe *c* latinu inainte de *e* şi *i* prin *k* in paralelă cu unanimitatea tuturor scriitorilor latini de a esprima pe *k* grecescu şi inainte de *e* şi *i*

tot prin *c* este o probă convingĕtóare că *c* se cetea *k* și inainte de *e* și *i*.

4. Gramatistul *Terentius Scaurus*, invĕțĕtorul Impĕratului L. Verus (sec. II. d. Chr.), vroindu in cartea sa „*de orthographia*“ să susțină scrierea literei *k*, ḑice: „eu ănsĕ pretindu, că mai superfluă este litera *c* decăt *k*, fiindcă, după cum se vede la Greci, *k* are chiar valoarea sonului *c*.“ (*Ego autem contenderim magis supervacuum esse c quam k, quoniam k ut apud Graecos satis vim etiam c literae exprimat.* pg. 2253).

5. Quintilianu, intr'unu pasagiu suscitatu, ḑice: „In scurtu întrebuințarea lui *h* se lățì in modu escesivu, și de atunci ne a remasu ăncă in căteva inscriptiuni cuvintele *coronae, praeconis* și **centuriones** scrise *choronae, praechones* și **chenturiones**.“ (*Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praechones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant.* Quintil. *Instit. orat.* I, 5). Dacă *centuriones* s'ar fi cetitu *чenturiones*, nu s'aru fi scrisu nici odată *chenturiones*.

6. Alte probe secundare despre aceasta, mai mult indicii decăt probe, sunt a) duplicitatea scrierei latine in cuvintele *decimus* și *decumus, decimare* și *decumare* și a altor analoage, care este ușor de esplicatu dacă sĕ cetea *dekimus* și *dekumus*, ănsĕ aru fi fostu greu de admisu, dacă s'aru fi cetitu *derimus* și *dekumus*; b) aflarea lui *k* sau *g* in

cuvintele comune Germanilor cu Latinii. *Cella* = Keller, *carcer* = Kerker, *cerasum* = Kirsche, *macer* = mager, *cista* = Kiste.

Prin urmare sonul ч nu se pronunța la Romani. Cum să'l scriemu dar noi cu alfabetul latinu?

Dacă cercetămu, toate cuvintele rumănesci (nu slavoane etc.) in care se pronunță sonul ч, constatămu nu numai că elu s'a născutu din latinul *c*, ci că *pretutindinea unde acestu c se află inainte de e şi i, s'a immuiatu in* ч. Când s'aru vedè numai că ч acolo unde se află provine din *c*, atunci ч aru fi o dependință *intĕmplătoare* a lui *c*, o immuiare *neregulată* a lui şi aru trebui dar să se anoteze poate prin *c* cu unu semnu espresu, d. e. prin *ç*. Fiindcă ănsĕ se constată mai mult, se constată adecă: că in *toate* cuvintele rumăne unde *c* s'a aflatu inainte de *e* şi *i* s'a schimbatu in ч, de aceea semnul este superfluu, căci acum regula generală a vorbirei şi scrierei noastre este că inainte de *e* şi *i* nici nu incape *k*, ci numai ч.

O consonantă dejà prin natura sa de a fi consonantă, adecă de a nu se putè pronunța singură, ci in unire cu vocala următoare, ne silesce, inainte de a o pronunța, a ne uita la vocala următoare. Uităndu-se Rumănul, ce vocală urmează după consuna *c* şi vĕḑĕnd că urmează *e* şi *i*, prin insaşi natura limbei sale şi fără altă regula trebue să cetească ч, fiindcă in cuvintele sale rumăne nu su-

fere *k* inainte de *e* şi *i*; şi din contră când vede altă vocală sau o consună, trebue să cetească *k*. Aru fi dar o silă impusă spiritului nostru de a scrie, ca D. Pumnul, celtuescu şi a ceti keltuescu, pe când pentru *vine* să se scrie *c̄ine*.

Objecţiunea ce se va face, este: că aflămu cu toate aceste sonul *k* şi inainte de *e* şi *i* şi sonul *u* inaintea celorlalte vocale şi a consunelor. — Să cercetămu, unde.

K inainte de *e* şi *i* se află in limba rumână

a) in cuvinte slavone, grecesci, unguresci. Acestea fiind cu totul străine naturei limbei noastre şi numai nisce imprumutări lecsicale, ear nu gramaticale, nu ne potu influinţa in nascerea ei o regulă ortografică. Fiindcă ânsĕ se află şi trebuescu scrise, vomu arăta esceptiunea şi străinatatea lor intărindu sonul *u* pentru a'l face earăşi *k*, introducĕndu dar intre *c* şi vocala *e* sau *i* singurul semnu ce l'au ficsatu Romanii pentru confirmare, adecă *h*. (Veḑi mai sus cercetarea noastră asupra acestei litere. Insemnarea lui *u* pentru a'lu ceti *k* inainte de *e* şi *i* nu se poate arăta prin *u* sau prin alte semne, şi aceasta din simpla, dar incontestabila causă, că noi nu avemu să inventămu acum unu alfabetu, ci introducemu alfabetul latinu. Dacă in alfabetul latinu semnul intărirei, după cum arătarămu mai sus, a fostu *h*, Rumânii sunt siliţi a'şi arăta numai prin *h* intărirea sonurilor lor).

Vomu scrie dar: cheltuescu, chilie (când aru veni din lat. *cella*, s'aru fi făcut *cealle* sau *ceae*, dar nu chilie; in această formă este cuvêntu străinu), chilavu, chimiru, chindisescu, chinu, chipu, chiru, chitescu, chitu (luatu din grecescul τὸ κῆτος şi nu din lat.), chivăra, chivotu, strachină, smochină, răchită etc.

b) In cuvintele romane unde mai nainte după *c* venea unu *l* sau unu *u*, aşa incăt a remasu *k* numai din această causă conformă regulei *rumănesci*. Cuvintele sunt puţine: cheie *(clavis)*, chiemu *(clamo)*, chiaru *(clarus)*, chilinescu *(clino)*, chimă *(culmen)*, chiminu *(cuminum)*, chivernisescu *(guberno?)*. Afară de aceste şepte cuvinte şi compunerile lor se mai află *chi* in terminăciunea *chiu*, *chie*, provenind din *culus* şi *cula*: unchiu (*avunculus*), rarunchiu (*ranunculus*), urechie *(auricula)*. Şi aceste cuvinte sunt foarte puţine.

c) Singura escepţiune aru fi chelaru şi chingă, dacă aceste provinu deadreptul din latinele *cellarius* şi *cingula*, ceea ce nu este probabilu, comparănd toate celelalte cuvinte şi considerănd pentru chingă că avemu dejà verbul *cingu* şi amu fi ḑisu *cingă*, dacă amu fi primitu cuvêntul de la Romani.

Ч deadreptul inaintea vocalelor *a, o, u, ă, î* se află *numai* in cuvinte străine, mai ales slavone, şi aceste neputĕndu-ne schimba regula noastră rumănă din fundamentu se voru scrie cu *ci*. Eacă mai toate aceste cuvinte: ciasu, ciobanu, ciocanu, ciocărliă, ciocărtescu, cioci, ciocu, cioae, ciolobocu, ciomagu, cioandră, ciontu, cioplescu, cioară, ciorbă, cioarecu, ciortu, ciosvirtă, cioturosu, ciovică, ciubăru, ciubotă, ciucuru, ciudă, ciugulescu, ciulină, ciumă, ciungărescu, ciupescu, ciupercă, ciuru, ciută, corciocu.

In cuvinte rumănesci nu se află ч nicaeri deadreptul inaintea vocalelor *a, o, u, ă, î,* ci numai cănd intre aceste s'au aflatu *e* sau *i*, cari dar trebue esprimate: ceară (lat. *cera*), ceapă (lat. *cepa*), rugăciune (lat. abl. *rogatone*), şi aşa toate in *ciune*, urceoru (lat. *urceeolus*), fecioru (lat. *fetiolus?*) (Vedi Diez. Rom. Gramat. II, p. 261), şi aşa toate in *cior*.

Fiind dar constatatu, că in cuvintele rumănesci c sună totdeauna k inainte de a, o, u, ъ, î, şi totdeauna ч inainte de e şi i, şi că numai in cuvinte străine sună din contră k inainte de e şi i, şi ч inuinte de a, o, u, ъ, î: trebue să lăsămu litera c singură să esprime pe ч inainte de e şi i, şi numai atunci să o marcămu prin semnele alăturate h, resp. i, cănd, in contra geniului

limbei noastre, inainte de e şi i are să se pronunţe k şi inainte de celelalte litere ч.

Este dar o eroare contra Logicei a apuca lucrul dea'ntoarsele, a insemna pe *c* inainte de *e* şi *i* când are să se cetească ч, şi a'lu lăsa liber şi fără semnu, când are să se cetească *k*. Aceasta va se ḑică a face din esceptiune regulă şi din regulă esceptiune.

O observaţiune finală este de făcutu pentru *c* precesu de *s* şi urmatu de *e* sau *i*, d. e. (crescu) cresci, cresce. In pronunţarea rumână nu s'au putut suferi lăngă olaltă doue sunete şuerĕtore precum sunt *s* şi *ч*. De aceea immuiarea lui ч s'a aruncatu indărăt pe *s*, făcĕndu-se *ş*, *) iar ч neputĕndu remănè *k* inainte de *e* şi *i*, s'a pronunţatu cu celălaltu sonu mai moale inruditu, adecă cu *t*. Astfel *ut* se scrie cu *sc* inainte de *e* şi *i*, de căte ori se vede provenit din *c*ч.

II

Ceea ce s'a ḑisu despre *k* şi ч, are valoare din

---

*) După aceeaşi lege eufonică vedemu că *t* precesu de *s* in locu de a se schimba in pluralu inainte de *i* in *ţ*, schimba din contră pe *s* in *ş* şi elu remăne intregu, d. e. acestu, aceşti; onestu, oneşti etc. Astfel se esplică această modificare enunţată de D. Pumnul (Gram. der rum. Sprache. *1864*. pag. *44*. Nota).

aceleaşi cause şi pentru *r* şi *ŗ*. Amĕndoue sonurile se voru insemna prin litera *g*, sciindu-se, că inainte de *a*, *o*, *u*, *ĕ*, *î* şi inaintea consuneloru se pronunţă *r*, iar inaintea lui *e* şi *i* se pronunţa *ŗ*. In cuvintele, unde şi inainte de *e* şi *i* trebue să se cetească unu *r*, acesta se va esprima prin *gh*, şi in cuvintele, unde din contră inainte de celelalte vocale şi de consune se află *ŗ*, acesta se va esprima prin *gi*. Vomu scrie dar ghimberu, ghimpu, ghipsu, ghiulea, ghemu (lat. *glomus*), ghiaţă (lat. *glacies*), ghindă (lat. abl. *glande*), unghiu (lat. *angulus*), ghebosu (lat. *gibbosus*; singurul cuvĕntu rumănu, in care din escepţiune *g*, deşi nemijlocit inainte de *i*, nu s'a schimbatu in *ŗ*); şi din contră: giamantanu, giamu, giamie, Giurgiu.

II

Sonul *ţ* nu a ecsistatu la Romani in intinderea, in care ilu avemu noi. Singurul casu, in care este probabilu că'lu intrebuinţau Romanii, era pentru *t* inaintea unui *i* urmatu de altă vocală, şi aceasta pare a fi fostu mai mult o negligenţă a limbei, de care in timpul clasicu se fereau cei culţi. De aceea vedemu, că acestu sonu nici nu are literă a parte, ci este numai o nuanţă de pronunţare a lui *t*.

La noi ănsĕ *ų* a devenitu unu sonu foarte lăţitu, şi admisu şi inaintea vocalelor simple. Din nenorocire in starea actuală a limbei nu se vede intrebuinţatu după o regulă demonstrabilă. Pe când sonul *k* in *toate* cuvintele rumănesci, unde s'a aflatu nemijlocit inainte de *e* şi *i*, s'a schimbatu in *ų*, şi astfel şi *k* şi *ų* se scriu prin *c* fără altu semnu, sonul *ų*, deşi acolo, unde se află, provine din *t*, totuşi nu este o modificare regulată a acestui *t*. Căci dacă *t* inainte de *e* şi *i* in multe cuvinte rumănesci s'a schimbatu in *ų*, in totu atătea alte cuvinte a remasu *t*. Să cercetămu acestu puntu mai de aproape:

1) In flecţiunile de declinare şi conjugare vedemu pe *t* totdeauna schimbatu in *ţ*, când se află inainte de *i* (afară de casul când este precesu de *s*, precum amu esplicatu la pag. 74) şi remăind neschimbatu când se află inainte de *e*. Esemple: *totu, toţi, toate*; *potu, poţi, poate*, etc. etc. Ănsĕ dejà aci căteva escepţiuni la infinitivele in *i* şi la timpurile lor derivate: ḑicemu *a ascuţì, a impărţì, a păţì, a minţì*; *dar* ḑicemu şi *a gătì, a chitì, a părtinì, a resplătì, a amintì*.

2) In alte forme generale de derivaţiune gramaticală ale limbei noastre *), vedemu că *t* inainte de *i* remăne tot *t*: *anticu, veneticu, roşaticu, fa-*

*) Comp. *Diez*, Rom. Gram. II, pag. *249* sqq. (edit. I.).

naticu, lunaticu, tomnaticu *); *carticică, lăptişoru, părticică, rotiţă, artistu, flautistu, măritişu, multişoru*, etc. In altele ănsĕ de acelaşu felu se schimbă earăşi in *ţ*: *cărţişoară, inavuţire, mulţime*, etc. Ḑicemu cu toate aceste *latină*, ănsĕ *căpăţină*.

3) Inainte de doue vocale aceeaşi confusiune. Avemu *hărtie, cutie, argintie, gratie*, etc., ănsĕ ḑicemu *avuţie, frăţie, beţie* etc. Şi o repeţimu: toate esemplele aceste sunt cuvinte rumănesci, nu primite de la străini.

4) Abstragĕnd de la formele gramaticale şi luănd numai cuvinte isolate din lecsiconu, aflămu asemene fără nici o regulă cănd *t* cănd *ţ*: *datină, latină, ţie, ţine, tine, tigru, titulă, ţipă, tină, tigae, ţiganu, tindă, timpu* **) etc.

5) Inainte de *e* şi *ĕ* aflămu: *ţesu, ţestu, ţestone, ţeară, ţĕranu, ţĕrină, ţermure*, şi earăşi: *terminu, teascu, temu, teiu*, etc.

---

*) Mulţi din cei cari nu admitu insemnarea lui *t* pentru a'l face *ţ*, pretindĕnd a vedè o regulă generală pentru inmuierea lui (inaintea lui *i*), scriu *lunatecu, tomnatecu*, pentru a'şi scapa teoria. Dar aceste sunt violenţe de limbă, cari nu potu fi admise. Rumănul ḑice *tomnaticu*, ear nu *tomnatecu*, şi nu i se poate schimba limba in graţia teoriilor ortografice, ci vice-versa ortografia trebue făcută după limbă.

**) Aşa ḑice Rumănul, şi nu *têmpu*, cum voru cei comemoraţi in nota precedentă. *Têmpu* vrea să ḑică *prostu* pe rumănesce.

6) Frapante sunt casurile, unde se pronunţă când *t* când *ţ* in acelaşi cuvêntu, d. e. *eu ascutu* şi *eu ascuţu, eu trimetu* şi *eu trimeţu,* etc. *).

Din cele arătate mai sus suntemu siliţi a conchide: Pe când sonul *k* in toate cuvintele rumânesci, unde s'a aflatu nemijlocit inainte de *e* şi *i*, s'a schimbatu in *ч* şi prin urmare se poate scrie in amêndoue casurile cu *c*, avênd o regulă generală a cetirei: sonul *t*, după starea actuală a limbei noastre, nu păzesce nici o regulă demonstrabilă in transiţiunea lui spre *ц* şi prin urmare nu se potu scrie amêndoue sonurile *t* şi *ц* numai cu litera *t*.

Considerând acum scopul scrierei, precum l'amu demonstratu in partea ântâi (mai ales la pag. 4 şi 5), care este: de a produce prin semnele vêdute pe cât se poate mai curênd inţelegerea ideilor de comunicatu, considerând apoi, că deşi *ц* in cuvintele rumânesci provine din *t*, totuşi osebirea intre *t* şi *ц* nu constitue numai — ca la Romani — o nuanţă de pronunţare, ci o diferinţă importantă atât pentru inţelegere cât şi pentru flecţiunea gramaticală: nu mai incape indoială despre justeţa conclusiunei că: sonul *ц* trebue insemnatu şi osebitu de *t*.

Aceasta fiind, persistenţa cu care se opunu câţiva autori Rumâni in contra insemnărei lui *ц* şi men-

---

*) Pumnul, rum. Gram. pag. *164*.

ţinn litera *t* pentru amĕndoue sonurile, ne pare una din erorile cele mari in scrierea actuală a limbei rumăne.

Pănă cănd teoria scrierei, precum o desvoltarămu in partea I a disertaţiunei de faţă, este justă: pănă atunci toate considerările secundare cari s'au impotrivitu in contra insemnărei lui *ţ*, trebue să cedeze. Noi nu ḑicemu, că pentru totdeauna *ţ* va trebui să fie osebitu de *t*; este cu putinţă, este chiar probabilu, că peste căteva sute de ani limba rumănă să'şi regularizeze transiţiunea lui *t* in *ţ* pentru toate casurile, precum şi-a regularizatu transiţiunea lui *k* in *ç*; atunci semnul osebitu pentru *ţ* va putè dispare din scrierea noastră. Dar pănă atunci noi, cari nu suntemu chiemaţi a anticipa ortografia seculilor viitoare, nici a introduce ortografia seculiloru trecute, ci a scrie limba rumănă de astăḑi in Logica ei, noi trebue să menţinemu separarea grafică a celor doue sonuri.

Discuţiunea nu mai poate dar avè locu asupra faptului insemnărei lui *ţ*, ci numai asupra modului, cum să se insemneze.

In această privinţă domnesce o mare confusiune la noi. Pentru a ne orienta in critica ei, trebue să privimu chestiunea dintr'unu puntu de vedere generalu.

Mai ăntăi este constatatu prin demonstraţiunile din partea primă (pag. 6, 12 şi urm.), că sonul *ţ*, fiind de regulă o dependinţă de flecţiune a lui

t, va trebui să aibă unu semnu, in care să figureze și *t* ca parte principală. Intrebarea se reduce la aceastǎ: cum vomu insemna pe *t*, pentru a'i da cetirea de *ս*?

Or ce semnu, fie elu literă, fie indreptariu de drumu, fie tablă de locandă, trebue să implinească doue condițiuni esențiale: ăntăi să aibă unu ințelesu fixu, așa incăt să nu se poată interpreta in doue sau mai multe moduri, și al doilea să fie cunoscutu de toți in acestu ințelesu al sĕu. Nu este permisu nici unui individu a descoperi in asemene materii elu singuru unu semnu a parte și a'lu impune, fiindcă atunci numai este semnu, ei o fictiune neințeleasă. — Aplicănd aceasta la cercetarea noastră și considerănd, că unul și același semnu va trebui să ne servească și pentru *s* = *ш* și pentru *d* = *з*: aflămu numai sedila, corespundĕtoare scopului, 1) fiindcă sedila nu are altu ințelesu decăt acela al inmuierei unui sonu, 2) fiindcă din limba francesă este cunoscută de toată lumea in acestu ințelesu al seu.

O revistă critică asupra celorlalte moduri de insemnare va putè contribui la adoptarea sedilei.

Căţiva autori rumăni intrebuințează unu *i* după *t* pentru a'l face *ц*. Unul din motivele resistenței lor in contra sedilei este: că sedila aru fi urită. La aceasta amu respunsu in partea I pag. 5. Unu altu motivu, mai seriosu, este: că sedila in-

greuiază scrierea, cerĕnd prea multu timpu. La aceasta respundemu, că primul scopu alu scrierei este cetirea; unul scrie, o mie cetescu; prin urmare o ortografie care ingreuiază scrierea, ănsĕ inlesnesce cetirea, este fără indoială de preferitu unei ortografii, care inlesnesce scrierea, dar ingreuiază cetirea. Şi apoi scrierea grabnică este o intrebare stenografică, dar nici de cum ortografică. Dar in contra admiterei lui sunt alte dificultăţi, ce se opunu. Cea principală este aceasta: *i* numai atunci s'aru putè intrebuinţa pentru insemnarea lui *ų*, când aru fi o regulă constantă a limbei noastre, că *t* inainte de *i* urmatu de o altă vocală se cetesce *ų*. Dar togmai aceasta nu este. Amu arătatu in paginele precedente esemple contrarii: *hărtie, argintie, gratie,* etc. Prin urmare dacă *t* acolo unde se află dejà inainte de *i* cu o vocală, nu se cetesce *ų*, la ce ne aru folosi pentru cetirea lui *ų* intercalarea lui *i* acolo unde nu se află? D. e. dacă vreau să scriu cuvĕntul *braţe* şi'l scriu *bratie,* totu nu sciu ăncă, dacă amu să'l cetescu *braųe* sau *brat-i-e.* Vice-versa, nasce altă dificultate: dacă ni se dă regula de a ceti pe *t* inainte de *i* cu o vocală ca *ų*, ce vomu face cu cuvintele, unde in acestu casu trebue totuşi să se cetească *t*? Pentru esceptiunea lor este de inventatu unu nou semnu, altfel in locu de *grat-i-a, hărt-i-a, part-i-a,* etc. vomu fi in periculu de a ceti *graţa, hărţa,*

părţa. — O altă dificultate este de a arăta pe *t* când se află inainte de *i*, d. e. cuvintele *a impărţi, părţile, avuţii, ţiri* (pescii) le-amu scrie *a impartii, partiile, avutiii, tiiri*, ceea ce este cel puţin straniu, dacă nu imposibilu. —

Curioasă este maniera de a insemna pe *ţ*, adoptată de jurnalul din Pesta „Concordia". Concordia admite ca regulă, că *t* inainte de *i* se cetesce *ţ*, şi prin urmare scrie in acestu casu sonul *ţ* cu litera *t* fără altu semnu. Atunci ănsĕ, când *t* remăne *t* şi inainte de *i*, intrebuinţează unu semnu; dar semnul nu'lu pune la *t*, ci incarcă vocala următoare cu unu circumflecsu. D. e. pronumele *'ţi* ilu scrie *ti*, dar pronumele *tine* ilu scrie *tîne.*

Noi nu am putè admite in nici unu modu această ortografie. Căci a intrebuinţa cunoscuta literă *t* fără nici unu semnu pentru sonul *ţ* şi a o insemna din contra, când are să arete poropriul şi vechiul seu sonu *t*: aceasta este o procedere, ce nu se poate califica de căt de Logică pe dosu. Tot atăt de pe dosu ne pare cealaltă procedere, de a pune semnul nu sub *t*, ci peste litera următoare, cu totul nevinovată la dificultatea ortografică. Cu aceeaşi consecinţă amu trebui să scriemu d. e. *an͂taî* insemnăndu pe *n* şi *i* pentru a arătà modificarea vocalei precedente *a*, şi alte asemene curiosităţi. — Dar avemu o a treia objecţiune in contra

acelei scrieri. Semnul circumflecsului nu este unu semnu inventatu de Redactorul Concordiei, ci unu semnu cunoscutu din vechime cu inţelesul seu propriu. Circumflecsul arată de regulă contragerea a doue vocale in una sau lungirea unei vocale sau baterea accentului peste o vocală lungă, etc. Cănd ănsĕ „Concordia“ scrie *sîne, tîne,* circumflecsul ei nu insemnează nimic din toate aceste; elu te invită numai să cetesci consunele *s* şi *t* cu propriiele lor sonuri de *s* şi *t*. Ănsĕ amu arătatu mai sus, că semnul trebue să fie mai ăntăi de toate precisu şi generalminte cunoscutu in inţelesul seu. Prin urmare nu putemu veni astădi a abusa de circumflecsu intr'unu inţelesu, care este oppusu intrebuinţărei sale de atătea secule. —

Aceeaşi objecţiune amu adresa-o insemnărei lui *ų* adoptate in cărţile reposatului A. Pumnul. Pumnul insemnează pe *ų, ȥ, ɯ* etc. cu o pausă deasupra = $\bar{t}$, $\bar{d}$, $\bar{s}$ etc. Inţelesul cunoscutu al pausei este sau duplicarea consunei sau lungirea vocalei sau intreruperea găndirei; nici odată pausa nu poate fi intrebuinţată pentru muiarea lui *t* *). — Tĕrĕmul semnelor este tĕrĕmul celu mai alunecosu in scriere. Indată ce părăsimu inţelegerea lor cunoscută din vechime, introducemu o confu-

*) După cum aflămu, Pumnul a fostu silitu a adopta pausa din cause esterne, neatirnătoare de ortografia sa.

siune, de a cărei responsabilitate aru trebui să se ferească or ce autoru conscienţiosu. Aci este câmpul celu mai nepotrivitu pentru invenţiuni. Astădi îşi insemnează Pumnul pe *t* cu o pausă, măne va dice unul, că pausa este urită şi va pune unu puntu sub *t*, poimăne va veni altul şi va pune unu cercu, altul va pune unu unghiu slavonescu, şi aşa fără mărgini se va inmulţi confusiunea dejà mare a scrierei rumăne prin ficţiuni care de care mai individuale. —

O altă manieră de a insemna pe *t* şi *ţ* este prin intercalarea lui *h*, precum s'a adoptatu la *c* şi la *g*. Atunci *t* inainte de *i* se scrie cu *th*, ear *ţ* inainte de *i* se scrie cu *t* singuru. In contra acestei ortografii observămu, că *h* aplicatu la *c* şi *g* arată intărirea unei consune, care altfel s'ar immuia după geniul limbei rumăne. Cu ce dreptu amu putè ănsĕ să intărimu pe *t* inainte de *i* prin *h*, cănd elu nici nu este in periculu de a se immuia, fiindcă in o sumă de cuvinte rumănesci *t* inainte de *i* remăne tot *t*? (Pe cănd *c* in toate cuvintele, unde s'a aflatu nemijlocit inainte de *e* şi *i*, s'a schimbatu in *ч*). —

Terminămu această revistă critică cu observaţiunea finală, pe care suntemu siguri că ne o voru confirma toţi cei ce s'au ocupatu cu seriositate scienţifică de această materie: originalitatea este

o insuşire eminentă când e vorba de idei, dar când e vorba de ortografie, nu'şi are locul.

Resultatul cercetărilor precedente este: *sonul rumănu ц se va scrie totdeauna cu ţ.*

Ш

Notămu mai ăntăi căteva cuvinte, din cari se vede neregularitatea transiţiunei lui *s* in *ш* şi prin urmare necesitatea insemnărei lui *s*.

Grasu, graşi, ănsĕ: *grăsime; grosu, groşi,* ănsĕ: *grosime;* a *ursì, ursită,* ănsĕ: *arşiţă; a paşi, a eşi, simtu, singuru, selbaticu, şedu, sine, şine, şipotu, şiru* etc.

Prin urmare din aceleaşi cause ce le desvĕlirămu in paginele precedente pentru *ц*, vomu scrie sonul *ш* prin *ş*.

Z

Sonul *z* provine la noi din doue isvoare: 1) ca immuiere din *d*, 2) ca sonu gata luatu din limbi străine.

In casul d'intĕi ilu vomu scrie prin *ḑ* din motivele arătate la *ц*. Notămu aci numai căteva cu-

vinte din cari să se vadă neregularitatea transițiunei lui *d* in *z*:

Ardu, arḑi, ardere, arḑĕtură, a auḑi, a dobăndi, dobănḑi, a respăndi, ḑicu, medicu, ḑioa, dietă, ḑece, dece? dimicare, dimineața, dinte, diregu, din, etc. Frapante sunt esemplele, unde se află *d* și *ḑ* in același cuvĕntu d. e. eu *vĕḑu* și eu *vĕdu*, eu *audu* și eu *auḑu*, eu *prinḑu* și eu *prindu* etc.

In casul al doilea, adecă unde *z* este luatu din limbi străine, ilu aflămu esprimatu la Romani prin *z*. Tot așa ilu vomu insemna și noi. Vomu scrie dar: zelu, (*zelus, ζῆλος*), zefiru (*zephyrus, ζέφυρος*), zonă (*zona, ζώνη*), zimbru, zăbavă, zăpadă etc. Asemene in forma verbală ezu (din lat. izo, gr. *ίζω*), botezu (*baptizo, βαπτίζω*), lucrezu *) etc.

Conchidemu: sonul *z* se insemnează prin *z* in cuvintele străine, fiindcă in asemene casu și Romanii au avutu *z*; ănsĕ se insemnează prin *ḑ* in cuvintele, unde provine din *d*, adecă mai ales in declinări și conjugări, fiindcă aci logica scrierei cere arătarea consunei radicale odată cu schimbarea ei, conform principiului demonstratu in partea I a disertațiunei de față.

*) Veḑi Diez, Rom. Gram. II, pag. *329* și *215*.

Ъ

Sonurile ъ și î nu se vĕdu a fi fostu la Romani. Or căt de surprindĕtoare aru fi variabila vocalizare latină togmai in cuvinte, unde și noi intrebuințămu sau amu fi intrebuințatu ъ sau î (*facio, feci; legendus, legundus; dicendus, dicundus; faciendus, faciundus; maximus, maxumus; cani* = *κυνὶ* *) etc.): totuși, scienţificesce vorbind, aceasta nu ne autorizează a dice mai mult decăt că vocalizarea latină acolo, unde a fostu nehotărită, a lăsatu cu atăt mai mult tĕrĕmul liberu pentru introducerea altor sonuri in limbele romane moderne.

In or ce casu sonul ъ are in limba rumănă o insemnătate nu numai fonetică, ci și gramaticalălogică, la care nu a ajunsu nici odată in limba latină. Din nenorocire ănsĕ ъ nu este primitu după vre unu principiu demonstrabilu, ci după o eufonie ăncă neficsată.

Singura regulă ce s'a putut da, este negativă, adecă că ъ nu se află la inceputul cuvintelor **) (cu esceptiunea dialectică: ъla, ъsta).

---

*) Cipariu, elemente de limba rom., pag. *24* și *25*. Compară mai ales § *10* din tractatul de ortografie, publicatu in fruntea Lexiconului de la Buda, *1825*.

**) Pumnul, rum. Gram. § *13*; Cipariu, l. c., pag. *8*.

Ear toate celelalte așa numite regule a le gramatistilor nostri, sunt numai nisce generalizări a cătorva pronunțări de unu felu, paralel cu care merge generalizarea a cătorva pronunțări de altu felu. Sau mai bine ḑicĕnd: regula și escepțiunea au cumpănă egală și prin urmare escepțiunea are tot atăta dreptu de a fi marcată ca și regula.

Să cercetămu aceasta mai de aproape pentru *ə*.

1) *ə* provine din *a* când acesta și-a perdut sonul: laudu, ləudam; facu, fəceam; carte, cərticică etc.

Cu toate aceste *a* remăne de multe ori *a* de și nu mai are tonu. D. e. batjocură, balamutu, calicu, datorie, familie, fasole,*) macrișu, materie, raritate, și in sumă de cuvinte străine sau mai noue, in care nu s'a făcutu transițiunea in *ə*, deși sunt intrate in poporu: basmà, parà, pardoseală, canaru, hagiu, falangă, paharu, papucu. (Alte cuvinte noue, in cari asemene a remasu *a*, mai sunt: casarmă, cadavru, cafenea sau cafană, camin, canapea, canava, canalu, canonicu, capotu, castană, catedră, catolicu, catichismu, magistratu, Marghioala, Maria, pardoseală, parohu, patronu, patriotu, patriarchu, salată etc.) Remăne apoi *a*, deși

*) Mulți autori bucovineni, ca să'și scape regula, ne siluescu limba și ḑicu făsole, cădavru etc. Vivat orthographia, pereat lingua!

nu mai are tonu, la inceputul cuvintelor: aşa aveamu, avutu, aratu, aramă, argintu, acum, etc. Dar şi aci este o esceptiune, cănd adecă după *a* vine *n*. Atunci nu remăne *a*, dâr nu se schimbă nici in *ɘ*, ci se face *î*. ăngeru, ănsĕ, ăntăiu, etc. Ănsĕ şi aceasta nu este pretutindinea justu. In anu, anțerțu, aninu, Andreiu (anaforă, antereu) rĕmăne *a*.

2) *ɘ* se află provenind din *a* şi acolo, unde acesta nu şi-a perdutu tonul: carte, cɘrţi; mare, mɘri; carne, cɘrnuri; cale, cɘi; ănsĕ: calu, cai; mătase, mătɘsuri; sɘbii, pɘsɘri etc. Din contră vacă, vaci; fragă, fragi; impartu, imparţi; adɘpu, adapi. Ănsĕ iarăşi lɘudɘmu spre distingere din lɘudamu, lɘudɘ spre distingere de lɘuda, împɘturu, înfɘşuru, mɘru.

3) *ɘ* provine din *e* cănd acesta nu are tonul: tînɘru, îndɘrɘtu, rĕcitu, rĕsplată, vĕraticu, etc.

Cu toate aceste *e* remăne de foarte multe ori *e*, deşi nu mai are tonul: inverḑitu, veninu, temutu, şeḑutu, dreptate etc.

4) *ɘ* se află provenindu din *e* şi acolo unde are tonu: vĕdu, învĕţu, rĕu, vĕru, etc.

Resumămu: *ɘ* acolo unde se află, provine de regulă din *a* sau *e*, ănsĕ nu există nici unu indiciu demonstrabilu, cănd *a* şi *e* se schimbă in *ɘ*. *De aci resultă necesitatea de a insemna pe ɘ aparte,* conform demonstraţiunilor precedente.

Discuţiunea nu mai incape dar asupra faptului

insemnărei, ci numai asupra modului, cum să se insemneze.

Noi susţinemu pentru acestu casu semnul generalminte cunoscutu alu scurtărei aplicatu deasupra lui *a* şi lui *e*, după cum se obicinuesce in Principatele-Unite, cu esceptiunea pers. 3. sing. a Perfectului, unde scriemu *â*.

Eacă raţiunea semnului scurtărei: sonul *ă* al nostru se nasce de regulă din vocale scurte, inţelegĕnd scurtimea atăt după tonul modernu căt şi după cantitatea antică. In privinţa d'ăntăi scimu, că in cele mai multe casuri unu *a* şi *é* fără tonu, adecă scurtu, devine *ă*. In privinţa cantităţei a observatu Diez *), că mai ales din *a* şi *e* scurtu s'a formatu *ă*, pe cănd *a* şi *e* lungu s'a pĕstratu curatu (cu esceptiune a vr'o trei, patru cuvinte; d. e. cărnuri [din *cāro, carnis*] şi aceasta numai la pluralu).

O esceptiune importantă se află la această regulă, dar esceptiunea nu provine din eufonie, ci din causă gramaticală. Verbii de conjugaţiunea I. au in pers. 3. sing. a Perfectului simplu unu *ă* accentuatu, prin urmare lungu din accentu, şi tot odată contrasu din vechiul *avit*, prin urmare lungu

*) Rom. Gram. vol. I, pag. *123, 126, 127, 128* din ediţiunea ăntăi de la *1836*. In edit. a doua *(1856)* I., pag. *134, 136, 138, 139, 140, 336*.

din contragere, și in fine născutu din *a* alu primei conjugațiuni latine, prin urmare lungu și din cantitatea antică. Importanța acestui *ᴣ* lungu și accentuatu consistă in distingerea ce o produce intre presentu, imperfectu și perfectu pers. 3. sing. d. e. *aflᴣ, aflà, aflᴣ̀*. Aici accentul este neapĕrat trebuinciosu; a'l pune peste semnul scurtărei, aru cumula semnele in contra usului și al grabnicei ințelegeri; pe de altă parte nu este cu putință a marcà pe *ᴣ* al perfectului cu semnul scurtărei, cănd togmai este din toate punturile de vedere cea mai lungă vocală a flecțiunei rumăne. De aceea pentru acestu singuru casu introducemu circumflecsul peste *a* = *â*, fiindcă circumflecsul este aici accentul specificu indicatu, insemnănd din vechime atăt tonul căt și lungimea căt și contragerea.

O privire sumară asupra celorlalte moduri propuse pentru insemnarea lui *ᴣ*, ne va intări in convingerea, că scurtarea ⌣ pusă asupra lui *a* și *e* este ortografia cea mai acceptabilă, ba chiar singura, care este bazată pe o rațiune gramaticală.

Unii scriitori rumăni punu in toate casurile circumflecsul ʌ in locul scurtărei. Aceasta este in contra naturei circumflecsului. Din minutul, in care s'a constatatu că sonul *ᴣ* este o proveniență din *a* și *e* scurtu, circumflecsul, semnul lungimei

in toate privirile, nu'i mai este aplicabilu, afară de casul citatu.

De aci incolo incepu ficțiunile individuale. Lexiconul de la Buda insemnează pe ǝ cu a̓, e̓ etc. Ce să fie semnul deasupra acestor vocale? Virgula? *Spiritus lenis?* — *Diez* propunea in edițiunea d'intăi a gramaticei limbelor romane *e* cu doue punte=*ë*; in edițiunea a doua a părăsitu această ortografie și scrie ȩ. *F. W. Eichhoff**) recomĕnda aceleași doue punte pentru or ce modificare adusă vocalei primitive. *v. Hahn***) pare a avè in vedere același sonu, când propune pe *e* cu o pausă dedesupt=*e̱*. *Lepsius****) scrie *e* cu unu cercu e̥ †).

Toate aceste potu fi bune și frumoase, dar sunt și remănu ficțiuni individuale in comparare cu argumentul adusu in favoarea semnului scurtărei.

Resultatul cercetărilor precedente este: *sonul* ǝ *se scrie cu* **ă** *sau* **ĕ**, *după cum sonul primitivu* **rumănu** *din care provine, este a sau e; ear in imprumutările esclusiv lexicale din limbi străine* ǝ *se scrie totdeauna cu* **ă**. *Scriemu dar; lăudatu de*

---

*) In apendicele la *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde.*

**) *Albanesische Studien*, Heft. II, pag. 3.

***) *Das allgem. linguistische Alphabet; 1855*, pag. 24.

†) Despre maniera lui A. Pumnul vorbimu mai jos, in critica fonetismului.

la laudă, vĕḑutu de la vedere, *ănsĕ scriemu* **măgură, pănă, după, pălărie,** *etc., neaflănd in formele rumănesci de flecţiune a aceloraşi cuvinte sonul primitivu de* **a** *sau* **e** **).*

Î

Sonul *î* este o modificare a vocalelor *a, e, i, u* şi anume cea mai adĕncă umbrire a lor. Dejà *ĕ* se nasce din umbrirea lui *a* şi *e*; dar *î* afundă vocea şi mai mult şi este astfel unu gradu mai departe in sensul aceleaşi modulaţiuni, pe care o esprimă şi *ĕ*.

Pe cănd ănsĕ *ĕ*, deşi sonu născutu din modulaţiunea unui altu sonu primitivu, a căştigatu in limba rumănă valoarea unei vocale de sine stătătoare, marcănd diferinţe importante in conjugaţiune şi declinaţiune, *î* nu ne pare atăt o vocală proprie, cel puţin nu ocupă nici unu rangu in flecţiunea rumănă, căt mai mult o nuanţă de umbrire mai adĕncă a pronunţărei unei vocale, principalminte cănd se află inaintea consunelor nasale *n* (şi *m*); cu alte cuvinte: *î* este o simplă nuanţă eufonica a lui *ĕ*, care este prima şi propria umbrire a vocalelor limbei rumăne.

---

*) Despre pretinsa dificultate a acestei ortografii, veḑi mai jos critica sistemului foneticu.

Legea aflărei regulate a lui î este aceasta: 1) in cuvintele rumănesci î provine de regulă din influenţa nasalului *n* (şi *m*), ceea ce nu vrea să ḑică, că ori unde este *n* (şi *m*), vocala precedententă se schimba in *î*, ci numai că acolo, unde vocala s'a schimbatu in *î*, causa au fostu *n* (şi *m*). Esemple: *în*, *împěratu*, *rumînu*, *îngeru*, *mînă*, *cîntu*, *vîndu*, *făcînd*, *ḑicînd*, *lăudînd*, *sîn*, *sînt*, *grîu*, *(=granu)*, *rěmîiu (=remanu)*, *frîu (=frenu)*, *cît (=cant)*, *brîu (=brinu)* etc. De aceea alfabetul nostru celu vechiu avea unu singuru semnu pentru silaba *în* şi *îm*. 2) Eufonia rumănă sufere greu unu *i* ascuţitu după *r* şi'lu umbresce cu predilecţiune in *î*: *rîsu*, *rîpa*, *rîu*, *a omorî*, *urî*, etc. (O analogie este in englezesce, unde după *r* nu se sufere *iu* şi deaceea *ew* se cetesce *u* in contra regulei).

Considerănd aceste doue casuri de aflare regulată a lui *î*, nu vedemu in această vocală de căt o umbrire fonetică provenită din influinţa lui *n* şi *r*, ear nici de cum o vocală de importanţă logică in gramatica rumănă, şi de aceea nu putemu admite unu semnu osebitu pentru *î*.

Scimu bine, că afară de cele doue casuri *î* se mai află in alte cuvinte din limba noastră. Intrucăt aceste sunt rumănesci, sunt foarte puţine *(gîtu*, *hîrtie)*; celelalte suntu luate de la Slavoni, şi prin urmare nu trebue se ne influinţeze

unu principiu ortograficu rumănescu. Mai este ănsĕ o clasă a parte de cuvinte, in cari se află *î*: sunt cele ce imitează sunetele naturei (onomatopoetice); d. e. *fîlfîe*, *sfîrîe*, *mîrîe*, etc. etc. Pe aceste le scrie fiecare cum vrea, cu circumflecsu, cu căte doue litere, cu omiterea vocalei, etc. Nici o limbă nu este ficsată asupra lor şi nici nu trebue să fie ficsată. Sunetul interjecţionalu *hîm*, *hîm* in nemţesce şi franţusesce se scrie cănd *hm*, *hm*, cănd *hem*, *hem*, cănd *hum*, *hum*, şi aternă de la fiecare să'lu pronunţe cum scie mai bine.

De aci conchidemu: sonul *î* nu se esprimă prin unu semnu a parte, ci semnul lui *ɤ* va servi de regulă şi pentru marcarea lui, dăndu-se preceptul cetirei: *a* sau *e* cu scurtare deasupra, cănd se află inainte de *n*, se umbrescu mai mult decăt *ɤ*, şi se cetescu *î*; incolo remănu *ɤ*. Vomu scrie dar: *ḑicĕnd*, *aflănd*, *mergĕnd*, *stănd*, *mormĕntu*, etc. Regula nu va fi de tot corectă, d. e. in cuventul scrisu *hărtie*, *ă*, deşi nu are unu *n* după sine, se cetesce totuşi de cei mai mulţi *î*; ănsĕ o repeţimu: diferinţa nu are nici o importanţă şi este foarte indiferentu, dacă in urma acelei regule căţiva voru ceti *hɤrtie* in locu de *hîrtie*.

Ear in privinţa lui *i* se va observa, că in cele mai multe casuri cănd se află la inceputul cuvintelor inainte de *n* sau *m* şi la mijlocu după *r* se

cetesce *î*, fără a i se pune vre unu semnu a parte. Vomu scrie dar: *impĕratu*, *in*, *riu*, etc.

Cercetarea critică asupra unui altu modu de insemnare pentru *î* intră deadreptul in critica intregului sistemu foneticu și o dămu astfel in paginele următoare. Cine nu a fostu ăncă convinsu prin argumentațiunile precedente in privința scrierei lui *ɐ* si *î* prin *ă*, *ĕ* și *i*, va afla poate noue elemente de convingere in cele ce vomu ḑice acum despre sistemul foneticu.

O critică a sistemului foneticu.

Eliminănd din scrierea limbei noastre vocală *î*, disertațiunea de față a intratu in conflictu cu sistemul foneticu al ortografiei rumăne, și inainte de a păși mai departe, trebue să se oprească la analiza și critica lui. —

Sistemul foneticu are de principiu: fiecare cuvĕntu se scrie cum se pronunță *) și prin urmare pentru fie-care sonu osebitu trebue o literă osebită. Sau cum s'a ḑisu din vechime: *Ego sic scribendum quidque iudico quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces* (Quintilian, *Inst. orat.* I. 7, 30). Reposatul A. Pumnul, celu mai

*) Pumnul, Gram. d. rum. Spr. § *9*.

conscienţiosu intre representanţii acestui sistemu, ilu numesce „foarte simplu, naturalu şi uşoru". Ănsě cu toate aceste predicate măgulitoare, sistemul foneticu este mult mai greu decăt aru părè, cel puţin este pretutindenea de inţelesu *cum grano salis*, şi mai ăntăi de toate: *elu nu este unu principiu generalu şi absolutu alu scrierei rumăne, ci trebue restrinsu in modu esenţialu.*

Pentru a inţelege această restringere, *) nu avem decăt a face o aplicare practică a fonetismului. Să scriemu dar cu ajutorul seu cea d'intăi propusěciune ce ne trecè prin minte, d. e. *ферул есте роши*.

Spre a sci, cum să scriemu aceste cuvinte, aru trebui numai să ne intrebămu, cum se pronunţă. Ănsě togmai aci este dificultatea. Cuvěntul *ферул* şi mai toate cuvintele se pronunţa in ḑeci

*) Restringere, pe care fonetistii, cel puţin scoala din Bucovina, sunt cei d'ăntěi a o admite. Este o datorie de justiţie a le constata aceasta indată la inceputul cercetărei. Ceea ce ḑicěmu dar noi despre restringerea fonetismului, nu este o polemică in contra fonetistilor (polemica vine mai tărḑiu), ci numai o esplicare şi deductiune a faptului pentru cei ce nu sunt ăncă iniţiaţi in această materie; şi mărturisimu, că nu amu inţelesu, pentru ce etimologistii din Transilvania au combătutu pe fonetisti togmai in privinţa intinderei, ḑicěndu-le că sistemul foneticu, intrebuinţatu absolut, aru desbina limba in dialecte, etc. — Este prea gratuit a combate pe unu adversariu in punturi, pe care elu nici nu le susţine.

de feluri. Unii ḑicu *fieru*, alţii ḑicŭ *hieru*, alţii *heru*, alţiĭ *şeru*, alţii intr'unu modu şuerătoru, graficesce neesprimabilu, *şjeru*, etc. Tot aşa la cuvĕntul *pous*; Unii pronunţă *roşu*, Macedonii ănsĕ *rosu*, Bănăţenii *roshiu*, etc. Cu care din diferitele sale pronunţări are să se scrie unu cuvĕntu? A. Pumnul respunde „cuvĕntul se scrie cum se pronunţă *după usul generalu al limbei.*" Dar aceasta nu inlătură dificultatea. Căci indată se nasce earăşi intrebarea: Care este usul generalu al limbei? Şi la aceasta trebue se respundemu: nici unul. O provincie intreagă ḑice *hieru*, o altă provincie inrteagă ḑice *şeru* etc. Aproape nici unu cuvĕntu, afară de monosilabe, nu se pronunţă in acelaşi felu de toţi Rumănii, prin urmare pentru mai nici unu cuvĕntu nu esistă unu usu generalu al limbei ca normativu al scrierei tuturor sonurilor. Şi ceea ce este dreptu pentru Rumănui, este dreptu pentru toate popoarele europene literate. Nici unu poporu nu scrie cum pronunţă şi nu pronunţă cum scrie, nici macar in majoritate, necum in usul generalu.

Care aru fi acum prima consecinţă a sistemului foneticu, dacă l'amu aplica in modu absolutu, fără restricţiune (precum ănsĕ nu'l aplică nici fonetistii)? Consecinţa aru fi, că ne amu sparge limba in atătea bucăţi, căte pronunţări provinciale se află in Rumănia, şi pe această cale amu ajunge pe-

ste 100 de ani la o desbinare completă a poporului, aşa incăt Moldoveanul n'ar mai inţelege pe Munteanu, Munteanul n'ar mai inţelege pe Bănăţeanu etc., nici in vorbă nici in scrisu. Aceasta ănsĕ este o consecinţă *ad absurdum* fiindcă scrierea din contră are intre altele şi scopul intelectualu de a ficsà şi de a susţinè unitatea naţională sau etnografică a unui poporu, dar nu a o frănge şi a o nimici.

Dar să atingemu o altă dificultate: *dificultatea generală de a esprima sonurile prin litere.* Nici unu alfabetu din lume nu esprimă şi nu este in stare a esprima toate sonurile unei limbi. Limba francesă, care posede atătea litere, accente, diftongi etc. nu esprimă nici pe de parte toate sonurile sale. *a* in *madame* (pron. maedaem) este altul de căt acelaşi *a* in *matin* (pron. mātin), altul in *mari* şi altul in *marais*. *e* este altul in *ballet* şi altul in *coquette*. — Dar să luămu limba italiană, cea cu faimosul alfabetu foneticu. Nici unu Italianu nu'ţi cetesce *pesca* (persecă) ca *pesca* (pescărie), *torre* (a lua) ca *torre* (turnu), deşi le scrie in modu identicu. Aceleaşi litere, dar sonuri aşa de diferite, incăt prin diferinţa lor se simte diferinţă inţelesului.

Să venimu acum la limba latină, de la care luămu alfabetul. Căte sonuri esprimau Romanii prin o singură literă! Din passagiul suscitatu al lui Quin-

tilianu (XII, 10) s'a putut dejà constata, că noi astădi din litere nu putemu avè nici o idee despre diferitele nuanțe a lė pronunțărei latine. Unu altu pasagiu caracteristicu este in cartea I, cap. 4, unde dice Quintilianu: „Se maî află unu sonu mijlociu intre *u* și *i* (pentru care însĕ nu este literă), căci altfel pronunțămu noi *optimum* și altfel *opimum*, și in cuvĕntul *Here* nu să aude nici *e* nici *i* deplin.“ etc.

Nu mai este de trebuință să mai aducemu și esemple din alte limbi, d. e. din cea engleză, care ne aru presinta curioase illustrațiuni de caricatură la teoria că or ce sonu trebue să aibă o literă și or ce literă unu sonu osebitu. Ne mărginimu a constata faptul evidentu: că litera nu esprimă cu identitate sonul, ci numai *à peu près*.

Causa acestei nepotriviri este cunoscuta imposibilitate antropologică de a substitui representațiunilor unui sensu representațiunile altui sensu. Nici odată vĕdul nu poate suplini audul, sferele acestor doue felurí de sensațiuni nu sunt congruente.

Dar nicí in limitele, in cari s'ar putè ușor esprima prin semne vĕdute sonurile unei limbi, nu este bine a se adoptà această esprimare in gradul completu alu posibilităței. Căci nuanțele tuturor sonurilor unei limbi sunt așa de numeroase, ncăt folosul ce s'ar nasce din completa lor scri-

ere aru dispărè in comparare cu dificultatea de a ceti aceste semne. De aceea la nici o limbă nu s'a adoptatu până acum această consecinţă a fonetismului absolutu, ci a ecsistat totdeauna o restricţiune inţeleaptă a numerului literelor unui alfabetu, restricţiune provenită din justa ecuilibrare intre scrierea tuturor sonurilor importante şi intre inlesnirea de a le ceti apoi. Valoarea unui alfabetu nu consistă dar, după cum s'aru părè in fonetismul absolutu, in numĕrul mai mare al literelor, ci in stricta lor subsumare subt unitatea gândirei şi facilitatea percepţiunei, şi d. e. alfabetul vechiu albanezu cu 52 de litere*) este barbaru pe lângă celu latinu cu 22.

Resultatul acestor espuneri este, că fonetismul nu se poate aplica ca principiu generalu sau ca regulativu absolutu al scrierei unei limbi, ci ne silesce indată a'lu restringe, atât pentru a nu ne desbina literatura in dialecte, cât şi din causa firescei imposibilităţi de a esprima toate impresiunile auḑului prin forme viḑibile, cât şi in fine din causa dificultăţei de inţelegere a unui numeru prea mare de asemene forme. De aceea nimeni in Europa şi in specie nimeni la Rumâni, nici Pum-

*) v. *Hahn*, Alban. Studien, I, pag. *280*.

nul nici alții, nu sunt fonetici cu toate consecințele sistemului, ci numai fonetici *à peu près*, și încă cu unu *à peu près* destul de depărtatu de la puntul de plecare, pentru că o sumă de sonuri rumânesci nu se esprimă de locu, (d. e. *ghinu*, care nu este nici vinu, nici ghinu, ci γinu; *fratghie*, nici frate, nici frache; *șhine*, nici cine, nici șine; *muiere*, care nu se pronunța mui-ere; *rea*, care nu se pronunță re-a, or căt de iute amu impreună vocalele; asemene *roată* nu se pronunță numai prin diftongarea lui *o* și *a*, căci atunci nu aru intimpina străinii, mai ales Grecii, atăta greutate; *dsîcu*, dialectu moldov., care este departe de ḑicu, etc.). Pumnul vrea să scape din această dificultate prin „usul generalu alu vorbirei;“ dar in paginele precedente vĕḑurămu, că această regulă este ilusorie, nefiind nici unu usu generalu in poporu.

Nu este dar permisu unui omu de sciință a ḑice fără restricțiune: noi scriemu, cum vorbimu, sau: dacă auḑimu unu sonu, să'lu și scriemu; fiindcă multe se audu, ce nu se scriu, și multe se audu, ce nu se potu scrie. Prin urmare remăne constatatu, că fonetismul nu este unu normativu absolutu al scrierei și cu atăt mai puțin principiul celu mai „simplu, naturalu și ușoru“; și dacă ne incredințămu lui esclusivu in speranța unei direcțiuni sigure pe calea noastră ortografică, la prima

indoială busola se dovedesce a fi unu feru brutu fără spiritu magneticu, şi cu toţii suntemu siliţi a cauta acum idea superioară, care, determinănd marginile fonetismului, să ne arete, căte litere trebue să aibă unu alfabetu, fiindcă nu le poate avè toate, şi ce formă esterioară trebue ele să aibă, ca să se primească de inteliginţă cu promptitudinea corespundĕtoare scopului.

Căte litere trebue să aibă unu alfabetu? Inainte de a resolvi această intrebare, este bine să nu exagerămu dificultatea cercetărei impuse. Noi din norocire nu ne presintămu pentru prima oară inaintea acestei probleme immense, nu ne mai este impusu a suferi munca seculară, prin care omenirea in vechime a descoperitu fixarea alfabetică a sonului şi a ideei. Alfabetul ilu avemu: este alfabetul latinu, necesaru pentru noi din causele arătate in partea ăntăi a disertaţiunei de faţă. Tema noastră este dar numai a *aplica* alfabetul vechiu latinu la limba nouă rumănă. Prin aceasta cea mai mare parte a dificultăţei este invinsă, fiindcă amu căstigatu regula (pe care o vomu apără in partea următoare in contra etimologistilor): pentru sonurile rumăne, cărora le corespunde o literă latină, intrebuinţămu această literă.

Dificultatea scrierei noastre, astfel mărginită, se află numai in privinţa ne-ajunsului literelor latine.

Numai aci se nascu intrebările, ce ne amu propusu a resolvi: care sonuri trebuescu insemnate prin litere şi prin ce felu de litere?

După ce amu vĕḑutu, că fonetismul ca regulă mechanică nu ne dă nici o lămurire asupra acestor punturi, vomu trebui să studiămu chestiunea intr'unu modu mai intinsu, să o urmărimu de la sorgintele ei şi să constatămu atăt prin unu şiru de rationamente teoretice, căt şi prin proba istorică, care a fostu şi este scopul alfabetului, din ce causă omenirea Europeană a părăsitu scrierea pitorescă şi hieroglifică, pentru a adopta pretutindinea literele, şi prin urmare care este misiunea specială a literelor.

Ănsĕ togmai acestu studiu s'a făcutu intr'unu modu sumaru in prima parte a disertaţiunei noastre, şi acum este numai interesantu a vedè, cum la cercetările la cari ajunsesemu in partea I, pornind acolo *a priori*, ajungemu in această parte critică, pornind aci de la experimentele fonetice incercate in scrierea rumănă.

După cum scimu, cuprinsul cercetărilor din partea I este următorul: Scrierea trebue să represinte pe căt se poate mai simplu, mai iute şi mai complet ideile. Dar ideile nu conţinu numai objecte, ci şi relaţiuni intre ele. De acea nu sunt sufficiente hieroglifele şi picturele. Ănsĕ atăt ideile căt şi relaţiunile lor sunt dejà incorporate in limbă. De aceea scrierea

a inceputu a indica natura logică a limbei. Limba se compune din sonuri organice. Aceste trebuiau dar insemnate in scrisu. Sonurile fiind mobile pentru a arăta mobilitatea raporturilor (flecţiuni de declinare, conjugare, genu, numěru, persoană, timpu, modu, adecă: gramatica limbei), şi semnele loru au trebuit să devină mobile şi astfel s'au produsu literele sau alfabetul.

Intrucăt dar scrierea este „imaginea fidelă“ a sonurilor? Intrucăt sonurile sunt imaginea fidelă a ideilor şi a raporturilor lor. Dar intrueăt s'aru afla sonuri, care, departe de a chiarifica ideile şi relaţiunile, sunt numai nuanţe confuse a le pronunţărei, va se dică nu unu elementu idealu, ci numai o piedecă fisiologică a limbei sau o deprindere materială a urechei, intratăt scrierea le va alunga de la sine ca pe nisce lucruri străine şi afară din misiunea ei.

Pentru a resolvi dar prima noastră intrebare: care din sonurile rumănesci, cărora nu le corespunde o literă latină, trebuescu esprimate, inventăndu-li-se o literă nouă? vomu cerceta care din ele au căştigatu in limba noastră importanţa logică de a distinge ideile s'au de a esprima raporturile intre idei, cu alte cuvinte: care sunt sonuri gramaticale, ear nu numai producte brute a le gîtlejului nostru? bine sciind, că nu aru fi o per-

fecţiune, ci o confusiune a limbei, dacă amu introduce prea multe litere.

Sonuri noue rumănesci, pentru care alfabetul latinu nu are litere aparte, sunt intre altele: *ъ*, *î*, *ч*, *џ*, *ш*, *ц*, *tghe*, *she*, *γie*, etc. Ne vomu intreba la fiecare, dacă are importanţă logică sau gramaticală? Dacă o are, sonul se va insemna. Dacă nu o are, sonul nu se va insemna.

Sonul *ъ* are in limba noastră misiunea logică 1) de a marcà timpurile in conjugaţiunea I la persoana 3, in opposiţiune cu *a*; 2) de a umbri vocala fără sonu, făcĕnd astfel limba indoit de chiară in accentuarea ei (*láudă, lăudà; cai, căi*). Prin urmare sonul *ъ* trebue scrisu cu unu semnu deosebitu.

Sonurile *ş*, *ţ*, *ce* etc. au importanţa gramaticală de a contribuì la marcarea numerilor şi a persoanelor, şi căt este de necesară această misiune a lor pe lăngă vocalele finale cu acelaşi scopu, vomu arăta mai josu in critica etimologismului.

Toate celelalte sonuri noue din vorbirea rumănească nu au nici o importanţă logică in starea actuală a limbei; nu vomu insemna dar prin litere noue pe *ie*, *tghe*, *she*, *γie*, *î* etc. Eacă conclusiunea neapărată din premisele precedente.

Ănsĕ pe când eelelalte punturi a le acestei conclusiuni se primescu de fonetişti, in privinţa lui *î* se vede o mare resistenţă. — Argumentele acestei

resistenţe nu ne paru solide. Noi amu constatatu mai sus, la pag. 93, că *î* nu are nici o importanţă gramaticală in limba rumănă, ci că este numai o nuanţă de umbrire mai adincă de căt *ъ* pentru multe vocale, cari se află inainte de *n* sau după *r*. Pentru ce dar să se distingă aparte in scrisu? Atunci amu trebui să distingem şi toate celelalte sonuri dialectice a le limbei. Noi ne amu mirà de alte popoare, cănd aru comite o asemene exagerare de fonetismu. Germanii d. e. pronunţă adese unu *ъ* distinsu, cănd au pe *e* inainte de *n* sau *r*; *Mutter* nu se cetesce *Mutter*, ci *Muttъr*, etc. Cu toate aceste nici unui Germanu nu 'i-a trecutu ăncă prin capu a pune acolo vre un semnu a parte, şi aceasta din causă, că acelu *ъ*, deşi intrebuinţatu de toţi şi admisu ca o particularitate a pronunţărei germane, totuşi nu este decăt o umbrire a lui *e* fără importanţă logică pentru limbă. Asemene la *st* şi *sp*, cari uneori se cetescu *st* şi *sp*, ear alte ori *şt* şi *şp*. Tot aşa de puţin insemnează Francesii nasalul lor inainte de *n* şi *m*; pentru *pronunţare* nasalul constitue o particularitate esenţială a limbei francese, dar de scrisu nimeni nu'lu *scrie*.

Ei bine, sonul *î* este departe de a avè măcar aceeaşi intindere la Rumăni. Fonetistii moderni ĕi dau o importanţă, care nu este naturală limbei noastre. Cu mai mult bunu simţu a păşitu Lexi-

conul de la Buda calea contrară şi ne-a arătatu restricţiunea lui. „Mai este de observatu“, dice § 6 din faimosul tractatu de ortografie compusu de Petru Maior, „că Rumănii din Dacia lui Aurelian nu intrebuinţează nici odată sonul î, ci numai ɘ, ei nu dicu mîni ca Rumănii din Dacia vechie, ci *mɘni*; şi uşoru s'aru putè desvěţa şi Rumănii din Dacia vechie de acestu sonu (?). Atăt cel puţin este siguru că mulţi, deşi ilu pronunţă, nu'lu scriu nici odată, ci intrebuinţează totdeauna litera ɘ şi pentru î. In manuscriptele vechi nu se vede nicăeri î, ci numai ɘ. Imi aducu chiar aminte, că am auditu in copilăria mea vorbind oameni bětrăni, din a căror gură nu se audea nici odată î“. *(Animadvertendum venit, Valachos Aurelianae Daciae nunquam uti sono î, sed solum ɘ, e. g. illi non dicunt* mîni, *munus, uti Valachi veteris Daciae, sed* mɘni. *Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciae sonum î. Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt î, sed etiam pro eo utuntur litera ɘ. Ac*) in manuscriptis nusquam est videre î, sed solum ɘ. Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes, in quorum ore nunquam resonabat î, sed pro eo quoque sonum ɘ*

*) După cum se vede, latinitatea autorului nu era prea conscienţioasă.

edebant. Lexic. Bud. 1826. *Orthogr. rom.* pagina 3).

Prin urmare argumentele, cu care susţine A. Pumnul *) litera *î*, nu ne paru valabile. Eacă aceste argumente: 1) „*î* este o particularitate esenţială a limbei rumăne“. Fie, dar aceasta nu probează nimicu pentru scrisu. Şi nasalul este particularitate a limbei francese, şi *şp* şi *şt* sunt particularităţi a le limbei germane; toţi le pronunţă, dar nimeni nu le scrie. Noi nu ḑicemu, că nu trebue să se audă sonul *î*: cine vrea, să'lu tot pronunţe. Dar ḑicemu, că nu este raţionalu a'lu scrie cu unu semnu osebitu, şi aceasta este cu totul alt-ceva. 2) „Lipsind *î*, s'ar nasce indoeală asupra inţelesului foarte multor cuvinte ce se distingu numai prin diferinţa sonurilor *ɜ* şi *î*“. Aceasta ar fi mai gravu, cănd ar fi adevěratu. Ănse Pumnul exagerează: nu sunt foarte multe cuvinte, ci togmai foarte puţine, deabia doue—trei. Căci din cele arătate de Pumnul căteva sunt aşa de rare, incăt pentru ele nu se va ivi nici odată ocasiunea de a fi confundate, d. e. *mînosu* (care are măni mari) şi *mɜnosu* (? plinu de mană); *rînişoară* (o bancă mică de earbă) şi *rɜnişoara* (? o rană mică), *rîmuşoară* şi *rɜmuşoară*—şi alte asemene comparaţiuni forţate de diminutive neintrebuinţate.

*) l. c. pag. *26*.

Dacă *î* nu are altă treabă, decăt a distinge inţelesul acestor cuvinte, atunci poate dispărė fără nici o daună şi din limba romănească, precum trebue să dispară din scriere. Remănu ănsĕ vr'o doue esemple mai serioase. *Rîu* şi *rɘu*, *vîru* şi *vɘru* se distingu in adevĕru numai prin *ɘ* şi *î*. La aceste esemple respundemu, că şi in scrierea noastră se vede diferinţă. Rɘu şi *vɘru* se scriu cu *ĕ*, *rîu* şi *vîru* cu *i*. Singura dificultate o presintă esemplul *cîni* şi *cɘni*, unde după sistemul nostru se scrie identic *căni* şi *căni*. Dar unu singuru esemplu nu probează nimic; asemene confundări sunt inevitabile in or ce alfabetu şi nu au nici unu inconvenientu practicu, cătu timpu sunt mărginite la casuri isolate. Afară de aceasta eufonia rumănă a suferitu cu greu unu *î* aşa de lungu şi accentuatu, precum este in *cîne, pîne*, etc. şi a ḑisu cu dreptu cuvĕntu *cîine, pîine*. Astfel dispare şi această mică confusiune in scrierea lui *ɘ* şi *î*.

Prin urmare nu vedemu nici o causă raţională, care să justifice insemnarea separată a lui *î* in alfabetul rumănu. Cine ar introduce o nouă literă pentru acestu sonu, ar trebui să inventeze şi litere pentru alte producte a le limbagiului dialecticu, ceea ce nu se poate, din motivele arătate in paginele precedente. Astfel remăne resultatul, că nu primimu litera *î* in scrierea rumănă.

Tot deodată ănsĕ punemu aci principiul pentru viitoriu: in ḑioa, in care unul din sonurile respinse acum din marcarea grafică, va căştiga importanţă gramaticală in limba noastră, adecă va arăta diferinţa timpurilor sau a persoanelor sau a genului sau a numerilor sau a casurilor, in acea ḑi sonul celu nou a căştigatu rangul unui sonu logicu şi trebue să aibă o literă aparte.

Prin ce felu de litere să insemnămu sonurile cele noue? Eacă a doua din intrebările, ce suntemu datori a resolvi.

Cănd ne amu direge numai după sistemul foneticu, elu ne ar respunde: pentru sonu nou literă nouă, şi astfel amu trebui să inventămu pentru toate sonurile ce le amu studiatu in partea a treia şi mai ales pentru *ъ* şi *ѣ*, litere noue. Atunci consecinţa cea mai naturală a fonetismului este de a primi deadreptulu semnele slavone *ъ* şi *ѣ* in alfabetul latinu. Această ar avè avantagiulu de a introduce pentru acele sonuri semne cunoscute şi totdeodată foarte uşoare la aplicatu. Deşi nu a avutu ăncă nimeni francheţa de a presinta acestu sistemu pe calea publicităţei, scimu cu toate aceste, că are partizani numeroşi, cari sunt plini de convingere, că astfelu s'aru tăià in modulu celu mai simplu nodulu gordicu alu ortografiei rumăne.

Aronu Pumnul nu merge togmai aşa de departe, dară este in aceiaşi direcţiune. Pe *î* ilu primesce deadreptul de la Slavoni; *s* ĕi pare prea străinu şi prea uritu, şi de aceea ilu inlocuesce pretutindinea prin *æ*.

In contra tendinţei acesteia intregi, in contra exageratei importanţe ce se dă esprimărei sonului brutu prin semne grafice, amu studiatu şi amu stabilitu in partea ăntĕiă a disertaţiunei de faţă scopul scrierei şi misiunea specială a literelor. Resultatul a fostu: că scrierea are de scopu a comunica ideile pe cătu se poate mai chiar şi mai iute, şi că literele in deosebi au misiunea caracteristică, nu de a ne simboliza numai sonurile, ci de a ne pune in evidenţă logica unei limbi in flecţiunele ei. Din minutul, in care s'a constatatu, că sonurile *ъ*, *ш*, *ц*, etc. sunt in esinţă modulaţiuni de conjugare şi declinare a le sonurilor radicale *a*, *e*, *s*, *t*, etc.: din acelu minutu şi esprimarea loru in scrisu, adecă literele lor, trebue să ne amintească literele primitive, din cari au provenitu. Pe căt este de unilaterală si prin urmare greşită scrierea lui *ъ*, *ш*, *ц*, prin *a*, *s*, *t*, fără nici unu semnu, fiindcă amintesce numai sonul primitivu al flecţiunei fără a arătă insaşi modularea flecţionară: pe atăt este de unilaterală şi greşită in sensul contraru scrierea lui *ъ*, *î*, *ш*, *ц* prin semne cu totul osebite de radicalu, fiindcă ne presintă schim-

barea fără amintirea stărei din care a provenitu (comp. pag. 15). Cu alte cuvinte: causa ce nę silesce a respinge in genere alfabetul slavonu pentru scrierea limbei rumăne, nę silescę a respinge in specialu pe ъ şi ĭ.

Inaintea acestui principiu logicu alu scrierei trebue să cedeze or ce argumentaţiune fonetică. Căci in scriptură inţelegerea este lucrul principalu; de aceea unde sonul brutu esprimă idea, litera va reproduce numai sonul brutu; dar unde este vorba să se esprime dependinţa logică a unei flecţiuni de la radicalul ei, acolo litera trebue să arete cu cea mai mare chiaritate posibilă, şi anume cu mai multă chiaritate decăt prin fixarea sonului isolatu, acelu raportu de dependinţă gramaticală, in care consistă propria raţiune a vorbirei omenesci.

Ce este mai mult: scrierea trebue să fie, dacă se poate, mai chiară ăncă decăt sonurile singuratice a le vorbirei; fiindcă vorbirea se chiarifică prin gestu şi accentu, ear scrierea trebue să represinte toate auxiliarele inţelegerei prin ea insaşi şi de aceea trebue să domnească cea mai strictă logică in forma, sub care se presintă.

Căt este de escusabilă şi in sine consecuentă eroarea foneticilor de a isola literele fie-cărui sonu, nu remăne mai puţin o eroare, şi noi nu putemu formulà oppositiunea in contra ei mai precis, decăt prin cuvintele: nu audirea, ci inţelegerea este scopul

scrierei.— De când cu invenţiunea imprimeriei, cetirea a căştigatu in omenire o importanţă vitală pentru desvoltarea spiritului nostru; astădi numai este justu a dice, că inţelegerea cuvintelor cetite trece mai ăntăi prin reproducerea audului şi apoi a sensului lor: astădi cetimu atăt de mult şi atăt de iute, incăt găndirea se agită numai intre literă şi inţelesu, şi in měsură dreaptă cu intimitatea acestui raportu scade valoarea fonetismului pentru scrisu şi cresce importanţa literei ca semnu de transiţiune aproape nemijlocită spre idee.

Pentru a reveni la ortografia lui A. Pumnul şi a scoalei bucovinene in deosebi, restringemu critica noastră in următoarele propusěciuni: 1) *î* nu să se scrie de locu aparte, conform demonstraţiunei de la pag. 93; ear dacă totuşi se scrie, pretinděndu-se că este unu sonu gramaticalu al limbei noastre, atunci nu se poate scrie cu litera *î*, ci cu unu semnu pusu deasupra lui *a*, *e*, *i*. 2) *ǝ*, fiind modulaţiune flecţionară sau a lui *a* sau a lui *e*, se scrie respective prin *a* sau prin *e* cu semnul scurtărei deasupra.

Semnul *æ* nu ne pare admisibilu, ăntăi fiindcă smintesce chiaritatea flecţiunei, al doilea, fiindcă *æ* este unu semnu luatu din alfabetul latinu intr'unu inţelesu contrariu celui ce'lu avea la Romani. De aci vine impresiunea barocă ce ne o face ortografia lui Pumnul şi care este aşa de mo-

tivată, incăt ajunge pentru a condamna scrierea lui *æ* pentru *ǎ*. Şi aci nu se poate objecta, că litera *æ* ne pare barocă numai fiindcă nu suntemu obicinuiţi la ea, sau cel puţin objecţiunea nu ar fi demnă de bărbaţi de sciinţă. Căci omul se poate obicinui la toate, şi la cea mai mare absurditate, şi cine in chestiuni de sciinţă apelează la obiceiu, apelează la partea cea mai puţin raţională a vieţei omenesci. Pănă cănd se va invĕţa in scoalele rumăne limba latină, pănă atunci experimentul de a scrie pe *ǎ* cu *æ* va remănea mai mult o curiositate literară, decăt o incercare serioasă şi durabilă.

Persistămu dar din toate punturile de vedere in scrierea lui *ǎ* prin *ă* şi *ĕ*, fiind mai raţională decăt celelalte ortografii intrebuinţate in scrierea rumănă. Objecţiunea ce i se mai face: de a fi prea grea, nu este fundată, după regula stabilită la pag. 92. Noi nu ḑicemu că scrierea lui *ă* sau lui *ĕ* să se facă după originea etimologică a cuvintelor urmărită pănă in limbi străine, ci numai după forma radicală intrucăt se află in limba rumănă. Prin aceasta fiecare scriitoru are unu mijlocu siguru de a sci bine ortografia lui *ǎ*. Togmai mica găndire ce i se reclamă la scrierea modulaţiunilor flecţionare *ǎ*, *u*, *ŭ* etc., departe de a fi unu reu, are avantagiul foarte insemnatu, de a intipări in mintea scriitorului o imagine fie căt de obscură a

unităței tuturor formelor aceluiași trunchiu de cuvinte. Infine observămu, ceea ce amu mai ḑisu odată, că unul scrie, o mie cetescu. Dacă cetirea este chiarificată prin o ortografie, atunci *caeteris paribus* acesteia nu i se mai poate objecta greutatea scrierei.

Să resumămu acum la fine resultatul criticei fonetismului. Fonetismul nu este unu *principiu fundamentalu* alu scriei, ci este o regulă secundară, supusă adevĕratului principiu, care este intelectualu. Este dar falsă or ce formulare a regulei fonetice esprimată in modu absolutu, precum se află la Pumnul (Gram. pag. 28): „scrierea nu este *nimica alta* decât o icoană fidelă și vĕḑută a sonurilor“, și sunt false și conseeințele ortografice trase din această formulare. Din contră scrierea este mai ântăi de toate comunicarea ideilor noastre cu relațiunile lor, pe când pentru fixarea numai a sonurilor se descoperiseră hieroglifele fonetice, părăsite de omenire, și se intrebuințează ăncă astăḑi notele musicale. Fără indoială scrierea va fi in cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a esprima sonul in sine, ci numai intrucât și sonul esprimă idea și este cea d'intĕi incorporare a ei. Aceasta este dependința rațională a regulei fonetice de la principiul logicu in scrierea unei limbi.—

Terminând critica ortografiei fonetice, ne impli-

nimu o datorie cătră representantul ei A. Pumnul, esprimăndu recunoscința noastră pentru lumina nouă, ce a adus'o in chestiunea scrierei rumăne. Puntul lui de plecare nu ne a părutu destul de afundu și am fostu siliți a susținė incontra lui partea intelectuală a alfabetului unei limbi: ănse aceasta nu ne a impedecatu nici odată a recunoasce seriositatea și consecința, cu care a urmăritu direcțiunea odată inceputǎ. Asemene bărbați sunt totdeauna o adevěrată binefacere pentru inteligința națiunei lor, și devinu folositori chiar prin partea eronată a opiniunilor, provocănd o mai profundă cercetare a punturilor contestate.

Acum după ce am terminatu studiul asupra fiecărui sonu alu limbei rumăne față cu litera latină prin care trebue să fie esprimatu, suntemu in dreptu a alcătui următorul conspectu alfabeticu, inceputu și continuatu in parte la paginele 37 și 65 a acestei cărți.

Pentru sonul rumănu a se va scrie litera a
„ „ „ e „ „ „ e
„ „ „ i „ „ „ i
„ „ „ o „ „ „ o
„ „ „ ȣ „ „ „ u
„ „ „ Ъ și î, „ „ „ ă, ĕ, î
„ „ „ Б „ „ „ b
„ „ „ Ч „ „ „ c

pentru	sonul	rumânu	д	se	va	scrie	litera **d**
„	„	„	ф	„	„	„	f
„	„	„	г	„	„	„	g
„	„	„	х	„	„	„	h, ch.
„	„	„	ж	„	„	„	j
„	„	„	k	„	„	„	c
„	„	„	л	„	„	„	l
„	„	„	m	„	„	„	m
„	„	„	н	„	„	„	n
„	„	„	п	„	„	„	p
„	„	„	р	„	„	„	r
„	„	„	с	„	„	„	s
„	„	„	t	„	„	„	t
„	„	„	в	„	„	„	v
„	„	„	ц	„	„	„	g
„	„	„	ш	„	„	„	ş
„	„	„	щ	„	„	„	ţ
„	„	„	z	„	„	„	ḑ, z.

Ne mai remâne de vorbitu despre accente.

Accentele, cum se scie, fură descoperite de Aristophanes Byzantius (sec. III p. Chr.). In manuscriptele latine nu se află de locu; dar nici in cele vechi grecesci până in seculul VII după Christosu. Aşa dar invenţiunea lui Aristofanu nu a pututu servi până atunci decât numai gramatistilor. (*Verum haec omnia — sc. spiritus asper et lenis, accentus accutus, gravis et circumflexus — ante septimum saeculum a librariis neglecta prorsus*

videntur: nam Codices vetustissimi quinti sextive saeculi iis prorsus carent. Montfaucon, *Palaeogr. graec.* pag. *33).*

Neesistănd dar nici o causă paleografică pentru scrierea accentelor, remăne numai trebuinţa logică ca singura causă pentru admiterea lor. Trebuinţa logică ănsĕ in limba rumănă căt pentru accentuare se mărginesce la conjugatiuni. Acolo diferinţa tonului aduce diferinţa inţelesului, tonul trebue dar neapărat esprimatu prin accentu şi anume prin accentul `, admisu şi cunoscutu pentru asemene casuri. Vomu scrie dar *vede,* ănsĕ *a vedè, laudă,* ănsĕ *lăudà, facu,* ănsĕ *făcù* etc. Pentru persoana 3 sing. la Perfectul conjug. I *ă* accentuat se esprimă prin *â,* esceptiune motivată mai sus.

Accentul ′ intrebuinţatu pănă acum peste *e* şi *o* pentru a esprimà diftongii *ea* şi *oa,* este o invenţiune nesănătoasă, atăt in contra regulei scrierei rumănesci formulată la pagina 38, (acele sonuri rumăne, pentru care se scrie litera latină corespundetoare, se scriu cu această literă, abstrăgĕnd de la considerări etimologice), căt şi in contra naturei semnelor, nefiind chematu accentul in nici unu alfabetu din lume a esprima pe *a.*

Acestu *a* poate cu atăt mai puţin să fie suprimatu din scrisu şi inlocuitu prin accentu, cu căt in diftongul *ea,* depărte de a fi numai o vocală secundară născută din prelungirea lui *e,* devine in

limba rumână vocala principală, care absoarbe cu timpul pe *e* (esemple sumă: *masă* din *measă*, *vară* din *veară* etc.

Infine semnul scurtărei intrebuințatu de mulți autori pentru *i* și *u* finalu nu'lu putemu admite, fiind superfluu. Regula este: *i* și *u* sunt scurte la finele cuvintelor, afară numai când sunt accentuate sau când este cu neputință de a le scurtà (d. e. *audĭ*, *pentru* etc.).

Partea a patra.

Cercetări limbistice și critica sistemului etimologicu.

Puntul nostru de plecare in stabilirea alfabetului rumănu, precum amu incercat'o in cele trei părți precedente, a fostu regula de a scrie sonurile rumăne cu litera latină corespundĕtoare, fără considerări etimologice; ear la sonurile noue de flecțiune, pentru cari nu ne au ajunsu literele latine, amu aplicatu litera radicală insemnată cu semnul sedilei sau a scurtărei pentru a marcà modificarea. Resultatul acestor cercetări a fostu tabela alfabetică, cuprinsă in pag. 117 și 118, și regula ortografică: fiecare din cele 26 (cu ĭ 27) sonuri gramaticale a le limbei rumăne se scrie numai cu litera insemnată in tabelă la rĕndul seu.

Oppusu acestei ortografii este in principiu și in practică sistemul etimologicu. Tema noastră este

acum de a cerceta cu consciinţă raţiunile acestui sistemu şi, dacă nu'lu vomu primi, precum nu l'amu primitu, de a demonstrà causa respingerei.

O esplicare prealabilă este necesară in confusiunea de astăḑi a scrierei rumăne. Mulţi din compatrioţii noştri sunt de opiniune, că diferinţa intre sistemul foneticu şi celu etimologicu pentru ortografia rumănă consistă in aceea, că fonetistii primescu semnele de sedilă sau de scurtare sau de pausă etc. pentru *ţ*, *ḑ*, *ş*, *ă*, *ĕ*, etc., pe căndu etimologistii scriu aceste sonuri derivate fără nici unu semnu, dănd numai o regulă pentru cetirea lor.

Această opiniune este greşită.

Nota caracteristică a sistemului etimologicu nu este lepădarea semnelor; din contră D. Cipariu şi scoala lui aru putè foarte bine să primească astăḑi semnele noastre, şi cu toate aceste se urmeze calea etimologică ce au croit'o. Dovadă Lexiconul de la Buda.

Esinţa etimologismului in ortografie este alta. Elu cere, ca, după ce literele alfabetului s'au stabilitu, fie cu semne fie fără semne, scrierea ortografică insăşi să nu se indrepteze după vorbirea actuală, foarte influenţată prin legi eufonice, ci după legile derivaţiunei cuvintelor de la originea lor, intrucăt aceasta se poate urmări in intreaga tradiţiune a limbei. De aceea D. Cipariu scrie

cuvĕntul *bine* nu cu *i* cum ilu pronunţămu noi, ci cu *e*, adecă *bene*, *e* fiind vocala originarie.

După cum se vede, cestiunea etimologismului nu este o cestiune alfabetică, ci ortografică şi limbistică, şi de aceea amu trebuitu să'i reservămu unu capitulu aparte in disertaţiunea noastră. Prima datorie ce avemu acum, este de a espune cu lămurire fundamentul etimologismului, şi această o facemu prin propriele cuvinte a le eminentului seu representantu şi cu propria sa ortografie:

„Legile gramatecei si ale etimologiei de multe „ori infrangunduse in pronunciare pre in legile eu„foniei limbei, urmeza cá in scriere au se se oser„beze legile gramatecei si etimologiei fora aten„tiune la legile eufoniei.

„Tote sunetele derivate strinsu luandu se potu „infacisià de *spurie* si coruptiuni in catu se abatu „de la cele primitive, de si de in partea eufoniei, „care se nevoliesce a aduce mai multa armonie „in cuventare, se paru á fì prefectiuni.

„Sunetele derivate, in catu au litera respundie„toria in alfabetu, au dar a se reduce la sune„tul primitivu si a se scrie cu literele respundie„torie acestor'a.

„Spurie si de lapedatu in ortografia sunt:
„*a* in locu de *ea*, d. e. in *musă*, *vară*, *fată*, etc.

„*e* in locu de *ĕ*, d. e. in *fie, chiemu, înghieţatu.*
„*i* in locu de *î* şi *e*, d. e. in *inimă, cuvinte, bine.*“ *)

Etc. etc.

Şi astfel D. Cipariu scrie:

mesa	in	locu	de	*masă,*
vera	„	„	„	*vară,*
feta	„	„	„	*fată,*
fia	„	„	„	*fie,*
chiamu	„	„	„	*chemu*
scaimbu	„	„	„	*schimbu*
bene	„	„	„	*bine*
volia	„	„	„	*voie,* etc.

Multe au observatu fonetistii in contra acestei ortografii: **) că este prea grea şi chiar imposibilă, presupuind la toţi cunoscinţa limbei latine; că nu este scienţifică, nelimităndu pănă unde să se urmărească rădăcina etimologică, etc. Mărturisimu, că observările fonetistilor, pe căt le cunoascemu noi, ne paru insuficiente şi in parte injuste. Căci nu este dreptu a critica unu principiu din starea ăncă imperfectă a realizărei lui de astădi. O teorie este numai atunci invinsă, cănd i se concede realizerea cea mai perfectă şi totuşi i se ara-

*) Cipariu, Elemente de limba romana dupa dialecte si monumente vechi. Blasiu, *1854*, pag. *83, 85, 86* şi *87*.

**) Vedi artic. D-lui Sbiera in Nr. *7* şi *8* din Foaea Societăţei Bucovinene pe *1865*.

tă togmai atunci viţiul in insaşi concepţiunea ei. Şi din acestu puntu de vedere decisivu ne amu propusu a analiza sistemul etimologicu.

Admitemu dar, că etimoligismul scrierei rumăne s'a determinatu cu toată precisiunea sciinţifică, că a constatatu fasele istorice a le limbei, că ne poate spune, pănă unde să mergemu cu derivaţiunea etimologică şi care sunt formele originarie a le cuvintelor rumăne din insaşi limba vechie rumănă. Şi după această concesiune, punemu intrebarea: *Este rationalu şi este cu putinţă a introduce in scrierea şi vorbirea limbei de astădi formele mai primitive şi mai curat etimologice ce le amu aflatu in seculii trecuţi?*

Dacă este rationalu şi este cu putinţă, atunci, fie opera grea, fie uşoară, toate silinţele noastre trebuescu concentrate spre susţinerea principiului etimologicu. Ear dacă nu este rationalu şi cu putinţă, atunci toate discuţiunile lăturalnice sunt superflue, principiul etimologicu al scrierei cade de la sine.

Eacă importanţa intrebărei, a cărei resolvire o incercămu in paginele următoare atăt pe calea istorică căt şi pe cea teoretică.

Cercetănd istoria limbelor mai multor popoare, ne surprinde unu faptu constantu in toate: metamorfosa neaparată ce o suferu cu propăşirea tim-

pului. Nici unu poporu nu mai vorbesce peste unu timpu oare care cum a vorbitu la o epocă dată, şi noi astădi nu amu mai inţelege fără studiu specialu limba noastră de acum o mie de ani, chiar dacă ne aru fi remasu vre o tradiţiune literară din acestu timpu. Tot aşa constată poetul Romanu Horaţie, că elu nu mai inţelegea vechiele poeme Saliarice*), şi Polibie ne spune**), că diferinţa limbei vechi latine de ceea ce se vorbea pe timpul seu, era aşa de mare, incăt Romanii cei mai culţi inţelegeau cu greu vechiele tractate cu Cartaginieni. Căteva forme caracteristice şi fundamentale, oare cum o canavà pentru ţesătura viitoare, remănu neatinse in vicisitudinea timpurilor şi formează unitatea unei limbi in varietăţile ei istorice: ănsĕ acele forme sunt puţin numeroase, sunt numai o parte a scheletului sintacticu şi flecţionaru, pe cănd toate celelalte forme, terminăciunile, cuvintele isolate şi pronunţarea lor, se află intr'o perpetuă mişcare. In această privinţă s'a observatu faptul, că unu poporu, cu căt este mai necivilizatu, cu atăt işi schimbă limba mai iute, precum riurile mici şi spulberatice din munte tocescu mai mult pietrele ce le ducu cu dĕnşii, decăt fluviele mari şi linistite. Lucrul mer-

*) Horatius, *Epist.* II, *1, 85, 86.*
**) Polybius, *Hist.* III, *22.*

ge aşa de departe, incăt unele seminţii din Sudul Africei, după testimoniul misionarului Rob. Moffat, işi schimbă limba cu totul din generaţiune in generaţiune.

Nu este multu timpu de când această metamorfosă a atrasu atenţiunea filologilor, şi studiul istoricu alu limbei se poate numi sciinţa modernă *kat'exochen.* Ănsĕ astăḑi este unu principiu al filologiei comparative de a urmări d. e. fiecare cuvĕntu francesu prin toate schimbările lui până la forma primitivă, de a'i căuta apoi ascendenţii in limba latină şi collateralii in limbele romane, de a trece pe urmă de la cuvĕntul latinu la cuvĕntul corespunḑĕtoru grecescu, de a cauta in fine isvorul amendora in limba sanscrită până la rădăcina cea mai primitivă, care arată in dărătul ei la o limbă şi mai vechie decăt sanscrita. Este spectaculul celu mai interesantu de a vedè până la ce gradu de siguranţă au ajunsu astăḑi aceste investigaţiuni comparative *) şi cum din o singură silabă, din unu singuru sonu se poate deduce unu şiru intregu de conclusiuni solide asupra timpului, locului, alianţei etnografice a limbei de care se

*) Pentru a avè o idee chiară despre starea actuală a filologiei comparative, ne amu folositu in cercetările istorice următoare de eminentele prelecţiuni asupra sciinţei limbei, ţinute de Max Müller in institutul Britanicu la *1861.*

ţine. „Despre Nabuchodonosor se scie, că avea obiceiul de a'şi imprima numele in fiecare din cărămidele intrebuinţate la clădirea palaturilor colosale din timpul imperiului sĕu. Acele palaturi au căḑutu in ruine, ănsĕ din ruinele loru s'a luatu vechiul materialu şi s'a destinatu la clădirea oraşelor mai noue. Astfel Sir Henry Rawlinson, cercetănd pietrele zidurilor noului Baghdad pe malurile Tigrului, descoperl in toate urmele conservate a le acelui timbru impĕrătescu". Tot aşa se conservă marca antică in edificiul limbelor moderne; şi *ele* sunt clădite cu materialul luatu din ruinele colosale a le limbelor vechi, şi fiecare cuvĕntu al lor, bine studiatu, desvĕlesce timbrul nemuritoru ce i l'au imprimatu părinţii familielor arice şi semitice intr'unu timpu, din care a dispărutu or ce altă tradiţiune omenească.

Atraşi de miraculoasa lege conservativă, ce domnesce in limba omenească prin toate transformaţiunile ei, filologii europeni de cănd cu introducerea studielor sanscrite cercetară cu predilecţiune proprietăţile comune intre diferitele limbi şi din aceste cercetări resultâ faptul, că liniile istorice a le limbelor moderne sunt convergente, tinḑĕnd toate spre căteva origini comune. Astfel s'au stabilitu trei mari familii limbistice, familia arică, cea semitică şi cea turanică, şi pentru fiecare din ele s'au alcătuitu acei arbori genealogici de

descendinţe etnografice, cari sunt cu dreptu cuvěntu gloria seculului nostru.

Odată intrată in direcţiunea comparativă, sciinţa limbei a inceputu a desface toate cuvintele compuse in elementele lor simple şi intre aceste s'au ivitu apoi rădăcinele comune tuturor limbelor de aceeaşi familie.

Elementele cele mai simple s'au doveditu a fi *rădăcini predicative sau demonstrative* şi anume toate monosilabe. Gramatistii limbei sanscrite au redusu intregul tesauru de vocabule sanscrite la 1706 rădăcini, adecă au admisu atătea cuvinte (silabe) radicale, căte le au trebuitu după sistemul lor pentru a deriva din ele toate numele, adiectivele, pronumele, verbii, adverbii, prepoziţiunile şi conjuncţiunile ce se află in limba sanscrită. Ănsě o atenţiune mai minuţioasă, mergěnd mai departe decăt derivarea lexicografică, descopere şi in aceste 1706 cuvinte compuneri din elemente şi mai primitive, şi astfel acestu numeru se va reduce la mai puţinu de a treia parte a lui. Cam de 500 este dar numěrul totalu al radicalelor, din cari s'a formatu intre altele cea mai mare parte a limbelor Europene: rumănă, francesă, spaniolă, italiană, portugesa, germană, engleză, greacă, slavonă, cu toată prodigioasa cătăţime a cuvintelor lor.

Limba evreă asemene s'a redusu la vr'o 500

de rădăcini, şi limba chinesă, de şi nu formează derivaţiuni, se mulţemesce cu 450 de radicale.

Astfel se constată, că de când există limba in genul omenescu şi de când se tot schimbă diferitele ei espresiuni, nu s'a adaosu nimicu la substanţa primitivă a limbei, nu s'a mai inventatu nici o rădăcină de cuvêntu prin generaţiunile mai noue, aşa incât noi astăḑi manipulămu cu acelaşi materialu limbisticu, cu care a vorbitu şi Adamu, schimbându numai partea formală a cuvintelor.

Cu cât ănsĕ este mai constantu acestu tèsauru antediluvianu al limbelor omenesci, cu atât este mai nemărginită varietatea modulaţiunilor formale introduse in acele sute de rădăcini primitive. Esplicarea acestui puntu ne va respunde totdeodată la intrebarea: cum din 500 de radicale s'au formatu sutele de mii de cuvinte, ce le vorbescu popoarele indo-europene?

Dacă studiămu astăḑi o limbă modernă cu intenţiunea de a'i inţelege compunerea ei, distingemu mai ăntăi intre suma de cuvinte, ce conţine, cuvinte compuse şi cuvinte simple; şi prin aceasta vedemu primul mijlocu ce'lu intrebuinţează limba pentru a se inavuţi: ea alăturează unu cuvêntu radicalu lăngă altulu şi formează astfel incorporarea unei noue idei. O rădăcină de cuvinte este d. e. SPEC. Din ea formămu: re-spectu, re-spect-are, re-spect-abilu, re-spect-osu, re-spect-ivu;

de-spectu, franţ. *dé-pit* (franţ. vech. *despit*); su-spectu, su-spic-iu, su-spic-iosu; circum-spectu; in-spect-oru, in-spect-iune, in-spic-ientu, a-spectu; pro-spectu; con-spectu; au-spic-iu (din lat. *avi-spicium* privirea divinatorie a păsĕrilor, precum *haru-spex*=privitorul intestinelor); spec-ulare, spec-ulativu, spec-ulat-iune; germ. *spähen, spion, spioniren*; lat. *spec-ulum*=oglindă, ital. *specchio*, germ. *Spieg-el*, de acolo franţ. *espiègle**), lat. *spec-ies* (precum idee de la *εἶδος*), franţ. *espèce*, germ. *spec-iell* etc., la noi: spec-ialu, spec-ial-izare, spec-ial-itate, spec-ial-istu, spec-ificatu, spec-ificat-iune, spec-ificu; spic-erie, franţ. *épic-ier, pain d'épice*, etc. etc.

Eacă o sumă in adevĕru prodigioasă de idei şi cuvinte noue formate din radicalul SPEC (sanscr. SPAC) cu alăturarea altor rădăcini demonstrative şi predicative.

Ănsĕ aceasta nu ne esplică unu altu isvoru de

---

*) Originea acestui cuvĕntu francesu e curioasa. Intre tradiţiunile populare a le Germanilor din evul mediu figurează unu Till Eulenspiegel, unu felu de Isopu modernizatu, care făcea o sumă de glume inţelepte şi şiretlicuri mai puţin inţelepte. (Povestile lui sunt narate in rumănesce de Barac sub titula foarte literal tradusă de Tili-Buhă-oglindă.) Acestu nume deveni popularu şi in Franţa sub pronunţarea coruptă de *Ulespiègle* in locu de Eulenspiegel, şi remăindu numele pentru felul faptelor lui, cuvĕntul *espiègle* se intrebuinţează in inţe-sul de vicleanu, sburdalnicu.

multiplicaţiune şi mai mare a cuvintelor: flecţiunile lor gramaticale, adecă terminaţiunile casurilor, numerilor, timpurilor, persoanelor, modurilor, etc., cari facu de unu singuru cuvĕntu, intratu odată in formalismul gramaticalu, produce sute de forme noue şi sute de relaţiuni diferite a le aceleiaşi idei. Noi amu atinsu acestu puntu in partea I la pag. 5 şi 6, ănsĕ acum trebue să'lu studiămu mai de aproape. Când ḑicu cănta-**m**, acest *m* arată, că numai căntu acum, ci că acţiunea se inţelege intr'unu timpu trecutu; când ḑicu cănta-**i**, se inţelege aceeaşi acţiune in acelaşi timpu, decăt acum se refere la o altă persoană. Ce forţă magică are litera *m*, incăt dintr'o acţiune presentă face o acţiune trecută, şi de unde vocala *i* schimbă persoana ăntăi in persoana a doua? Şi aceeaşi intrebare pentru toate terminaţiunile declinative, conjugative, derivative etc. a le limbelor moderne. Pentru ce silaba *rai* adaugată rădăcinei verbului *aime* = aime-rai, arată timpul futuru? Pentru ce silaba *ment*, care isolată este fără inţelesu, esprimă fiind adăugată la finele unui cuvĕntu calitativu, modul cum se manifestează o acţiune, d. e. *grand, grandement?*

Cu căt urmărimu asemene terminaţiuni a le limbelor moderne in timpuri treptat mai vechi, cu atăt le vedemu căştigănd din ce in ce o formă mai intinsă, pănă cănd la fine toate se arată a fi fostu odată

cuvinte independente cu usul și ințelesul lor propriu, așa incăt toate sonurile terminative, cari astăḑi nu mai au valoare proprie de cuvinte, sunt corupțiuni fonetice din espresiuni primitive neatĕrnătoare. Litera neințeleasă *m* din imperfectul nostru căntam ne conduce in timpuri mai vechi la forma *am*=cănt-am, apoi in limba latină, de unde a venitu, la forma *bam*=canta-bam. Acestu *bam*, prefăcutu in spaniolesce in *ba*, in italienesce in *va*, se demonstrează a fi unu verbu auxiliaru independentu, același verbu care se păstrează in sanscritul *bhavâmi*, in anglosaxonul *beom*=eu sunt.

Urmărind in acestu modu toate flecțiunile tuturor limbelor, și mai ales a limbelor din familia turanică, constatămu legea generală: că or ce literă de terminațiune este remășița unui cuvĕntu intregu primitivu allipitu lăngă o rădăcină mai puternică. Acestu adevĕru se poate demonstra cu atăt mai ușor, cu căt sunt astăḑiăncă limbi, in cari ceea ce a devenitu la noi simplă terminațiune, este ăncă cuvĕntu propriu, dar arătănd totuși legatură cu o altă rădăcină, oare cum linia de inchiegare terminațională. De la aflarea acestei legi, limbele existente se impartu in trei clase diferite.

Clasa ăntăi este aceea, in care toate cuvintele sunt radicale neschimbate și de regulă monosilabe. Pe aceasta treaptă se află limba chineză vechie. Flecțiunea este aci necunoscută. Ra-

porturile ce le esprimă flecţiunile şi terminăciunile noastre, se arată in ea prin cuvinte intregi radicale puse lăngă olaltă. D. e. *g'in* insemnează chinesesce omu, *kiai* mulţime; pluralul nostru oameni se esprimă prin *g'in kiai*, unde *kiai* nu este terminăciune, ci unu cuvĕntu a parte cu propriul seu inţelesu. *y'* este chinesce unu cuvĕntu radicalu şi insemnează intrebuinţare, *c'áng* insemnează băţu, espresiunea noastră *cu unu băţu*, lat. *baculo* (unde *cu* este o simplă prepoşiţiune şi *o* o simplă terminaţiune fără inţelesu radicalu şi fără usu propriu) se traduce chinesesce: *y' c'áng*, unde fiecare din cuvinte are sensul seu radicalu, cum amu ḑice: intrebuinţare bastonu.

A doua clasă este aceea, unde din doue cuvinte radicale puse astfel lăngă o laltă, unul işi perde inţelesul propriu, şi devine terminăciune, ear celălaltu işi păstrează insemnarea sa şi remăne in toate formele unu radicalu ca la inceputu. De această clasă se ţinu limbele din familia Turanică, şi intre ele in specie limba turcească şi cea ungurească. Aceste sunt limbe etimologice in sensul celu mai rigurosu. Ele păstrează rădăcina cuvĕntului fără corupţiune fonetică şi *cu simţire perpetuă a inţelesului primitivu*, pe cănd terminăciunea cuvĕntului, deşi şi ea este unu cuvĕntu, nu mai produce simţirea inţelesului propriu şi togmai astfel devine

terminăciune. Forma participială *sever* insemnează turcesce iubire; conjugarea presentului iubescu, iubesci, iubiţi se face astfel: *sever-im, sever-sen, sever-siz*. Finalele presentului *im, sen, siz* nu sunt finale corrupte ca a le noastre, escu, esci, iţi., ci sunt cuvinte, şi anume pronumele: eu, tu, voi, (aşa incăt traducerea literală ar fi: iubindu-eu, iubind-tu iubind-voi), ănsĕ fiindcă in această compunere nu se mai simte inţelesul lor propriu, din care causă se şi schimbă in imperfectu, de aceea au decăḑutu in simple terminăciuni. Mai chiar va fi unu esemplu dintr'o limbă cunoscută, pe care o putemu controlà cu simţirea noastră. Futurul conjugărei francese se formează prin finala *ai* pusă lăngă infinitivu, *aimer; j'aimer-ai, tu aimer-as, il aimer-a, nous aimer-ons, vous aimer-ez, ils aimer-ont*. Aceste finale: *ai, as, a* etc. nu sunt alta decăt presentul verbului *avoir*, şi prin urmare *j'aimer-ai* va se ḑică, *j'ai à aimer, tu aimer-as=tu as à aimer*, etc., literal tradusu: amu să iubescu, ai să iubesci, sau: voiu iubi, vei iubi. (In modu analogu se esplică forma latină: *ama-bo.)* Probă convingĕtoare pentru justeţa acestei esplicări este vechiul dialectu provençalu, unde formele se află decompuse: in locu de *(je) vous dirai* se ḑice forma mai primitivă *dir vos ai* (am a vĕ ḑice). In spaniolesce asemene in locu de *lo har-e*, voiu face aceasta, se ḑice *hacer* (scurtat: *har*) *lo-he*, a face

aceasta amu = *facere id habeo*. Aşa dar finalele futurului francesu *aimerai*, *aimeras*, *aimera* etc. sunt presentul verbului *avoir* lipitu lăngă verbul *aimer*; ănsĕ fiindcă nu li se mai simte inţelesul loru propriu de *avoir*, remăind ele numai o insemnare a ideei futurului, nu mai potu fi cuvinte, ci sunt simple terminaciuni.

Să dămu şi unu esemplu din limba rumănă. In conjugarea interogativă: fi-voiu, fi-vei, fi-va, inţelesul propriu alu cuventului voiu s'a perdutu; elu nu mai insemnează a voi = *vouloir*, ci are numai funcţiunea de a insemnà futurul şi este dar pe calea de a deveni o simplă terminăciune. Tot aşa cănd ḑicu voiu fi, voiu de la inceputu nu mai are altu inţelesu de căt a arătà futurul lui fi, şi de aceea Rumănul, pentru a dà lui „voiu" sensul seu propriu, nu mai poate intrebuinţa infinitivul curatu in verbul următoru, ci trebue să introducă subjunctivul cu „să", nu mai ḑice: voiu merge (=*je veux aller*) precum ḑice d. e. potu merge, ci trebue să ḑică spre distingere: voiu să mergu, (=*je veux que j'aille*).

In a treia classă a limbelor se află limbele arice, prin urmare cea latină şi a noastră. Ele nu mai respectează nici forma nici inţelesul primitivu alu elementului radicalu şi cu atăt mai puţin alu cuvĕntului terminaţionalu. Deabia filologul este in stare a le da de urmă.

Să luămu de esemplu genitivul *omului*. Aci distingemu mai ăntăi cuvĕntul *omu* şi terminarea genitivului *-lui*. *Omu* ne duce la latinul *homo*; *homo* ne duce la *humus*, adecă la huma noastră; *-lui* ne duce la latinescu *illius*, genitivul unui pronume demonstrativu. *Omului* insemnează dar etimologicesce tradusu: a acelui productu din lutu sau din pămĕntu. Cine se găndesce astăḑi la aceste insemnări originarie? Atăt *omu* căt şi *lui* au modificatu sonurile şi au perdutu inţelesul vechiu, şi sunt astăḑi pentru mai toţi remăşiţe neinţelese sau altfel inţelese din marele procesu de combustiune, prin care se caracterizează progresul limbelor.

Să luămu unu esemplu din altă limbă, esprimarea numerului 20 in franţusesce. Numerul 20 este unu compositu şi arată 2 ḑecimi. Limba chinesă l'ar esprima dar, punĕndu amendoue elementele de composiţiune neschimbate lăngă o laltă. Ḑece se chiamă chinesesce *şĭ*, doue *eúl*, doueḑeci = *eúl-şĭ*. In limba tibetană *cĭu* insemnează ḑece, *nyi* doi, *nyi-cĭu* doueḑeci; in limba burmesă *şĭ* dece, *nhit* doi, *nhit-şĭ* doueḑeci. Cu totul altfel limba francesă, italiană, englesă, etc. Francesii ḑicu *vingt*. Ce este *vingt*? Nimeni din popor nu are consciinţă despre cuprinsul lui; Francesii ilu invaţă pe dinafară din tată in fiu. Dacă analizămu ănsĕ şi urmărimu acestu

cuvêntu, dămu mai ăntăi de forma lui mai vechie, latină, =*viginti*. *Viginti* corespunde sanscritului *Visanti*. Amêndoue se compunu din doue cuvinte: din *vi* şi *santi* sau *ginti*. Acestu *vi* este o corupţiune din *dvis*=doi, precum latinul *bis* este o corupţiune din *dvis*, engl. *twice*, grec. *δις*, care *dis* apare earăşi in latinesce in sensul de impartire in doue d. e. *discussio* etc. Ear *santi* sau *ginti* sunt abreviaturi din sanscr. *dasati* care insemnează o decadă, de la *dasan*=ḑece. *Vingt* spune dar pentru cine scie să'lu asculte, o istorie intreagă şi arată prin multe vicisitudini inţelesul impreunatu de doue şi de ḑece; dar pentru poporul modernu limba lui este mută. Sonul şi sensul s'a coruptu.

Ca toate limbele moderne, a suptu astfel şi limba rumână mêduva inţelesului primitivu din trunchiurile celor mai multe cuvinte a le sale, şi aceste stau astăḑi fără legătură sensuală cu pămêntul din care provinu, numai ca nisce forme indiferente, ca nisce scheme a le inteliginţei, şi togmai de aceea ca nisce instrumente apte de a primi sfera şi cuprinsul, prin cari le va defini subjectul gănditoru.

Limbele de clasa a treia ne dovedescu dar, că aşa numita corupţiune fonetică este unu isvoru nou de inmulţire a limbei prin flecţiuni de cuvinte, cari toate reproducu raporturile subiective intre idei. Prin urmare ceea ce numimu noi Logica,

adecă intreaga gramatică a limbei rumăne şi a celorlalte limbe arice, şi prin aceasta marca lor etnografico-naţională, provine din modulaţiunile fonetice, şi aci vedemu causa adevĕrat limbistică, pentru care atăt limba căt şi scrierea trebue să indice cu cea mai mare chiaritate toate literele flecţionare.

Ce voesce acum etimologismul in ortografia rumănă? Şi cu această ne intoarcemu din căm-pul interesantu al filologiei la objectul diserta-ţiunei noastre. Etimologismul voesce a dechia-ra de spurie şi de falsă metamorfosa fonetică de sute de ani, prin care a trecutu limba rumă-nă; voesce a ne aduce gramatica la forma cea mai etimologic pură, a ne aruncà limba cu secule inapoi, incercăndu-se a stavilì fluctuaţiunea miilor de ani, prin care a fostu impinsă limba rumănă spre desbinarea fonetică de cea latină, limba la-tină spre desbinare de cea sanscrită, cea sanscri-tă spre desbinare de o limbă mai vechie, despre care nu mai avemu tradiţiune contimpurană.

Or care aru fi opiniunea ce o avemu despre aşa numita corupţiune fonetică, atăt remăne con-statatu, că această „corupţiune“ este marca dis-tinctivă a limbelor arice şi in specie a limbei ru-măne şi totdeodată legea fatală, după care se metamorfozează limbele noastre pănă unde le pu-temu urmărì in istoria omenirei. Aci unu indi-vidu, cu schematismele sale gramaticale, nu poate

să folosească şi nu poate să strice nimic. Desvoltarea limbei şi anume şi corupţiunea fonetică este unu productu instinctivu al naturei omenesci şi nici odată nu se va plecà după raţiunea calculătoare a individului. Incercările gramatistilor şi a puristilor de a frănge geniul ascunsu al limbei unui poporu prin micele lor paradigme şi teorii au remasu totdeauna şi cu dreptu cuvĕntu fantasmagorii impotente. Din viaţa Imperatului Tiberius ni se referă, că odată comiţend o eroare in contra limbei, Marcellus i-a relevat'o şi i-a cores'o; dar Capito, unu altu gramatistu ce era din intemplare presentu, observâ, că limba Imperatului este limbă bună sau cel puţin dacă nu este indată, va deveni peste curĕnd. La aceasta ănsă Marcellus respunse: *„Capito este unu mincinosu, Cesare: tu poţi acorda impămentenirea cea mare unui omu, dar nici odată unui cuvĕntu“.*

Scoala etimologică este dar ceva străinu şi nenaturalu in scrierea limbelor arice; idealul la care aru voi etimologistii să ne aducă ortografia rumănă, este maniera turcească, o predilecţiune ce intră dejà in sfera gusturilor, despre care ḑice proverbul latinu că numai este de disputatu.

Ortografia unei limbi, in or ce epocă dată, afară de aceea in care a fostu stabilită, este dejà de la sine destul de osebită de vorbirea aceleiaşi

epoci. Causa este, că limba se tot modifică pe nesimţite şi lasă astfel ortografia anticată indarătul seu. Când diverginţa a devenitu prea mare, se nascu revoluţiuni ortografice, cari tindu a da scrierei unu impulsu inainte spre a ajunge propăşirea fonetică a limbei. Atunci vorbirea şi scrierea earăşi se mai identifică până la unu gradu oare care, pentru a reincepe după cătuva timpu acelaşi procesu de separare. Este dar siguru, că ortografia ce o vomu stabilì noi pentru limba rumână de astăḑi, nu va mai corespunde limbeĭ strănepoţilor nostri, ci le va impune sarcina de a o ecuilibra din nou după metamorfoza intĕmplată de acum şi până atunci. Cu cât ănsĕ s'ar mărì greutatea pentru noi şi s'ar indoì pentru ei, dacă nu amu fixà astăḑi o ortografie corespunḑĕtoare măcar limbei rumăne din seculul XIX, ci amu augmentà distanţa intre vorbă şi scrisu, potrivind scrierea de astăḑi după vorbirea timpurilor de eri, care totuşi nici odată nu vor mai reinvià in limbă. Noi dacă amu putè-o prevedè, amu face bine să introducemu ortografia seculului viitor; dar a introduce o ortografie corespunḑĕtoare seculilor trecute, aceasta este o procedere, in care din parte-mi nu potu vedè nici o inţelepciune.

In paginele precedente amu demonstratu, că purismul etimologicu incercăndu-se a susţinè in li-

teratură o stare fonetică, pe care limba a invins'o şi din care a eşitu, este unu sistemu imposibilu, şi aceasta amu demonstrat'o pe calea istorică a faptelor, indicănd legea nestrămutată a perpetuei metamorfose fonetice.

Acum ănsě vomu arătă in teorie psichologică că etimologismul, chiar dacă ar fi cu putinţă in faptu, nu ar fi raţionalu şi ar trebui să fie combătutu ca o pedică pentru desvoltarea intelectuală. —

Or ce cuvěntu este incorporarea sensibilă a unei noţiuni (a unui conceptu). Noţiunea este o idee (representaţiune) formată din alte idei, ear nu dea dreptul prin impresiunea sensibilă. Adecă: consciinţa noastră primesce din experienţă mai multe representaţiuni asupra aceluieaşi felu de objecte. Unu copilu d. e. are la inceputu despre objectul masă o idee sau representaţiune potrivită numai cu acea masă unică, ce a veḑut'o in odaea sa. Mai tărḑiu vede şi alte mese, cu patru picioare, cu trei picioare, cu unu pioru, de lemnu, de peatră, de metalu, rotunde, patrate, poligoane etc. Din această sumă de representaţiuni relative la acelaşi felu de objecte, consciinţa lui estrage intr'unu minutu datu şi printr'unu procesu ce'lu esplică Psichologia, representaţiunea lor comună şi, lăsănd la o parte diferinţele de tot individuale a le multelor esemplare din acelaşi objectu, formează *notiunea* acestuia.

Noţiunea *(Begriff)* cuprinde dar esinţa lucrurilor ce s'au presintatu consciinţei noastre, alegĕnd din ideile lor numai părţile importante şi respingĕnd pe celelalte. In acestu procesu de abstracţiune, noţiunile perdu oare cum materialismul representaţiunilor primitive şi devinu eterice, perdu sensibilitatea şi devinu objecte pure a legăndirei. In lumea fisică d. e. nu esistă noţiunea *plantă*, ci numai o plantă individuală oare care cu suma ei de calităţi unice.

Ănsă fiind astfel abstrase noţiunile s'aru perde una in alta, dacă n'aru fi fixate prin semne subjective, in locul sensibilităţei representaţiunilor din cari s'au scosu. Aceste marce subjective pentru distingerea noţiunilor sunt cuvintele. De aceea cuvintele insemnează numai generalităţi şi nu sunt nici odată in stare a esprima individualitatea. Să incercu d. e. a designà prin cuvinte pana, cu care scriu. Voiu ḑice: *această pană.* Ănsă această pană este or ce pană, in apropierea căreia mĕ aflu, şi numai gestul de a o arătà, o individualizează. *Această pană neagră*; ănsă această pană neagră este or ce pană neagră, in aproprierea căreia mĕ aflu, şi aşa mai departe: ori căt determinezu pana prin noue adjective, ĕi adaugu numai calităţi generale şi nu ajungu nici odată prin limbă a o separa ca exemplaru unicu de toate celelalte. Limba este focul, in care represen-

tațiunile objectelor își mistuescu toată materialitatea și nu lasă decât idea lor abstrasă și generală.

Ce importanță nemĕsurată au noțiunile pentru sufletul omenescu, pentru formarea caracterului, etc., sciu toți cei ce s'au ocupatu de această materie. Aci va fi destul a atinge numai unul din efectele lor. Mărginirea cea mare și ne-ajunsul inteliginței omenesci provine din prea puținele representațiuni, ce le poate cuprinde consciința de odată. Deabia trei — patru representațiuni ocupă in același timpu atențiunea noastră ; totu ce trece peste acest numeru, dispare de regulă din sfera percepțiunei intelectuale și se intunecă. De aci provinu lacunele, unilateralitatea, in genere defectele caracteristice a le inteliginței celor mai mulți oameni. Singurul mijlocu de a remediă in parte acestui inconvenientu, este de a introduce in consciință noțiunile generale in locul representărilor sensibile și de a avĕ astfel in același cercu mărginitu al consciinței esința unui câmpu foarte intinsu de representațiuni experimentate. Astfel pe când simplul grădinaru își incarcă consciința și memoria cu representațiunile individuale a le fiecărui exemplaru de flori ce le cultivă, și prin aceasta nu are inteligința liberă pentru alte gândiri, naturalistul scientificu primesce numai noțiunile generali despre felurile plăntelor, are in extractu esința tuturor, și inteli-

ginţa lui remăne liberă a concepe alte tĕrĕmuri a le naturei şi a forma astfel o sciinţă universală. Fiindcă dar noţiunile cuprindu mai puţinu decăt representaţiunile originarie, ănsĕ conţinu toată esinţa lor, de aceea operaţiunea cu ele este cea mai potrivită repejunei de progresu in inteliginţa omenească, pe cănd cei ce operează numai cu representaţiuni, poartă cu sine masa greoaie şi superfluă a sensibilităţei, şi işĭ intărḑie şi'şi incurcă prospectul. Astfel intrebuinţarea noţiunilor este de comparatu operărei cu quintesenţe in locul specialelor de plante, cu chinina in locu de chină, şi noţiunea se rapoartă la representaţiune ca formula algebraică la calculul cu cifre sau ca logaritmul la numĕrul seu. Togmai prin această libertate a generalizărei este omul in stare a'şi concentra mintea şi a căştiga acea circumspecţiune peste unu cămpu vastu de experienţe, ce'lu distinge de toate celelalte fiinţe e le naturei. Elu nu este uimitu şi cutrupitu prin varietatea infinită a indiviḑilor din natură şi nu este, ca animalul, fatalminte legatu de impresiunea momentului: ci liberu aruncă căutătura abstracţiunei in Universu şi reduce massa, multiplă şi extensivă la o cătăţime mărginită dar intensivă, scoate in idei sucul şi mĕduva objectelor şi astfel domnindu peste ele, căştiga locul şi timpul de a le compara intre sine şi cu trecutul şi viitorul, şi formează din ceea ce

năvălea in capul seu ca unu chaosu orbu al intĕmplărei sfera luminată şi regulată a inteligințej.

Noțiunile sunt dar productul celu mai importantu, productul specificu al rațiunei omenesci. Ănsĕ ele se modifică, işi schimbă conținutul, devinu mai abstracte, după cum se modifică şi progresul cunoscințelor omenesci.

Să comparămu d. e. noțiunea scrierei, precum s'a putut aflà in consciința Romanilor, cu aceeaşi noțiune in consciința noastră după atătea descoperiri geografice. Romanii timpului din urmă e probabilu că nu cunosceau decăt alfabetul lor cadmeicu, celu grecescu şi hieroglifele. Despre scrierea pitorească, despre nodurile peruviane, despre Cua-lele chinesesci, despre silabarul Iaponilor etc. nu aveau vre o idee şi astfel le lipseau părți esențiale pentru a'şi forma o noțiune generală despre scriere, precum o avemu noi. Ănsĕ nu numai la objecte de cultură scientifică există diferința: mai toate noțiunile popoarelor moderne sunt osebite de aceleaşi noțiuni antice. Altă idee are Rumănul şi altă idee avea Romanul despre pămĕntu, despre ingrăşarea lui, despre maşine agricole, despre vestminte, despre căi de comunicațiune, despre sufletu, despre guvernu, despre religiune etc. etc., aşa incăt astăḑi cu greu se va găsi o noțiune modernă congruentă cu cea antică corespunḑĕtoare. De regulă noțiunile posterioare sunt

mai generale decăt cele primitive, şi inteliginţa popoarelor in sumă totală face unu progresu pronunţatu spre abstracţiune.

Paralel cu această straformare tăcută a cuprinsului noţiunilor in laboratoriul intelectualu al omenirei, merge o schimbare corespundĕtoare a formelor lor esterne, adecă a cuvintelor. Când pentru prima oară se dă unei noţiuni numele, adecă cuvĕntul seu, partea principală a sonurilor acestui cuvĕntu se ia de regulă din sonurile representaţiunilor nemijlocite, din care s'a formatu noţiunea. Ele sunt dar o imagine fidelă a gradului de abstracţiune, pe care se aflau oamenii in timpul când au botezatu tĕnera noţiune. Până când inteliginţa poporului se află pe aceeaşi treaptă de abstracţiune, până atunci sonurile pĕstrează unu inţelesu primitivu al lor şi din această causă sunt respectate. Indată ce ănsĕ poporul face unu progresu de abstracţiune in privinţa cuprinsului aceleiaşi noţiuni, se desface legătura ce o unea cu representaţiunile mai materiale şi mai mărginite de la inceputu, sonurile ei primitive işi perdu inţelesul şi, ne mai avĕnd pentru ce se fie respectate, se modifică şi se „corumpu“ foneticesce.

Să luămu de esemplu noţiunea şi cuvĕntulu *omu*. Pentru Romanii cei vechi omul era cea mai importantă făptură din pămĕntu, adecă din *humă*; de aceea sonurile numelui lui aminteau această

origine şi vor fi fostu in vremea vechie *humo*; mai pe urmă ănsĕ s'a perdutu din cuprinsul noţiunei reminiscenţa nemijlocită a acelei origine terestre, şi de indată incepu a se perde şi sonurile primitive: din *humo* se uită *u* şi făce *homo*, in fine Rumănii uită şi pe *h*, şi facu *omu*; şi aceasta cu totu dreptul, fiindcă omul nostru este mai ăntăi de toate o fiinţă intelectuală, şi nimeni, pronunţănd numele lui, nu se mai găndesee şi nu trebue să se mai găndească la *humă*.

Cuvĕntul francesu *espiègle*, analizatu la pag. 131, se spunea şi se scriea intr'unu timpu *ulespiègle*: era togmai timpul, unde cu numele individului *Eulenspiegel* se botezase noţiunea vicleniilor lui. Generaţiunile următoare ănsĕ se găndiră numai la aceste fapte in genere şi uitară personalitatea de care erau legate; de indată cuvĕntul *ulespiègle* se corumpe, se face *espiègle* şi nimeni nu va putè opri, ca măne poimăne să nu se corumpă şi mai mult după legea eufonică a limbei francese.

Bumper englezesce insemnează unu paharu plinu. Urmărindu'lu in timpuri mai vechi, ilu aflămu sub forma de *bomper*, pe urmă *bompere*, in fine *bonpere*, şi cu această ultimă formă ii dămu de originea normană. Normanii din Bretagne, catolici credincioşi, aveau obiceiul de a inchinà la inceputul or cărui ospeţu primul paharu Papei de la Roma, bunului părinte=*au bon père!* De aci a re-

masu numele de *bon père* primului paharu plinu in genere, ce se inchină la unu ospeţu, apoi s'a generalizatu şi mai mult şi s'a intrebuinţatu pentru or ce paharu plinu. Din acelu minutu, legătura cu *bon père* nu mai exista şi sonurile lui au inceputu a se modifica. Astădi sub *bumper* nimeni nu vedė pe Papa de la Roma, şi de aceea unu ortografu etimologistu nu ar avè dreptu a silĭ pe Englezi să scrie *bonper* in locu de *bumper*, pentru a'şi aminti originea. Consciinţa acestei origini este stinsă in poporul lor, şi ortografia va fi cea din urmă a o reinvia.

Noţiunea ne apare in această privinţă ca unu balonu aerostaticu, care incepe a se inalţà deasupra pămĕntului representaţiunilor din care s'a născutu. La inceputu, o sumă de sonuri primitive ilu leagă ăncă de originea sa telurică; ănsĕ in proporţiunea, cu care conţinutul seu se umple de materia eterică ce'ĭ este destinată, repulsiunea in contra pămĕntului devine mai mare, pănă cănd in fine rupe funiile injositoare şi se inalţă intr'o sferă, unde nimic nu'i mai amintesce substratul materialu, din care a pornitu.—

Care ar fi acum resultatul etimologismului in scrierea şi vorbirea rumănă?

Etimologismul ar silĭ poporul Rumănu să revină la sonurile primitive ce corespundeau unui gradu

de desvoltare a noţiunilor lui, peste care astăḑi a trecutu de mult. Etimologismul ar voì să restringă inteligința noţiunilor noastre şi să le forţeze in forma materială primitivă, pe care ele au spart'o de atăta timpu, fiindcă devenise prea strimtă pentru spiritul lor de generalitate.

De ce amu mai scrie noi astăḑi *mesa* in locu *masă?* Scimu bine, că in scriptele rumăne vechi se află *measă*, mai nainte poate *messa*, in fine la Latini *mensa*. Dar aflarea formelor acestora nu poate contribuì intru nimic a ne face să ne schimbămu *masa* noastră din ceea ce este. Latinii aveau unu bunu cuvĕntu să scrie şi să vorbească *mensa*. *Mensa* lor sta in legătură cu vechiul *meno*, de unde *eminere*=a fi inalţatu, şi insemna la inceputu or ce lucru pro-eminentu sau inalţatu: masă, bancă, scena pe care se presintau sclavii pentru a fi vĕnduţi, etc. Dar *masa* noastră nu scie nimic din toate aceste, şi fiindcă a perdutu inţelesul primitivu al legăturei cu *meno*, nu mai are nici o causă de a'i pĕstrà literele.

Etimologistii ne indatorescu a vorbì, sau cel puţin a scrie, *anima* in locu de *inimă*, ḑicĕnd că *i* este „spuriu". Dar *inima* noastră nu mai are a face cu *anima* vechie, şi *i* stă acolo togmai pentru a arătà, că nu mai are a face. *Anima* era in legătură cu ἄω = a sufla, a respira, şi insemna mai ăntăi principiul respiraţiunei materiale şi de-

venì apoi principiul vieţei intelectuale, sufletu, curagiu, etc., ănsĕ in perpetuă amintire a acelei origini fisiologice, din care causă se şi scria intr'unu timpu pentru mai multă imitare *hanima.* Dar *inima* noastră a devenitu astădi altceva: ea este locaşul sentimentalu de durere şi de bucurie şi nu mai este resuflarea brută *hanima,* care a datu origine numelui anticu. Etc. etc. —

Speru, că cele espuse vor fi de ajunsu pentru a constatà, că regenerarea dialectică şi ceea ce numescu etimologisti corupţiune fonetică este propria viaţă a limbei şi a inteliginţei unui poporu, şi că nimeni nu are dreptul de a li se oppune din plăcerea de a vedè derivaţiunile lui etimologice esprimate prin litere.

Noi, care amu fost conduşi spre aceste cercetări mai mult din interesul lor filosoficu, amu propune atenţiunei şi verificărei filologilor nepărtinitori următoarea lege psichologico-limbistică: Ceea ce susţine sonurile unui cuvĕntu in unirea lor integrală, este consciinţa inţelesului lor primitivu. Indată ce inteliginţa poporului a modificatu acestu inţelesu primitivu, generalizăndu'lu şi desfăcĕndu'lu de originea materială, viaţa conservativă a sonurilor s'a stinsu. De aci incolo ele se prefacu, se inmoaie, se corumpu, se perdu, şi din intregul lor primitivu remănu numai căteva sonuri reci, drept semne pentru noţiunea arbitrară, ce şi-a formăt'o

poporul. Tot astfel la moartea unui organismu incetează puterile ce i-au susținutu pănă atunci unitatea organică, și incepu a lucrà puterile chimice, cari in sensul organismului descompunu și distingu, ear in sensul lor compunu și crează noue formațiuni cu o nouă viăță.

„Corupțiunea fonetică“ incepe dar intr'o limbă atunci, cănd mintea poporului a făcutu unu progresu așa de insemnatu in abstracțiune, incăt a perdutu legătura materială pentru o mare parte din cuvinte. Corupțiunea odată incepută din această causă legală, nu se mai poate opri, ea se intinde egalminte peste toate cuvintele, și peste multe numai din causă eufonică. Dar totdeauna inceperea ei este unu semnu de progresu al noțiunilor poporului, in care se intèmplă.

Etimologistii susținèndu cu or ce prețu literele vechi, din cari a dispărutu ințelesul, facu ca Egiptenii, cari inbalsamau mumiele fără viață, uitănd amèndoi, că descompunerea și reformațiunea corpurilor este unu procesu de o egală importanță cu forma lor organică de la inceputu.

Aceste sunt causele istorice și teoretice, pentru care etimologismul in ortografia rumănă ne pare pe căt imposibilu, pe atăt nerationalu.

